

A párbeszédben álló város

*Gyakorlati útmutató a társadalmi
részvétellel történő
településtervezéshez*

Studio Metropolitana Urbanisztikai Kutató
Központ Kht.

H-1052 Budapest V. Városház u. 9-11. Tel.+Fax: 06-1/266-8973, tel.: 06-1/317-3540

1999. december

Tartalom

Bevezetés - a participáció gyökerei 5

A jogszabályi környezet 7

A formális és az informális 7

Az alakuló európai követelményrendszer 8

A hazai jogszabályi követelmények 9

Az elterjedt gyakorlat 12

A fejlett országok gyakorlata 12

Előfeltételek: 13

Kritériumok 14

Hazai körkép 17

A társadalmi részvétel jövője - A párbeszédben álló város EU projekt ajánlásai 19

Preambulum 19

1. megközelítés: Segítsd elő a részvételi demokráciát Közép- és Kelet-Európában 19

2. megközelítés: Növeld a széleskörű társadalmi részvételi ismereteket Közép- és Kelet-Európában 21

3. megközelítés: Bővítsd az információ mennyiségét és lehetőségét 22

4. megközelítés: Gyarapítsd a közösségi bevonásra, annak kiértékelésére fordítható forrásokat 23

5. megközelítés: Fejlessz ki eszközöket a társadalmi részvétel támogatására 24

A részvételi módszerek 26

Általános ajánlások 26

Az egyes technikák bemutatása 28

Igény- és véleményfelmérés 28

Információcsere, véleményalakítás 33

Együtt-tervezés 41

Együttműködés, kooperáció 54

Gyakorlati tanácsok 62

Általános tanácsok 62

Néhány tanács a participáció elkezdéséhez 62

Kit vonjunk be a tervezési folyamatba? 62

Hol szervezzük az eseményeket? 62

A lebonyolításról 63

Ki legyen a moderátor? 64

Dokumentáljuk az eredményeket 64

A sikeres moderáció 16 pontja 65

A tapasztalatokat nyújtó hazai példák 66

Impresszum 67

Bevezetés - a participáció gyökerei

A társadalmi részvétellel (participáció) történő településtervezés gyökerei után kutató szakirodalom a formális participáció bölcsőjét a második világháború után, a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején színre lépő jogvédő mozgalmakban, az informális - nem jogszabályokban előírt - megoldások alkalmazását pedig a hatvanas évek végének Svájcában véli megtalálni.

A tervezés társadalmi kontrolljának jogszabályi biztosítása a fejlett demokráciákban ekkor már évek óta adott volt - nagyjából a magyar építési engedélyezési eljárásban a szomszédok számára biztosított fellebbezési joghoz hasonlóan -, a jóléti országok fejlődő demokráciájában, a környezettudat erősödésének viszonyai között azonban az emberek egyre kevésbé elégedtek meg a jogszabályokban biztosított, az illetékes hatóságok által gyakran meglehetősen formálisan kezelt jogokkal, és egyre gyakrabban bontakoztak ki különféle tiltakozó akciók a tervező hatóságok által készített különféle tervekkel kapcsolatosak. Ez az időszak a fejlett országokban a tartós gazdasági fellendülés időszaka volt, amelynek során hatalmas infrastrukturális beruházások, új városnegyedek építése valósult meg, gyakran ténylegesen érzéketlenül elpusztítva a hagyományos városi környezetet, illetve fokozva a környezet terhelését, rontva a környéken élők életkörülményeit. Nem véletlen, hogy ebben az időszakban söpört végig a fejlett világon a fogyasztói társadalom elleni első tiltakozó hullám, amely például a párizsi - és más nyugat-európai városokban bekövetkezett - diákmegmozdulásokban öltött testet.

Svájc szintén nem véletlenül vált a társadalmi részvétel kísérleti terepévé. Közismert tény, hogy a svájci jogrend más demokráciáknál lényegesen többet tartott meg a közvetlen demokrácia-gyakorlás elemeiből, többek között a gyakori, viszonylag könnyen kezdeményezhető népszavazások rendszerével. Meglehetősen gyakran előfordult tehát, hogy a készülő, vagy jóváhagyott tervekkel, a jóváhagyó döntésekkel kapcsolatosan az ellenzők - rendszerint a polgári demokráciákban már akkor hagyományos civil szervezetek, esetleg önkéntes környezetvédő csoportok segítségével - népszavazás megtartását harcolták ki, ahol a tervet jóváhagyó döntéseket megsemmisítették. Mindez természetesen igen kellemetlenül érintette a terveket készítő technokratákat, hivatalnokokat, de az azokat jóváhagyó döntéshozókat, politikusokat is. Egyre több elméleti kutatás indult a helyzet megoldási lehetőségeinek feltárására, és a hetvenes évek legelején négy kutatócsoport kapott megbízást arra, hogy az általa javasoltakat egy-egy adott helyszínen, egy készítendő terv kapcsán a gyakorlatban is kipróbálja. A legsikeresebb a Genf egyik meglévő lakónegyedének tervezésével megbízott csoport volt, amelynek vezetője a munka indításától kezdve kapcsolatot szervezett a lakónegyed lakóit reprezentáló lakóbizottsággal, és folyamatos megbeszélések kapcsán az ott élők igényeivel összhangban alakították ki a tervet, jelölték meg a szükséges beruházásokat, fejlesztéseket. Az egy évig tartó eljárás módszerét később „genfi modell” néven emlegette a szakirodalom, és a siker nyomán egyre több országban indultak be az érintettek részvételére alapozó kísérleti tervezési eljárások, és ezek egyes elemei a településtervezésre vonatkozó jogszabályokba is bekerültek.

A társadalmi részvétel - amely Nyugat-Európában szemléletével hatalmas változást okozott a mindenhol leginkább öntudatos műszaki szakemberekből álló településtervező szakmában - az elmúlt harminc évben gyakorlatilag minden demokratikus országban polgárjogot nyert, könyvtárnyi szakirodalma született, és bekerült a fejlett országok felsőoktatási tananyagába is. Sok helyen külön szakértők, konzulensek segítik az önkormányzati hivatalok ilyen jellegű munkáját, ugyanakkor egy - a későbbiekben részletezett EU projekt tapasztalatai szerint -

sehol sem érzik úgy, hogy végére értek volna a lehetséges módszerek fejlesztésének, kellően birtokában lennének a szükséges tudásnak.

Jelen útmutató az első olyan munka, amely - hiányt pótolva, a teljesség és az elvont tudományosság igénye nélkül - magyarul foglalja össze a társadalmi részvétel szervezésének legfontosabb gyakorlati tudnivalóit, több idegen nyelvű könyv, tanulmány, a nyugati nagyvárosok ilyen irányú tapasztalatairól szóló eszmecsere, valamint a szerző hétéves saját, különféle hazai, társadalmi részvétellel szervezett településtervezési munkáinak tapasztalatai alapján. Önmagában is kísérlet tehát, azért, hogy a magyar tervezők, szakértők is minél szélesebb képet kapjanak arról, hogy mi mindent is jelenthet a jogszabályban említett „helyben szokásos mód”, és saját gyakorlatukhoz is új eszközöket szerezhessenek a lassan Magyarországon is fejlődésnek induló demokratikus társadalom, és az EU csatlakozás által támasztott követelmények kielégítéséhez.

A jogszabályi környezet

A formális és az informális

Formálisan tulajdonképpen minden rendben van. A jogszabályok Európában és Magyarországon is évtizedek óta előírásokat tartalmaznak arra nézve, hogy hogyan kell az érintett szervezeteket, a lakosságot tájékoztatni a tervezés során, és hogy a véleményük, észrevételeik negligálását a döntés során indokolni kell. A lakosság a formális - jogszabályszerű - eljárások során mégis legtöbbször úgy érzi, hogy eltitkolnak előle valamit, az illetékes hatóságok valamiféle gonosz erővel szövetkeznek, míg az illetékes tisztviselők jelentős része még a közelmúltban is tökéletesen fölöslegesnek érezte a jogszabályban foglalt előírásokat, teljesítésüket pedig - ha eleget is tett kötelezettségeinek - nyűgnek.

Jellemző adalék: 1993-ban a Fővárosi Főpolgármesteri Hivatal Városfejlesztési Ügyosztályának megbízásából kommunikációkutató szakemberek térképezték fel a lakosság, a független szakértők, tervezők, és az illetékes köztisztviselők - gyakorlatilag az akkori kerületi főépítészek - véleményét, elvárásait a társadalmi részvétellel kapcsolatosan. Az eredmény önmagáért beszélt. A megkérdezett polgárok több, mint 70 %-a, a független szakemberek több, mint 90 %-a szükségesnek tartotta, hogy az érintetteket, polgárokat, civil szervezeteket, stb. a tervezés megkezdésétől kezdve, érdemi, interaktív módon be kell vonni a tervezési folyamatba, és a terveket lehetőleg szándékaiknak, elvárásaiknak megfelelően kell alakítani. Ezzel szemben a kerületi főépítészek több, mint 80 %-a úgy gondolta, hogy mindegyre semmi szükség, a szokásszerűen megtartott lakossági fórumoknak nincs sok értelme, vagy haszna, hiszen a lakosok nem látják át az összefüggéseket, ezért csak saját kisebb-nagyobb problémáikat, vészőparipáikat szajkózzák, a döntéshozók pedig úgymint a saját fejük, esetleg érdekeik szerint döntenek.

Sajátos módon viszonylag keveseknek jutott közülük eszébe az, hogy a probléma esetleg nem az emberekben, hanem az alkalmazott eljárásokban van. Sokan jogszabályi előírásnak vélték az akkor - és azóta is - leggyakrabban alkalmazott módszert, a terv tanácsi, később önkormányzati döntés-előkészítő eljárása során megtartott lakossági fórumot, holott az országos előírások sohasem ezt tartalmazták!

A jogszabályi előírások - amelyek Magyarországon meglehetősen kevés konkrétumot tartalmaztak - eleinte alig néhány évvel maradtak el a legfejlettebb európai demokráciáktól - az első német törvényi előírás 1960-ban született, és négy évvel később az 1964. évi III. törvény az építésügyről szintén tartalmazott - meglehetősen szűkszavú - a lakosság informálásáról, vélemény-nyilvánítási lehetőségeinek biztosításáról.

A fejlett demokráciákban a hetvenes évek közepére vált széles körben nyilvánvalóvá, hogy a jogszabályi előírások formális teljesítése nem oldja meg a kérdést, a hatékony, megvalósuló várostervezéshez ennél többre van szükség. A német nyelvű szakirodalom a hetvenes évek közepére teszi a participáció „harmadik generációjának” beindulását, ami az informális (jelentése itt és a későbbiekben: nem jogszabályban előírt, az eredményesség érdekében a jogszabályi előírásokon túlmenően végrehajtott) megoldások, a különféle technikák kombinációjából kialakított folyamatok megvalósítására való törekvést, sokszínű aktivitásokat jelentette, a minél sikeresebb tervezés, a megvalósítás érdekében.

Ezzel párhuzamosan Magyarországon is fejlődtek az előírások, a 7/1983. ÉVM rendelet például kifejezetten korszerűnek tartható jogi megfogalmazást alkalmazott, a gyakorlat azonban általában - leginkább az igényeit, tiltakozását kifejezni tudó civil társadalom

hiányában - általában nem lépett túl a „lakossági fórum a döntés előtt” meglehetősen elhibázott gyakorlatán.

A rendszerváltozást követő gyors demokratizálódási folyamatban a törvény- és jogszabályalkotási követelményekre helyeződött a hangsúly, és a szakmában is gyakran érzékelhető, hogy nem a sikerességre, a hatékonyságra való törekvés érvényesül, hanem a jogszabályok „kipipálására” való törekvés (hogy aztán a sikertelenség magyarázatául széttárhassuk a karunkat, csodálkozva, hogy „pedig mi mindent megtettünk, amit a jogszabály előír...”).

Gyakran megfélekedünk arról, hogy a jogszabály rendszerint nem a feladatok sikeres teljesítésének összefoglalója, hanem csak a jogalkotó által elvárt minimumé. A gazdasági társaságokról szóló törvény sem arról szól, hogy hogyan lehet sikeres egy vállalkozás, és a családjogi törvény tartalmazza a meghitt családi élet, vagy a gyereknevelés gyakorlati útmutatóját. A jogszabályoknak való megfelelés tehát szükséges, de nem elégséges feltétele a sikeres, hatékony településtervezésnek: ehhez az informális technikák eszköztárával, alkalmazási ismereteivel kell rendelkezni, és ez igaz a tervezés társadalmisításának szervezésében is. Az európai mindennapi gyakorlat alapján valószínűsíthető, hogy túljutva a „törvényalkotási lázon” - márpedig a legfontosabb jogszabályok megszülettek, és egy-két éven belül a maradék is rendelkezésre áll majd, sőt az esetleges hibák korrekciójára is számítani lehet - a szakmai figyelemnek hazánkban is a gyakorlat követelményrendszere, az informális eszközök megszerzése és alkalmazása felé kell fordulnia.

Az alakuló európai követelményrendszer

A társadalmi részvétel követelményeit ma az egyes EU tagországok jogszabályai részleteiben eltérően - egyes országokban részletesebben, máshol nagyvonalúbban - szabályozzák, és egységesítésük nincs is napirenden. Igen nagy jelentőségű azonban a környezeti információkkal kapcsolatos, az EU és a csatlakozásra váró országok - köztük Magyarország - miniszterei által 1998. júniusában parafált Aarhusi Konvenció, amely három fontos pontot tartalmaz témánk szempontjából.

1. A polgároknak joguk van a környezetük állapotára vonatkozó információknak a birtoklására.
2. A polgároknak joguk van megismerni a környezetük alakítására vonatkozó közhatalmi terveket, és javaslatokat tenni azok tartalmához.
3. Amennyiben az előbbi jogosítványokat az illetékes hatóságok nem tartják tiszteletben, az érintett polgár(ok)nak joguk van bírósághoz fordulni azok érvényesítése érdekében.

A fenti követelmények lényegében a „jogvédő” korszak célkitűzéseit foglalják össze, így sok európai tervező hatóság számára nem jelentenek újdonságot - lényegében a magyar jogszabályi előírások is hasonló szellemben kerültek megalkotásra -, mégis valószínűsíthető, hogy a következő évek hazai gyakorlatának sokat kell fejlődnie annak érdekében, hogy behozzuk a 10-15 év elmaradást, ami a társadalmi részvétel gyakorlati tevékenységeinek tekintetében a fejlett demokráciákhoz képest tapasztalható.

Az Európai Parlament egyes tagjainak törekvései közé tartozik továbbá - és az Aarhus-i konvenció, valamint az EU demokrácia-fejlesztési törekvései nyomán sikerük valószínűsíthető -, hogy a jövőben az egyes projektek EU-támogatásának is feltétele lesz a megfelelő társadalmi részvétellel való tervezés és megvalósítás, így a tudáshiány, a tapasztalatlanság sok pénzbe is kerülhet az ország, vagy az önkormányzatok számára.

A hazai jogszabályi követelmények

Az 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről kifejezetten korszerűnek, progresszívnek minősíthető, hiszen több helyen is rögzíti a participáció, illetve a településfejlesztés során az érintettek közös megvalósítás érdekében való együttműködésének követelményét:

„3. § (1) Az épített környezet alakítását és védelmét:

- a) a jogszabályokkal összhangban álló településrendezési és építészeti-műszaki tervek alapján,
- b) a jogszabályokban előírt építészeti, műszaki, biztonsági, egészségügyi, rendeltetési és használati, továbbá környezet- és természetvédelmi követelményekkel összhangban,
- c) a humánus környezetre és az esztétikus kialakításra tekintettel, valamint
- d) a résztvevők – építetők, tervezők és kivitelezők – együttműködésével kell megvalósítani.

(2) Az épített környezet alakítása és védelme során a közérdekű intézkedéseket és döntéseket megelőzően, illetőleg azok végrehajtása során biztosítani kell a nyilvánosságot és a közösségi ellenőrzés lehetőségét az e törvényben és más jogszabályokban meghatározott módon. Gondoskodni kell az érdekelt állampolgárok, szervezetek megfelelő tájékoztatásáról, és lehetőséget kell adni részükre véleménynyilvánításra és javaslatételre.”

.....

„9. §(2) A helyi építési szabályzat és a településrendezési tervek kidolgozása során:

- a) az érintett állampolgárok, szervezetek, érdekképviseleti szervek véleménynyilvánítási lehetőségét biztosítani kell, ennek érdekében a helyben szokásos módon az érintettek tudomására kell hozni kidolgozásuk elhatározását, amelynek keretében
 - aa) meg kell határozni a rendezés alá vont területet,
 - ab) ki kell nyilvánítani általános célját és várható hatását, hogy az érintettek azzal kapcsolatban javaslatokat és észrevételeket tehesse;
 - b) az államigazgatási szerveket, valamint az érintett települési önkormányzati szerveket az előkészítésbe be kell vonni, hogy állásfoglalásukban ismertessék a település fejlődése és építési rendje szempontjából jelentős terveiket és intézkedéseiket, valamint ezek időbeli lefolyását, továbbá a hatáskörükbe tartozó kérdésekben a jogszabályon alapuló követelményeket;
 - c) az érintett terület lakosságának életkörülményeiben bekövetkező hátrányos következmények elhárítása vagy csökkentése érdekében figyelemmel kell lenni az érintettek értékrendjére, szociális helyzetére, ezek várható változására, továbbá vizsgálni kell a lakosság életkörülményeit és igényeit.

(3) A helyi építési szabályzatot és a településrendezési terveket a megállapítás, illetve a jóváhagyás előtt a polgármesternek (főpolgármesternek) véleményeztetnie kell a külön jogszabályban meghatározott államigazgatási, az érintett települési önkormányzati és érdekképviseleti szervekkel, valamint társadalmi szervezetekkel, amelyek 45 napon belül adhatnak írásos véleményt.

(4) Az eltérő vélemények tisztázása érdekében a polgármesternek (főpolgármesternek) egyeztető tárgyalást kell tartania, amelyre a hely és az időpont megjelölésével a

véleményezési eljárás valamennyi érdekeltjét a tárgyalás előtt legalább 8 nappal meg kell hívnia. Az egyeztető tárgyalásról jegyzőkönyvet kell készíteni, amelynek tartalmaznia kell valamennyi elfogadott és el nem fogadott véleményt azok indokolásával együtt.

(5) Azt az érdekeltet, aki a véleményezési eljárás során írásbeli véleményt nem adott, és az egyeztető tárgyaláson sem vett részt, kifogást nem emelő véleményezőnek kell tekinteni.

(6) A véleményezési eljárás befejezése után a szabályzatot, illetőleg a terveket a megállapítás, illetve a jóváhagyás előtt – azok magyarázatával együtt – a polgármesternek (főpolgármesternek) legalább egy hónapra a helyben szokásos módon közzé kell tennie azzal, hogy az érintettek a közzététel ideje alatt azokkal kapcsolatban észrevételt tehetnek, továbbá meg kell küldenie szakmai véleményezés céljából

a) a főváros, a megyei jogú városok esetében a miniszternek,

b) egyéb települések esetében a területi főépítésznek.

A miniszter, illetve a területi főépítész szakmai véleményét a helyi építési szabályzat, valamint a településrendezési tervek jóváhagyására jogosult testülettel ismertetni kell.

(7) A helyi építési szabályzat és a településrendezési tervek a (2)–(6) bekezdésekben előírt véleményeztetések nélkül nem hagyhatók jóvá.

(8) A megállapított helyi építési szabályzatot, valamint a jóváhagyott településrendezési terveket a polgármesternek (főpolgármesternek) meg kell küldenie azok egyeztetésében részt vett államigazgatási, érdekképviseleti szervezeteknek és társadalmi szervezeteknek. ...”

Az idézett részlet szerint egészen világosan deklarált a jogalkotónak a társadalmi részvétel érdemi megvalósítására irányuló szándéka, hiszen „az érintett állampolgárok, szervezetek, érdekképviseleti szervek véleménynyilvánítási lehetőségét biztosítani kell” kitétel világossá teszi, hogy az egyes embereket, és különféle szervezeteket is be kell vonni az egyeztetésbe, és tájékoztatni kell őket a tervezési terület kiterjedésén kívül a tervezés céljáról és várható hatásairól is, kifejezetten azzal a céllal, hogy „az érintettek azzal kapcsolatban javaslatokat és észrevételeket teheszenek”.

A (2) c) pontban a jogvédő szemlélet alapjai bukkannak fel, a (4) pontban foglalt egyeztető tárgyalás pedig alkalmat teremt a véleményezési eljárás összes érintettjének részvételével az eltérő vélemények tisztázására. A véleményalkotás elősegítését szolgálja - az államigazgatás logikája szerint - a (6) bekezdésben megfogalmazott közzététel, amikor további észrevételek megtételére nyílik lehetőség. A (7) pont kemény feltételt szab a tervezési folyamat szervezői számára, hiszen ennek nyomán a véleményezési eljárás hiányosságai esetén bárki a Közigazgatási Hivatalhoz fordulhat, kérve a rendezési tervet megállapító rendelet hatályon kívül helyezését.

A törvény a fentiekkel az Aarhus-i alapelveknek eleget tesz, hiszen mind az informálás, mind a véleményalkotás lehetőségének megteremtését előírja, és - elkerülendő a hosszadalmas, nehézkes és drága bírói utat - az előbbi jogok megsértése esetén a másodfokú hatóság gyors(abb), és egyszerű(bb) eljárással helyezi hatályon kívül a jogsértő önkormányzati döntést.

Látszólag tehát minden rendben lenne, a gyakorlat, a szakmai közhangulat azonban mégsem erre utal. Igen gyakran hangzanak el különféle fórumokon a participáció részleteit firtató vélemények, legtöbbször a törvény hiányosságaként felröva a gyakorlati útmutatás hiányát. A ténylegesen fennálló széleskörű ismeret- és információhiány ismeretében is leszögezhető, hogy a törvénynek - bár kisebb korrekciója esedékes lehet - nem feladata a részletes útmutatás megfogalmazása. Nyugat-Európa egyes országában 15-20 évvel ezelőtt történtek kísérletek a

pontos szabályrendszer jogszabályi előírására. Néhány év múlva a részletező szabályokat hatályon kívül helyezték, mivel képtelenség volt minden helyzetre megfelelő előírást adni, a nem megfelelő előírások követelményeinek teljesítése pedig vagy abszurd helyzeteket, vagy a jogszabályi előírások figyelmen kívül hagyását eredményezte.

Bíráhatók tehát a jogszabályok ettől azonban a gyakorlat fejlődése nem történik meg. Sokkal inkább szükséges, hogy az egyes településeken - a jogszabályi követelmények betartása mellett - helyileg határozzák meg a „helyi sajátosságoknak megfelelő” követelmények konkrét helyi eszközeit, azok alkalmazásának minimumát, amit természetesen szükség esetén szintén túl kell és lehet teljesíteni, kiegészítve azokat a konkrét esetben célravezető technikákkal.

Az elterjedt gyakorlat

A fejlett országok gyakorlata

A fejlett európai országokban a participációnak igen sokrétű gyakorlata alakult ki, és ezek az eszközök - a törvényekben foglalt előírások teljesítésén túlmenően, a gyakorlat követelményeinek megfelelően - változó módon kerülnek alkalmazásra. Nyugat-Európában is gyakori a jogszabályi minimum alkalmazása, de sok országban igen sűrűn élnek az informális eszközökkel a minél sikeresebb tervezés és megvalósítás érdekében.

Az elmúlt évtized jellemző fejleménye, hogy egyre több helyen megszületett az a - hazánkban is terjedő - felismerés, hogy a rendezési tervek elkészítése, a környezetalakítás helyi szabályozórendszerének kialakítása csak egy a települések kedvező fejlődését biztosító eszközök közül, a valódi fenntartható fejlődéshez ezért lényegesen többre van szükség. Széles körben terjed ezért a projektekben való gondolkodás, aminek alapjául általában a hosszútávú városfejlesztési koncepciót tekintik, amit - a különféle szerkezeti tervekkel összhangban - rendszerint a participáció különféle megoldásainak alkalmazásával készítenek el.

Tekintettel arra, hogy a központosítottan tervezett és finanszírozott beruházások kora a globalizáció, a magántőke beruházói szerepvállalásának térhódításával lejárt - akkor is, ha nagy számban valósulnak meg állami, vagy önkormányzati finanszírozású projektek, főként a szociális létesítmények és az infrastruktúra fejlesztése terén -, egyre inkább előtérbe kerülnek a közhatalmi és a magántőke együttműködésén alapuló - Public Private Partnership, 3P - projektek, és ezek közcélú megvalósítását, vagy a közösségi célokhoz a magánberuházói érdeklődés felkeltését szolgáló társadalmi részvétellel történő, nyilvános - Public Participation, 2P - tervezési eljárások. A magánberuházók jelentős része ugyanis - saját idő- és pénzráfordítását csökkentendő - kifejezetten keresi azokat a közcélokat is szolgáló befektetési lehetőségeket, amelyek jellegüknél fogva piacosíthatók, és amelyek megtérülése biztosítottnak tűnik. Egyre gyakrabban ilyenek a hagyományos ipari, kereskedelmi, irodai, vagy szállodai létesítmények mellett pl. a kulturális, illetve rekreációs, illetve egészségügyi, vagy környezetvédelmi létesítmények, és a lakásépítés terén is változatlanul fennállnak a lehetőségek a hosszútávon gazdaságos beruházások megvalósítására. A nyilvános tervezési eljárások ilyen esetekben segíthetik a magánkezdemenyezésű beruházások olyan szabályozását, megvalósítását, amelyek minél teljesebb mértékben összhangban állnak a közösség érdekeivel, másrészt viszont a közösségi részvétellel történő tervezés a hagyományos szakértői munkánál nagyobb mértékben biztosítja a befektetői-beruházói érdeklődés felkeltését, a nyilvános tervezési eljárás információi, ötletei gyakran megindítják az ingatlanfejlesztői, befektetői gondolkodást is.

A rendezési-szabályozási terveket meghaladó, megvalósuló projektekben való gondolkodás eredményeként a fejlett országokban a hagyományos „dokumentáció-orientált”, vagy „tanulmány-orientált” megoldások helyett egyre inkább a „folyamat-orientált”, vagy az „akció-orientált” gondolkodás kerül előtérbe, elősegítve az ott nem pusztán szakmai jelszóként alkalmazott, hanem a legtöbbször széles körben ismert, és elismert „fenntartható fejlődés” megvalósulását, ami az 1993-as Riói Konferencia óta köztudottan a széleskörűen értelmezett társadalmi, gazdasági és környezeti szempontok integrált, összehangolt figyelembe vételét jelenti, a szakmai és a civil közvélemény számára egyaránt.

Ezzel párhuzamosan a participáció gyakorlati esetei is egyre inkább elmozdulnak a lassan hagyományosnak számító információgyűjtést, vagy információcserét célzó megoldási

módoktól az együtt-tervezést, sőt az elmúlt években minél inkább a megvalósítási együttműködést, kooperációt célul tűző eljárások irányába.

Ennek megfelelően - bár a várostervezéssel a fejlettebb demokráciákban is nagyrészt műszaki, leggyakrabban építész végzettségű szakemberek foglalkoznak - előtérbe kerültek a folyamatszerkezési, marketing és a kommunikációs ismeretek. Egyes országokban tanácsadó, szakértő cégek is alakultak, amelyek „áruja” a participációs folyamat kialakítása, levezetése az ilyen téren járatan önkormányzati szakértők számára, tanácsadás a legjobb, legeredményesebb megoldási módok megtalálásában. Nagyobb projektek esetén nemegyszer interdiszciplináris munkacsoportokat állítanak fel, amelyben a hagyományos várostervezési szakágak kisebb szerepe mellett nagyobb szerep jut pl. a kreatív kommunikációs tervezőnek, vagy a vizualizálást irányító grafikusnak.

Az ilyen felépítésű munka számos eleme a reklámszakmából származik, és a kritikus gondolkodók szerint nagyon sok esetben a látszólagos participációt irányító szakemberek célja sem a tervek közösségi részvétellel való kialakítása, hanem gyakran a már kialakított terv, elképzelés „eladása”, elfogadtatása az érintettekkel, úgy, hogy azok lehetőleg ne ébredjenek rá a háttérben meghúzódó manipulációra.

Egy a témával foglalkozó német kézikönyv (Ariane Bischoff, Klaus Selle és Heidi Sinning „Informieren, Beteiligen, Kooperieren” - Dortmunder Vertrieb für Bau- und Planungsliteratur, 1996.) tizenegy pontban foglalja össze a nyílt tervezési eljárás sikeres szervezéséhez szükséges előfeltételeket és kritériumokat:

Előfeltételek:

1. A részvétel jól szervezett része, vagy kiegészítője a formális - jogilag előírt - döntés-előkészítő eljárásnak, de önmagában sohasem helyettesítheti azt. Természetesen a „népakarat” sem kötelezi a döntéshozókat az annak megfelelő döntésre, bár a tapasztalatok szerint a közmegegyezést tükröző döntési pontoktól a politikusok - politikai felelősségük tudatában - csak igen indokolt esetekben térnek el.
2. A tervező hatóságok és a lakosság gyakran más-más szempontokat kíván érvényre juttatni a participáció során. Ezen belül a lakosság rendszerint azokat az érdekeit akarja érvényesíteni, amelyek máskülönben nem volnának figyelembe véve, míg a tervező szervezetek gyakran abban érdekeltek, hogy a már elkészült anyagokon, dokumentációkon minél kevesebbet kelljen változtatni, és legtöbbször nem várják a részvételi módszertől a terv minőségének javulását. Ezen a konfliktushelyzeten a nyilvános tervezés „magától értetődővé” válása segíthet, ami többek között a kommunikációnak a lehető legkorábbi - értsd: a tervezői javaslatok, ötletek kialakítása előtti - időszakban való megkezdését jelenti (ekkor ugyanis még nincs min változtatni, nem alakulnak ki olyan tervezői meggyőződések amelyek könnyen megmerevedhetnek, presztízsveszteség nélkül meg lehet vitatni a felmerülő igényeket, elképzeléseket.
3. A hatékony társadalmi részvétel nem nélkülözheti a törvényesen rögzített jogosultságokat. A főmunkaidőben, fizetésért, eszközökkel viszonylag jól ellátottan dolgozó tervező hatóságokkal szemben a rendszerint önkéntes, szabadidejét e célra áldozó, társadalmilag esetenként hátrányos helyzetű lakosság érdekérvényesítése igen nehéz, ha azt a jogi előírások nem támasztják alá, olyan minimumként, amelyre valóban eredményes részvételi eljárások is „ráültethetők”.
4. Az egyes kommunikációs formák saját értékkel bírnak: a viták a participáció megoldásairól rendszerint politika- és tervezésorientáltak, de igen jelentős lehet a

„multiplikátor hatásuk” is, hiszen egy adott ügy kapcsán számos további kezdeményezés születhet meg a bevont társadalmi szervezetek, magánkezdeményezések nyomán, az így születő - gyakran nem előre tervezett - akciók pedig sok területen kedvező eredményeket hozhatnak.

5. Az egyes részvételi formákat és eljárásokat összefüggéseikben kell látni. A sikeres és ésszerű részvétel szervezése leggyakrabban többféle forma és eljárás kombinációjából áll össze, ehhez pedig olyan koncepció, stratégia kialakítása szükséges, amely meghatározza, hogy az adott esetben, az adott célra mely formák milyen kombinációja hozhatja a legcélravezetőbb megoldást.

Kritériumok

6. A részvétel bizonyos tartalmi minimumok biztosítását kívánja meg. Ez általában az alábbi ajánlásokkal jellemezhető:

- a polgároknak lehetőséget kell biztosítani arra, hogy érdekeiket a közhatalmi döntéshozókkal szemben is megvédjék,
- a nyilvános döntési eljárást a lehető legkorábbi időponttól kezdve nyilvánossá kell tenni,
- világossá kell tenni, hogy az együttműködés eredményéből mi, és hogyan került felhasználásra,
- az együttgondolkodást minden fontosabb tervezési lépésnél biztosítani kell,
- a résztvevő polgárok számára játékteret kell létrehozni a tényleges együtt-tervezésben való együttműködéshez.

7. Korrekt eljárást kell kialakítani. A hatalmi pozícióban lévők számára - különösen konfliktushelyzetben - kézenfekvő elképzeléseik, érdekeik „áteröltetése”. Ezzel szemben mindig biztosítani kell - az előre kialakított játékszabályoknak megfelelően - a 6. Pontban foglaltak teljesülésén túlmenően:

- az érintettek felvilágosítását a jogi lehetőségeikről,
- a korlátozatlan információs szabadságot,
- a megállapodást az eredmények felhasználásáról, nyilvánosságra hozataláról, stb.

8. A részvételi eljárás minden résztvevőjének nyereségre kell szert tennie (nem zérus összegű játszma a cél). Olyan eljárást célszerű tehát kialakítani, ahol a résztvevők nem egymás rovására tesznek szert előnyükre, hanem különféle kompromisszumok révén az esetleges vesztesek veszteségei is lehetőleg kompenzálást nyernek.

9. A résztvevő polgároknak aktívan kell szerepelnie a folyamatban. Ez elsősorban az illetékes tervezők részére jelent követelményt, hogy olyan megoldásokat találjanak, ahol a résztvevők érzik, hogy szerepüket a másik fél is komolyan veszi. Így felelősséggel fogják betölteni funkciójukat, ami közös tanulási processzuson keresztül a demokrácia fejlődését is eredményezi.

10. A részvételi eljárásnak a különféle rétegek eltérő érdekérvényesítő képességeinek kiegyenlítését is figyelembe kell vennie, mivel

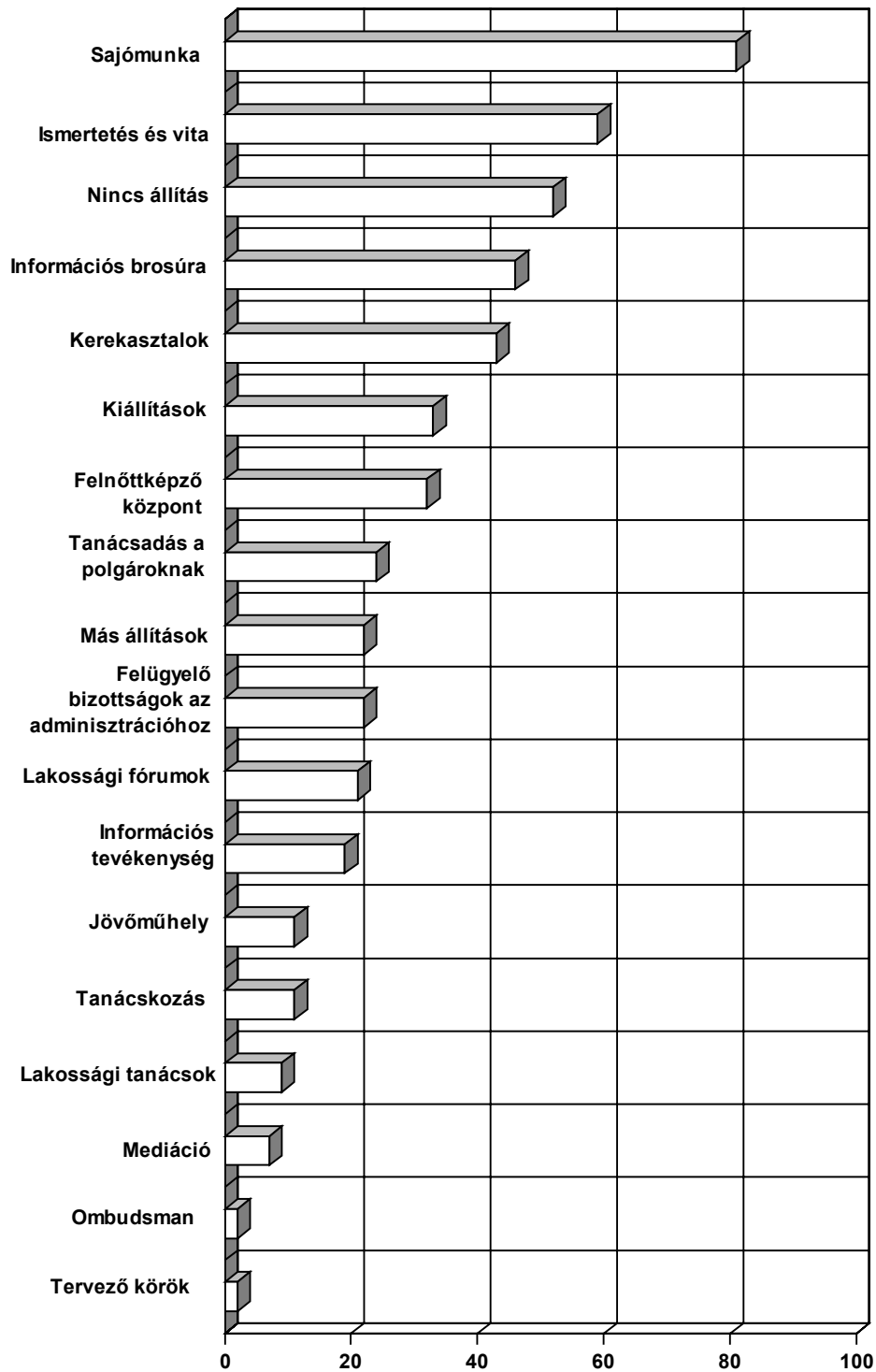
- a jó érdekérvényesítő képességű, iskolázott, több szabadidővel bíró rétegek e nélkül gyakran felülreprezentáltak lennének,

- a nyilvános tervezési eljárás semmi esetre sem jelenthet általános részvételi pangást, hanem lehetőséget kell biztosítani az egyébként gyenge érdekérvényesítő képességű csoportok számára, mobilizálva őket, serkentve aktivitásukat.

11. A tervezési eljárásnak nyitottnak kell lennie a polgárok tanulási, cselekvési, és döntési folyamatai irányában. Másképpen a résztvevők elveszítik érdeklődésüket, és gyakran „ellenzékbe vonulnak”.

A fenti pontok jól szemléltetik a nyugat-európai törekvéseket, és sejtetik a mindennapi gyakorlatban ott is meglévő problémákat, bizonytalanságokat.

Egy németországi felmérés szerint 150 város közül a Helyi Agenda 21 (Környezetvédelmi Program) elkészítése során az alábbi arányban alkalmazták az egyes (ott) közismertnek tartott technikákat:

Hazai körkép

A participáció hazai gyakorlata az új tervezési előírások bevezetését követően egyelőre a kialakulás fázisában tart. Amíg a korábbi időszak során - néhány kivételes esettől eltekintve - jellemző volt a „döntést megelőző lakossági fórum” gyakorlata, ma az önkormányzati szakértők, illetékes tisztviselők jelentős része - a több helyen megfigyelhető vitathatatlan előrelépés ellenére is - a törvény értelmezésének kérdéseinél tart, és egyelőre csak igen kevés helyen beszélhetünk valamiféle kialakult gyakorlatról. Sajnálatos módon Magyarországon mindeddig nem készült a német példához hasonló felmérés a lehetséges gyakorlati megoldások alkalmazásának gyakoriságáról, így az alábbiakban az egyes ismert 30-40 eset kapcsán próbálunk meg valamiféle áttekintést nyújtani a hazai gyakorlat legfontosabb kérdéseiről.

Leszögezhető, hogy a törvény hatálybalépése, előírásai - különösen a viszonylag normatív „eljárási utasítás” kifejezetten pozitív hatású volt, és a korábban „megszállottak” hobbijaként számon tartott participáció legalább bekerült a szakmai köztudatba, egyfajta hiányérzetet, kíváncsiságot kiváltva az illetékesek egy részéből (hogyan tudunk ennek a pontnak úgy eleget tenni, hogy ne kifogásolják meg, ne helyezték hatályon kívül a tervet?).

A részvételbe bevonandók körének, a bevonás módjának meghatározása egyelőre kevésbé kialakult. A lelkiismeretes, érdeklődő tervezési tisztviselők, főépítészek tudomást szerezhetnek arról, hogy a bevonandó érdekképviselői és egyéb társadalmi szervezetek köréről szintén a helyi sajátosságoknak megfelelően a képviselőtestület, vagy annak nevében a polgármester jogosult dönteni, a kevésbé érdeklődők azonban gyakran egyszerűen megfelelnek a társadalmi, lakossági nyilvánosság biztosításáról, és csak az OTÉK-ben előírt államigazgatási szervezeteknek, esetleg a közműcégeknek küldik meg az előzetes egyeztetésre felkérő levelet.

Különösen problematikus a lakossági igények, javaslatok előzetes begyűjtése, az érdeklődés felkeltése, hiszen a magyar társadalom egyelőre viszonylag kevésbé szervezett, a civil szervezetek csak az érintettek kis részét tömörítik. A munkaindító lakossági fórum, a tévébeszélgetés, a tájékoztató írás, vagy hirdetés a helyi sajtóban, mint tájékoztatási lehetőség, amely egyúttal az érdeklődés felkeltésére, az informáltság elmélyítésére is szolgál, csak igen kevés önkormányzatnál tekinthető bevett gyakorlatnak. Néhány esetben - különösen problematikus területeken - előzetes kérdőíves felmérések, vagy interjúk készülnek a megoldásban kulcsszerepet játszó - vagy annak vélt - személyiségekkel, a közvetlen, személyes lakossági kapcsolat, kommunikáció azonban egyelőre nagyrészt hiányzik a magyar tervezési kultúrából.

Bár a magyar törvény nem írja elő, a német ajánlások egyik alapvető pontja - a nyilvánossági munka minden jelentősebb tervezési lépés során - legtöbbször szintén nem teljesül.

Sajátos helyzet adódhat a törvénynek az eltérő vélemények tisztázására irányuló egyeztető tárgyalásra vonatkozó pontjából is. A törvény szó szerint - a gyakorlat szempontjából vitatható módon - a véleményezési eljárás valamennyi érdekeltjének meghívását írja elő, ami voltaképpen egy lakossági fórum, vagy aláírás-gyűjtés 2-300 résztvevőjét is jelenthetné, akiket a szintén érintett államigazgatási szervek elmélyült szakmai részletkérdésekre irányuló vitája nem igazán érdekel, és viszont. Általában is tisztázatlan az érintettség, vagy érdekelttség fogalma, főként a lakossági kör tekintetében, és ez - Murphy törvényének megfelelően - leggyakrabban - tisztelet a kivételnek - a „nem cselekvés” taktikáját váltja ki az illetékes hivatalnokokból, abból ugyanis nem lehet baj.

Általában sok helyen gondot okoz a „helyben szokásos módon” törvényi kitétel - elvben csak helyesíthető - alkalmazása, mivel sok esetben korábban egyszerűen nem volt „helyben szokásos mód”, így a szükséges lépéseket, megoldásokat újonnan kell kialakítani, ami a mindennapi gyakorlatban gyakran gondot, bizonytalanságot, ebből fakadóan sokszor ismét csak aktivitás-hiányt eredményez.

Érdekes megoldásoknak lehetünk tanúi a „helyben szokásos módon való közzététel” tekintetében is. Ez a legtöbb esetben az polgármesteri hivatal hirdetőtábláján, esetleg az ügyfélszolgálati irodán való kifüggesztést jelent, ahol rendszerint nem állnak rendelkezésre sem közérthető írásos magyarázatok, sem legalább minimálisan felkészült szakemberek, akik az érdeklődő laikusok felmerülő kérdéseire választ adhatnának, hogy észrevételeiket megalapozottan tehessék meg. Igen gyakori a „bújtatott közzététel”, ami a hivatal félreeső folyosóján való kifüggesztést, és a minimális meghirdetés, reklámozás elmulasztását jelenti, gyakran nem közölve az észrevételek megtételének módjára való iránymutatást sem.

Természetesen jó példák, kreatív, ésszerű előremutató megoldások - bár valószínűleg kisebb számban, feltehetően néhány tucat önkormányzat esetében - szintén begyűjthetők lennének. Ezekben úttörő szerepet játszanak azok az elhivatott, felkészült és tehetséges szakemberek, akik közül többen korábban külföldön tanulmányozhatták a participáció nyugati elméletét és gyakorlatát, vagy itthon vettek részt olyan képzési formákban amelynek tananyaga e területre is kiterjedt. Nagy szerepet játszanak és játszhatnak az ismeretek átadásában, terjesztésében azok a formális, vagy informális szakmai hálózatok - pl. a Főépítész Kollégium, a Megyei Jogú Városok Szövetségének Főépítész Tagozata, vagy a Magyar Urbanisztikai Társaság területi csoportjai, tagozata, egyes rendezvényei -, amelyek alkalmat teremtenek a szakterület napirendre tűzésére, megvitatására, a máshol már kialakított technikák, ötletek, megoldási praktikák továbbadására.

Mindezek összefoglalásaként egyelőre leszögezhető, hogy bár a participáció ügye jó irányba halad, lemaradásunk a fejlett demokráciáktól e téren még évtizedes, és az elmaradás mindenképpen szükséges behozatalához igen sok egyéni és csoportos aktivitás, képzés, önképzés, gyakorlati kísérlet szükséges.

A társadalmi részvétel jövője - A párbeszédben álló város EU projekt ajánlásai

A "Párbeszédben álló város - tudatosságnövelő kampány és társadalmi részvétel" (City in Dialogue - awareness raising campaign & public participation) projekt az Európai Unió támogatásával, a berlini székhelyű EA.UE (European Academy of Urban Environment - a Városi Környezet Európai Akadémiája) lebonyolításában, Bécs, Berlin, Budapest, Ljubljana, Pozsony, Prága, Szófia, Varsó és Vilnius részvételével került megszervezésre, 1999. nyarán és őszén, abból a célból, hogy a résztvevő városok gyakorlatát, közös problémáit áttekintve ajánlásokat dolgozzon ki a közösségi részvétel sikeresebbé, hatékonyabbá tétele érdekében. A Berlinben és Pozsonyban megtartott műhelymunka eredményeként - amelyeken az egyes városok illetékes döntéshozói, hivatali tisztviselői és non-profit szervezeti szakértői vettek részt - az alábbi összefoglaló ajánlások születtek:

Preambulum

A közösség hatékony bevonása alapvető változásokat igényel az intézményi és közösségi viselkedésmódok terén. Sokkal inkább jelent elkötelezettséget a résztvevő szereplők információiból származó ismeretek megtanulása és továbbadása terén, mintsem egy újabb "közösségi részvétel" elnevezésű pontot a munkatervben, és - amint az az ipari tervezés tapasztalataiból megtanulható - a legjobb eredmény érdekében a közös tanulási és továbbadási folyamatnak nem a megvalósítás, hanem a koncepcióalkotás és a tervezés szakaszában kell kezdődnie.

A részvétel, a bevonás nem ingyenes. Források hozzárendelésével (idő, pénz, információ, stb.) minden résztvevő oldaláról meg kell alapozni, és a hatékony részvétel megvalósításának költségeit a participáció nélküli folyamatokkal járó többletköltségekkel kell szembeállítani.

Mindazonáltal a jó párbeszéd elvei a leggyakrabban a bizalomépítés hosszú periódusának eredményeként valósulnak meg. Az autokráciából a demokráciába való átalakulás időt igényel. A demokrácia felé vezető út gyakorlati lépései rendszerint hatékonyabbak a cél elérésében, mint az esetenként nagyvonalú, de végső soron értelmetlen gesztusok. Ennek megfelelően a Párbeszédben álló város EA.UE program résztvevői a következő ÖT MEGKÖZELÍTÉST ajánlják, amit MINDANNYIAN MEGTEHETÜNK:

1. megközelítés: Segítsd elő a részvételi demokráciát Közép- és Kelet-Európában

Szándék: Tekintettel arra a sokféle módra, ahogyan a demokratikus elméletet a gyakorlatban megvalósítják, a demokratikus intézményeknek és társadalmaknak bátorítani kell az összes állampolgár maximálisan lehetséges bevonását a jelenre és jövőre vonatkozó kérdések eldöntésébe. A demokráciából jogok és felelőségek származnak az összes egyén, szervezet és intézmény számára. Csak a lakosság hatékony bevonásával és részvételével realizálhatja minden érintett a jogait, és tehet eleget felelőségeinek olyan módokon, amelyek elősegítik a társadalmi célkitűzések megvalósulását.

Lehetséges cselekvések a helyi politikusok számára:

- A lakossági részvétel jelentős célkitűzéssé tétele a helyi politikában, beleértve a lakosság bevonását minden szinten a döntéshozatalba – a stratégiai tervezéstől a végrehajtásig és figyelemmel kísérésig.
- Annak az elvnek az elfogadása, hogy a lakossági részvétel a helyi politika és helyi önkormányzati igazgatás egyik kötelezettsége.
- Támogató jogi és szabályozási keret megteremtése.
- A politikai szándékok olyan módon történő deklarálása, hogy azok tisztázzák a feltételeket más szereplők számára a csatlakozáshoz és kezdeményezésekhez.
- A nyitottság fokozása a nézetekben, szándékokban, megközelítési prioritásokban és a tervekben bekövetkezett azon változásokra, amelyek azon alapulnak, amit a lakosság bekapcsolódásán és részvételén keresztül tanultak.
- Résztvevőkként történő bekapcsolódás a részvételi eljárásokba, és nem az eredmények ellenőrzésének, szabályozásának szándékával.
- A nyitott és átlátható lakossági részvétel belefoglalása a politikai pártok platformjaiba: azok támogató közléseket, jelzést küldjenek a lakosság számára arról, hogy a kormányzat komolyan veszi ezeket a eljárásokat.
- Amikor döntéseket kell hozni, azok legyenek átláthatóak az okokat tekintve, amiért az egyik alternatívát választották és nem a másikat.
- Jogszabályalkotás mérlegelése a lakossági népszavazásokhoz és kezdeményezésekhez való jog megteremtésére, továbbfejlesztésére.
- Auditálási funkciók létrehozása annak biztosítására, hogy minden vonatkozó előírást és szabályzatot kövessenek a közérdekű projektekben.

Lehetséges cselekvések a helyi igazgatás számára:

- A független szervezetek felhasználása a lakosság bevonásának folyamatához.
- Az alapvető oktatási rendszerek lehetséges legnagyobb mértékű bevonása a lakossági részvételbe, hogy erősödjenek az egyéni jogok demokratikus elvei, és ezáltal a közérdekű politika számításba vegye a gyermekek és fiatalok szükségleteit.
- Annak elfogadása, hogy a saját feladatunk, hogy megérttessük magunkat, annak feltételezése helyett, hogy a hallgatóság feladata lenne, hogy megértsen bennünket.
- Belső célcsoportok/irányító csoportok/operatív csoportok létrehozása az információhoz való hozzáférés elősegítésére.
- Világossá tenni a lakosság számára, hogy ki felelős az egyes programokért és cselekvésekért.
- A helyi igazgatásnak egy vevőszolgálati hozzáállást kell felvennie, mely azon a felismerésen alapul, hogy pozíciójuk kizárólag a közösség érdekeinek szolgálata céljából létezik.
- A köztisztviselők fizetési és előléptetési rendszerébe be kell vinni olyan kritériumokat, melyek az alkalmazottak azon hajlandóságára és képességére vonatkozik, hogy kielégítsék a közösség információ és szolgáltatások iránti igényeit.

- Annak kötelezővé tétele, hogy a lakossági részvételre minden programban és projektben irányozzanak elő költségvetést, tekintet nélkül a finanszírozási forrásra.
- Lehetséges cselekvések a civil szervezetek (NGO-k) számára¹:
- Példák közzététele a kormányzat által végrehajtott gyenge vagy elégtelen lakossági részvételi folyamatokról.
- A lakossági részvétel előnyeinek, hasznainak bemutatása pozitív példákon és esettanulmányokon keresztül.
- Az egyedi civil szervezetek egyesüljenek NGO-koalíciókban, melyek átlépik az érdek- és ágazati határokat.

Lehetséges cselekvések nemzeti és/vagy EU szinteken:

- Az EU közösség bátorítása arra, hogy tegye követelménnyé a lakossági részvételt a PHARE/ISPA finanszírozáshoz.
- A lakossági részvétel követelményeinek belefoglalása a nemzeti jogrendszerekbe.
- Az Aarhus Egyezmény Ratifikálása.
- Biztosítani azt, hogy a nemzeti Környezetvédelmi Alap (Eco Fund) beruházási projektek lakossági részvétellel történjenek stratégiai szinten.

Lehetséges cselekvések a magánszektor számára:

- Megbeszélések kezdeményezése a kormányzattal a testületi (korporációs) felelősség meghatározásait illetően.

2. megközelítés: Növeld a széleskörű társadalmi részvételi ismereteket Közép- és Kelet-Európában

Szándék: A hatékony bekapcsolódás, részvétel megköveteli az összes résztvevő releváns ismereteinek növelését. A legjobb eljárás sem produkálhat jó eredményeket, ha a szükséges információ pontatlan vagy hozzáférhetetlen, nyelvhasználati és/vagy formális akadályok miatt. Néhány olyan év után, amelyek alatt a kormányzat eldöntötte, hogy mi volt a korrekt információ, gondolat és válasz, most az szükséges, hogy beillesszük az összes érdekelt nézeteit. Minden érintettnek több és jobb információra van szüksége.

Lehetséges cselekvések a helyi politikusok számára:

- A közvetlen személyzet vegyen részt képző tanfolyamokon a kapcsolattartási és folyamatszervezési képességeik fejlesztésére.

Lehetséges cselekvések a helyi igazgatás számára:

- Nagyobb együttműködés kifejlesztése az önkormányzat és közösség között, a nyitottabb kommunikáción és információ-megosztáson keresztül.

¹ Van javaslat arra, hogy pontosabb meghatározása legyen annak, hogy mi jelent NGO státust. A következőt javasolják:

Egy nem-választott, nem-igazgatási és nem-gazdasági formális vagy informális szervezet „emancipációs célkitűzésekkel”, ami olyan módon működik, hogy elismeri az emberi jogok, a demokrácia és a fenntarthatóság értékeit.

- Képzés biztosítása a személyi állomány számára a lakossági részvétel eszközeiről és technikáiról.
- Az igazgatási döntések átláthatóságának és érthetőségének fokozása.

Lehetséges cselekvések a civil szervezetek számára:

- Új, interaktívabb kommunikációs módok kidolgozása.
- Lakossági információs kampányok kidolgozás és lefolytatása, hogy számításba vegyék a szakismeretek különböző szintjeit és a különböző tanulási stílusokat.
- Tájékoztatás és képzés biztosítása a helyi politikusok számára a nagyobb és hatékonyabb lakossági részvételre irányuló erőfeszítések eszközeiről, technikáiról, költségeiről és hasznairól.
- A publikációk növelése (újságcikkek/rádió/tv) a lakossági részvétel hasznairól.
- „Legjobb gyakorlat” példák bemutatása a helyi önkormányzat számára.
- Információk terjesztése a célcsoportokhoz és a közösséghez.

Lehetséges cselekvések nemzeti és/vagy EU szinteken:

- Olyan EU programokat kell létrehozni, melyek ösztönzik a lakossági részvételt a közép- és kelet-európai városokban, beleértve az olyan tevékenységeket, mint: képzési programok, legjobb gyakorlat adatbázisok, „csere” tevékenységek, hogy megvalósuljon a lakossági részvétel az EU/CEE (EU/Közép- és kelet-Európa) partnerkapcsolatokban és Lakossági részvételi kiválósági központok' kialakítása mindegyik közép- és kelet-európai államban.

3. megközelítés: Bővítsd az információ mennyiségét és lehetőségét

Szándék: Gyakorlati korlátokon belül a több információ jobb, mint a kevés. Ezen az egyszerű gondolat radikális gondolkodási változást sugall sok közép- és kelet-európai intézmény számára, melyek az elmúlt évtized politikai forradalmi előtt arra voltak kondicionálva, hogy a lehető legtöbb információt megtartsák. A releváns információ álljon rendelkezésre és időben legyen hozzáférhető, a megfelelő döntéshozás érdekében. Ugyancsak fontos az olyan információ, ami a korábbi sikereket ünnepli. A lakossági bekapcsolódás hasznainak erősítése a jövőben nagyobb érdeklődéshez, részvételhez fog vezetni.

Lehetséges cselekvések a helyi politikusok számára:

- A különböző perspektívák, elgondolások és érdekek informális nyilvános cseréjének fokozása annak érdekében, hogy olyan iteratív kompromisszumokat lehessen kötni, melyek könnyebben átjutnak az összes formális eljárás.
- A lakosság bevonása a tervezés előzetes stádiumaiba.
- Az önkormányzati döntéshozatal átláthatóságának fokozása.
- A választott tisztségviselők vegyenek részt rendszeres lakossági fórumokon, hogy tájékoztassák a lakosságot a javaslatokról és ügyekről, és hogy észrevételeket, visszajelzéseket kapjanak.

- Társadalmi fórumokat kell létesíteni minden interaktív kommunikációs eszköz felhasználásával, szükségszerűen belefoglalva a betervezett személyes találkozásokat a választóikkal.

Lehetséges cselekvések a helyi igazgatás számára:

- Az emberek tájékoztatása a folyamat elején, olyan helyeken és olyan forrásokon keresztül, melyeket már használnak.
- Olyan nyilvános információ bemutatóklétrehozása, amelyek ünneplik a közösség sikereit.
- Visszacsatolás biztosítása: tájékoztatni az embereket arról, hogy a hozzájárulásaik miként hatnak a döntéshozatali folyamatra.
- A közérdekű információk megjelenítése a helyi Internet oldalakon és lehetőség biztosítása az embereknek az észrevételezésre.
- Az embereknek legyen hozzáférése az Internethez a helyi polgármesteri hivatalokban.
- A tömegtájékoztatási eszközök felhasználása (újságok, rádió, tv, Internet).
- Szerződési és pályázati eljárásokon keresztül biztosítani azt, hogy amikor egy magánvállalkozás jár el az önkormányzat képviselőjében, az ugyanazokat az átláthatósági követelményeket teljesítse, mint az önkormányzat.

Lehetséges cselekvések a civil szervezetek számára:

- A helyi igazgatás támogatása a pozitív érvek szolgáltatásához a nagyobb lakossági részvételre.
- Járulékos információ biztosítása az eszközökről, technikákról és előnyökről.
- A lakossági részvételi eljárások teljesítményének figyelemmel kísérése (monitorozása).
- A lakossági részvételi folyamatok eredményeinek értékelése és dokumentálása.
- Az informális információs csatornák előnyeinek kihasználása a közérdekű intézményekben.

Lehetséges cselekvések nemzeti és/vagy EU szinten:

- Adatbázis létrehozása a lakossági részvételi programokról, módszerekről, eszközökről, technikákról és technológiákról a lakossági részvétel segítésére.
- A Stratégiai EIA (Környezeti Hatásvizsgálat) Irányelv adoptálása és kötelezővé tétele a csatlakozásra váró országokban.

4. megközelítés: Gyarapítsd a közösségi bevonásra, annak kiértékelésére fordítható forrásokat

Szándék: Sok költség kapcsolódik a hatékony lakossági részvételhez, mint ahogyan sok költség kapcsolódik a lakossági részvétel hiányához is. Valószínű, hogy a késedelem, a pereskedés és a lakosság önkormányzatba vetett bizalma elvesztésének költségei messze túlhaladják a hatékony részvételi programok költségeit. A bekapcsolódás értékébe vetett hit a zombannem küszöböli ki az értékelés szükségességét. A részvételi folyamatot rendszeresen át kell tekinteni, hogy meghatározzuk azok viszonylagos hatékonyságát, és hogy miként lehet azokat jobbitani.

Lehetséges cselekvések a helyi politikusok számára:

- A lakossági részvételi tevékenységekre fordítható közpénzek növelése.
- A lakossági részvétel követelménnyé tétele a kormányzat számára.
- A lakossági részvétel számon kérése minden egyes projekt korai stádiumában.
- Kerekasztalokat létrehozása a projekt-megvalósítás minden szintjén.
- Források rendelkezése (pénz, létesítmények használata, igazgatási szakértelem igénybevétele) a civil szervezetek támogatására, tekintet nélkül arra, hogy támogatják-e a kormányzatot és programjait vagy ellenzik azokat.

Lehetséges cselekvések a helyi igazgatás számára:

- A lakossági részvétel költségeinek, mint fontos költségeknek a bevétele a projekt költségvetésbe, tekintet nélkül a finanszírozási forrásra.
- Megbizonyosodni arról, hogy a források (idő, pénz, személyi állomány) kellően álljanak rendelkezésre az érintett feladathoz.
- Részvétel az érintettek kerekasztal megbeszélésein.
- Finanszírozás biztosítása a civil szervezeteknek ahhoz, hogy saját szakértőket fogadhassanak fel.

Lehetséges cselekvések a civil szervezetek számára:

- Információval szolgálni a pénzügyi támogatás lehetséges forrásairól a lakossági részvételt javító folyamatokhoz (alapítványok, segélyek, stb.).

Lehetséges cselekvések nemzeti és/vagy EU szinten:

- Társadalmi/lakossági vizsgálatok és lakossági részvétel finanszírozása és támogatása.

5. megközelítés: Fejlessz ki eszközöket a társadalmi részvétel támogatására

Szándék: A hatékony lakossági részvétel nem “csak úgy”, magától történik meg. Különösen igaz ez Közép- és Kelet-Európára, ahol a közügyek nyílt megvitatása tilos volt csaknem 50 éven át. A folyamat világos ismereteket kíván meg a kölcsönös jogok és felelősségek tekintetében, sok munkát, rengeteg tudatformálást, és a megfelelő eszközök rendelkezésre állását.

Lehetséges cselekvések a helyi politikusok számára:

- Figyelem fordítása a civil szervezetek által produkált publikációkra.
- Figyelmesség és magabiztoság a lakossági részvétel eszközeinek és technikáinak fejlesztésében.
- A hatékony lakossági bekapcsolódásban játszott vezető szerepnek a politikai programok elemévé tétele, egyrészt azért, mert ez a helyes dolog, másrészt azért, mert az ilyen pozitív cselekvés növelheti a városunk hírnevét és identitását.
- Oda kell menni, ahol az emberek vannak, és nem őket kényszeríteni arra, hogy hozzánk jöjjenek.
- Minden jogalkotási munkát nyilvánossá kell tenni.

Lehetséges cselekvése a helyi igazgatás számára:

- A részvételi modellek körének kipróbálása, az egyes típusok előnyeinek és hátrányainak megtanulása a sajátos körülményeinken belül.
- Új eszközök és módszerek demonstrálása az információhoz való hozzáférés és lakossági részvétel tekintetében.
- Az olyan új információs technológiák előnyeinek kihasználása, mint az Internet.
- Oda kell menni, ahol az emberek vannak, és nem őket kényszeríteni arra, hogy hozzánk jöjjenek.

Lehetséges cselekvések a civil szervezetek számára:

- Kézikönyvek készítése a részvétel szerkezetéről és eljárásairól.
- Kapcsolati információk létrehozása és rendelkezésre bocsátása (nevek, címek, telefonszámok, stb., a közösségben élő embereknek), hogy az segítse a közösségszervezőket a társadalmi részvételi kampányokban.
- Új eszközök és módszerek demonstrálása az információhoz való hozzáférés és lakossági részvétel tekintetében.
- Meg kell keresni az újonnan választott tisztségviselőket és megbeszélni velük a civil szervezetek pozitív arculatának megteremtése és a civil szervezetekkel való közös munkálkodás előnyeit.

Lehetséges cselekvések nemzeti és EU szinten:

- Az információcsere bátorítása és támogatása a hatékony részvételi modellekről meglévő publikációkon keresztül.
- A lakossági részvételt témaként való felvétele minden nagyobb európai konferencián.
- Nyilvános elismerés biztosítása azoknak a helyi önkormányzatoknak, melyek hatékony lakossági részvételen keresztül érnek el nemzeti és EU célkitűzéseket.
- Elismerési/jutalmazási program létrehozása, amely elismeri az egyéni és csapat kiválóságot a lakosság részvétel hasznosításában, és az újítást a választott tisztségviselők, önkormányzati adminisztrátorok és a magánszektor körében.

A részvételi módszerek

(A fejezet több elemében támaszkodik Ariane Bischoff, Klaus Selle és Heidi Sinning „Informieren, Beteiligen, Kooperieren” - Informálni, részt venni, együttműködni - c. módszertani összefoglaló munkájára - Dortmunder Vertrieb für Bau- und Planungsliteratur, 1996.)

Általános ajánlások

Tartózkodj a pro-forma megoldásoktól!

A participációba bevontak nagy többsége érdeklődéssel lát neki a közös munkának, áldozza idejét, fáradságát az ügyért, de fokozott érdeklődéssel kíséri figyelemmel az eseményeket. Ha úgy látják, az ügy nagyrészt formális, nincs érdemi lehetőség a dolgok alakítására, igen gyorsan lelohad a kezdeti lendület - ez egyébként sokak részéről, akik valamilyen személyes ügy elintézése kedvéért kapcsolódtak be a folyamatba természetes -, és az erőfeszítések értelmüket veszítik.

Találd ki a folyamatot!

Az egyes részvételi formák összefüggésben állnak egymással. Attól függően, hogy mi az eljárás célja - pl. a demokratikus döntéshozás elősegítése, megvalósuló ötletek gyűjtése, vagy egyes csoportok aktivitásának kiváltása, megnyerése - más-más eljárás felépítése szükséges, amelynek során a tervezés tárgyától, a résztvevők iskolázottságától, társadalmi státuszától, stb. függően más és más eszközökből kell a folyamatot úgy megkomponálni, hogy az az adott közegben hatásos, sikeres lehessen. Minden egyes lépés mögött koncepciónak kell állnia, amelyben a célokat, a címzetteket, a lépéseket, és az eljárásokat, formákat kell egymáshoz rendelni, összhangban az önkormányzat általános nyilvánossági munkájával, és tekintettel a helyi médiára is.

Ne vállald túl magad!

A felmerülő ráfordításokat és az elvárt eredményeket idejében össze kell vetni. Ez a közhelyes javaslat az előzőekhez hasonlóan az erőforrások helyes felmérésére, és legcélszerűbb felhasználására vonatkozik. Az alapkérdés ismételten az: mit akarunk elérni, és milyen eszközök (pl. idő, pénz, munkaerő) áll a rendelkezésünkre. Esetenként a kevesebb, célzott aktivitás nagyobb eredményt hoz, mint a „sokat markoló” koncepció, amely meghaladja a rendelkezésre álló kompetenciákat és kapacitásokat, és a résztvevők gyors elégedetlenségét váltja ki.

Segítsd az érdekharmónizálást!

A részvételi folyamat különféle társadalmi csoportok sokféle különböző érdekét hozza felszínre, és ütközteti egymással, hogy azután azok minél nagyobb mértékben harmonizálhatók lehessenek. Fontos feladat a munkaterv kialakításánál a különféle érdekek felszínre hozatala során az esélyegyenlőség minél teljesebb biztosítására törekvés. Sokakat ugyanis - más, sürgősebb problémájuk lévén - nem érdekelnek a tervezési kérdések, mások nem értik az alkalmazott nyelvezetet, vagy éppen nem érnek rá a kitűzött időpontban, ami nem jelentéktelen társadalmi csoportoknak a folyamatból való kizárásához vezethet. Ennek elkerülésére törekedve meg kell találni azokat a módokat, ahogyan ők is a leghatékonyabb

módon megszólíthatók. Egy fontos javaslat: a nagyon különböző társadalmi rétegekkel való kommunikáció során érdemes levetni azokat a „középosztálybeli” gondolati rutinokat, értékrendbeli beidegződéseket, amelyek gyakran meggátolják a gondolatcserét a nagyon eltérő társadalmi státusú rétegekhez tartozókkal, hiszen így jobban megérthetjük problémáikat, és könnyebben aktivizálhatjuk őket saját gondolataik megoldására, amelyek közül nem egy a tervezéssel is összefügg.

Keressd a célcsoportokat!

Az egyes célcsoportok kiválasztása, megtalálása és megszólítása nagy odafigyelést igénylő feladat. Itt kerülhet végiggondolásra a korábban már említett kérdés: kik az érintettek az adott terv kapcsán, hogyan, milyen mértékben, és mit várunk tőlük? E kérdések megválaszolása nyomán egyszerűbb megválasztani a részvételt biztosító technikákat, eljárásokat is, és itt is igen fontos: a célcsoportok bevonását a tervezési folyamat elején kell kezdeni!

Találd meg a célokat!

Mire akarok hatni az információkkal, részvétellel, együttműködéssel? A demokratikus döntéseket akarom biztosítani, illetve azokat bizonyos mértékig legitimálni? Az a részvétel célja, hogy részletes információkat kapjunk a helyi szituációról, az ott élők szándékairól, érdekeiről, és ezáltal a tervezési célokat a helyi viszonyokhoz igazítsuk, megkönnyítve a hatékony és az eredményes tervezést, elősegítve a tervezési hibák elkerülését, és a gyakori tervmódosítást? Vagy inkább a polgárok motiválása, érdekeik bevetítése a tervbe, és hosszútávú gondolkodásuk megváltoztatása a cél? Ezeknek a kérdéseknek a korai tisztázása elengedhetetlen, ugyanakkor tudnivaló, hogy csak a három kérdéscsoport összekapcsolása teszi lehetővé az értelmes és sikeres részvételi munkát.

Tanuld meg a csoportmunka vezetését!

A csoportmunka irányítása a moderátoroktól mindig fokról-fokra haladást és odafigyelést kíván meg, annak érdekében, hogy a csoport se túl, se alulterhelve ne legyen. A helyzethez alkalmazkodva kell a helyes utat megtalálni, ez a moderátor alkalmasságának egyik legfontosabb jellemzője. Általános szabályok ugyan nemigen alakíthatók ki, de két szempont mindenképpen fontos:

- A tartalmi kérdésekben való gyámkodás mindig lerombolja a csoportmunka értelmét. A tartalmában túl domináló moderáció semmiképpen sem ösztönöz, legjobb esetben csak felidegesít.
- Ne értékeld alá a csoportot! A gyakran igen produktív résztvevők rendszerint könnyen úrrá lesznek a nehéz tartalmi kérdéseken éppúgy mint a problematikus csoportszituáción. Az egyéni teljesítménnyel legyőzött nehézségek erősítik a további produktivitást.

Ne ragaszkodj a saját elképzeléseidhez!

A szakemberek a résztvevői csoportmunka irányítása során ritkán tudnak tartalmilag semlegesek maradni. Döntő jelentőségű azonban, hogy hogyan hozzák elő a véleményüket, és mennyire készek új szempontokat tanulni addigi tapasztalataikhoz. Éppen a különféle társadalmi csoportokkal sokféle élethelyzetben folytatott munka teszi szükségessé, hogy saját gondolatainkat, szempontjainkat meg tudjuk kérdőjelezni. Ez azt jelenti, hogy a kiválóan képzett szakembereknek is sokféle további tapasztalatot kell gyűjteniük, tanulniuk a résztvevő polgároktól a részvételi folyamat moderálásához.

Használj érthető nyelvet!

A szakembereknek a részvételi eljárás során törekedniük kell a szakmai zsargon mellőzésére, a mások által is érthető kifejezésekre. Különösen az írott anyagoknál, de élőszóban is fontos a világos tagolás, a megfelelő ábraanyag, hogy az információk minél könnyebben felfoghatók legyenek.

Találd meg az eszközöket!

Nyilvános rendezvények, előadások során az eszközök megválasztásánál gondot kell fordítani a következőkre: a hosszabb szóbeli hozzászólásokat érthetően kell előkészíteni és előadni, a megfelelő médiák bevonása mellett, a kommunikatív párbeszéde lefolytatásához a megfelelő technikát meg kell találni, és a részvételi forma olyan megoldását kell alkalmazni, amellyel a saját rendezvényünk a résztvevők számára az együttműködési lehetőségek feltárását szolgálja a tervezés, és a fejlesztés érdekében.

Az egyes technikák bemutatása

Igény- és véleményfelmérés

Kérdőíves felmérés

A módszer és alkalmazása

A kérdőíves felmérés rendszerint a lakásokra kiküldött, önkitöltős - a megkérdezett által önállóan kitöltendő -, majd a felmérés szervezőihez visszajuttatandó kérdőívek segítségével történik. A más forrásból nem beszerezhető információk gyűjtését szolgálja, egy adott tervezési területen, vagy témakörben. Rendszerint a statisztikai információk kiegészítésére, illetve kontrolljára használhatók, pl. ha azok túl réginek tűnnek.

A módszer előnye, hogy viszonylag olcsón, egyszerűen, gyorsan széles körből meríthetünk információkat. Hátránya ugyanakkor, hogy a mivel a válaszadási kedv igen változó, a visszajuttatott kérdőívek aránya rendszerint meglehetősen alacsony, így nagy a kockázata annak, hogy a válaszok legfeljebb egyes társadalmi csoportok véleményét reprezentálják.

Tudnivalók, tanácsok

A kérdőív összeállítása nagy gondosságot követel meg, hiszen a válaszadónak önállóan ki kell tudnia töltenie az ívet. A kérdőívnek ezért tömörnek, egyértelműnek és lehetőleg egyszerűnek kell lennie. Hasznos, ha egy mellékelt rövid ismertető foglalja össze a legfontosabb tudnivalókat, egyúttal növelve a kitöltési kedvet is. Ez rendszerint három fő részből állhat: a felmérés pontos céljának, remélt hasznának leírása, ezt követően a megkérdezett együttműködése fontosságának hangsúlyozása, kitérve a válaszok bizalmas kezelésmódjára is, végül célszerű megjelölni, hogy hogyan értesülhet a megkérdezett a munka eredményéről, hogy ő is hasznát láthassa az együttműködésnek. Minden esetben világosnak kell lennie annak, hogy ki küldte a kérdőívet, és hogyan várják a válaszokat - visszaküldve, vagy pl. összegyűjtve.

A szerkesztéskor célszerű a kérdéseket úgy csoportosítani, hogy a témára vonatkozó legfontosabb konkrét kérdések kerüljenek az ív elejére, minél egyszerűbb, érthetőbb, megfogalmazásban, mivel ez növelheti a kitöltési kedvet. Minden kérdésnek világosnak, érdekesen és semleges megfogalmazottnak, ugyanakkor gyorsan megválaszolhatóknak kell lennie. A kérdőív megformálása szintén hatással van a válaszadási kedvre: megbízható

komolyságot kell sugározni, ugyanakkor áttekinthetőnek kell lennie. Az átlagosnál nagyobb válaszadási hajlandóságú társadalmi csoportok - pl. nyugdíjasok - felülreprezentáltságának elkerülése érdekében indokolt a kérdőív végén néhány alapvető társadalmi státuszjellemzőre - pl. kor, iskolai végzettség, foglalkozás - is rákérdezni, hogy a beérkezett válaszok értékelése a megfelelő módon történhessen meg.

Lehetőleg azonos válaszolási technikát - pl. beírt számot bekarikázása, X-elés, stb. - indokolt következetesen alkalmazni, és ezt az elején világosan elmagyarázni. A visszaérkezési arány növelése érdekében - ha postai úton kell a kérdőívet visszajuttatni - minden esetben megcímezett és felbélyegzett válaszborítékot kell mellékelni. Hatékonyabb megoldás, ha a kérdőívek szétosztását, illetve begyűjtését a környéken ismert, agilis személyiségekre bizzuk, aki időről időre „rákérdez” a megkérdezettekre.

A német szakirodalom - többféle aktivitással segített esetben - 20 % körüli visszaküldési arányt átlagosnak nevez, a hazai tapasztalatok szerint a rendszerváltás óta a válaszadási ráta igen gyakran csak egy-két százalék, igaz, rendszerint a legegyszerűbb, rásegítés nélküli esetekben (kérdőív a helyi újságban közzétéve, a válaszokat a Polgármesteri Hivatalba postán kéri elküldeni). Megfelelően szervezett, és az adott közösséget alapvetően érintő esetekben - pl. egy épületomb rehabilitációjának előkészítése során, a szomszédok közül választott önkéntes segítők közreműködésével - 90 % körüli reprezentáció is elérhető volt Budapesten is.

Mindezzel együtt a kérdőíves felmérések a nagyfokú bizonytalanság miatt általában kiegészítő eszközként alkalmazandók, kellő elővigyázatossággal és körültekintéssel fogadva az eredményt.

És még egy fontos tényező: bár a kérdőíves felmérés viszonylag egyszerűen, olcsón végrehajtható, ezért csábít az öntevékeny akciókra, a számos hibalehetőség, téves eredményt okozó melléfogás lehetősége miatt lehetőleg legalább lektoráltassuk a kérdőívet, és konzultáljunk a megvalósítás módszeréről szociológussal.

Interjú

A módszer és alkalmazása

Az interjúknál személyes beszélgetés során gyűjthetünk információkat különböző témákról, egyes személyektől, vagy csoportoktól. A szociológiai kutatások ismert standard kérdőíves módszere tények és vélemények feltárását éppúgy lehetővé teszi, mint pl. igények, elvárások, értékelések, és azok hátterének vizsgálatát. Interjúkkal problémák és különféle tervi javaslatok gyűjtése éppúgy elvégezhető, mint pl. intézkedések, aktivitások fogadtatásának, várható hatásainak mérése, előrejelzése. Ezek az információk a nyitott, polgárcsoporthoz tartozó tervezési eljárások során gyakran alapvető fontosságú kiindulópontot jelentenek.

Tudnivalók, tanácsok

A megvalósítás módja - az elérni kívánt célnak megfelelően - lehet standard (teljesen strukturált), részben standard (részben strukturált), vagy strukturálatlan, szabad, nyílt interjú. A standard interjú előre összeállított kérdőív alapján történik, ahol a kérdezőnek lényegében nincs lehetősége a kérdéseken változtatni, ugyanakkor a kérdezőbiztos közreműködése bonyolultabb kérdések feltételét is lehetővé teszi, ugyanakkor megfelelő előkészítés esetén visszajelzések rögzítésére is alkalmas, pl. a rosszul feltett kérdésekkel, téves válaszlehetőségekkel, vagy más anomáliákkal kapcsolatosan. Megfelelő anyagiak esetén nagyszámú interjú készíthető, így igen széles körű, reprezentatív felmérések készítésére is alkalmas - pl. egy nagyváros átfogó tervezése során.

A részben strukturált interjúk a tervezés során főként a beállítottságok, értékelések, és azok háttérének felmérésére használatosak. Ezek nem minden elemükben előre meghatározottak, gyakran csak vezérfonal jellegűek, több-kevesebb szabadságot hagynak a kérdező számára.

Utóbbiaknál az eredmény erősen függ a beszélgetési szituációtól, a résztvevők személyiségétől, kapcsolatától, stb..

Az interjúk során a zárt kérdések előre megfogalmazott válaszlehetőségek közötti választást engednek meg az interjúalanyoknak, míg a nyitott kérdésekre a válaszadó saját szavaival fogalmazhatja meg a választ. Igen gyakran alkalmaznak ún. félig zárt kérdéseket, amikor az előre megfogalmazott válaszok közötti választási lehetőség mellett a válaszadó - ha szükségesnek látja - más válasz(oka)t is megfogalmazhat. Ez a megoldás alkalmas lehet standard kérdőíves interjúk esetén a pontosabb eredmény elérésére, korábban ismeretlen szempontok, javaslatok felszínre hozására, és a kérdőív esetleges tartalmi hiányosságainak pótlására is.

Az interjúk különböznek egymástól a megkérdezettek körének meghatározásában is: a standard reprezentatív felmérések mellett a félstandard, vagy szabad interjúk igen alkalmasak lehetnek pl. szakértőktől, kulcsszereplőktől, vagy célcsoportoktól való információ-gyűjtésre.

A kiértékelés - főleg nagyszámú megkérdezett esetén - történhet mennyiségi alapon, matematikai-statisztikai módszerekkel, de - főként nyitott interjúk esetén - minőségi, „idézésszerű” módszerrel is, valamint a kettő legkülönbözőbb kombinációjával is.

A kérdés gyakorisága is különféle lehet: az egyszeri megkérdezés mellett ismertek a helyzet, a vélemények, megítélések, változását is követni képes, rendszeresen, lényegében azonos kérdésekkel, azonos megkérdezettekkel megismételt panelkérdések.

Az interjúk a tervezés teljes időszakában alkalmazhatók: a korai interjúk a megalapozó információk, helyi sajátosságok, ismeretek és sajátos érdekek feltárására kerülnek széles körben alkalmazásra, míg a tervezés egyes lépései során igen fontosak a kiegészítő információkat feltáró, vagy a formálódó tervi javaslatokat mérlegelő, különféle célcsoportok szempontjából értékelő interjúk.

A megvalósításra vonatkozóan főként a standard kérdőívek összeállítására fogalmazhatók meg konkrét tanácsok, alapelvek, amelyek segíthetnek a megkérdezés sikerének előmozdításában:

A kérdéseknek egyszerűeknek, közérthetőeknek kell lenniük (lehetőleg kerüljük az idegen szavakat és szakkifejezéseket), ugyanakkor szerencsés ha rövidek, és konkrétak. Célszerű tekintetbe venni, hogy bár a kérdések általában egy meghatározott fogalomkörben mozognak, a megkérdezettek gyakran más és más tartalmat értenek az egyes fogalmak alatt (pl. „lakókörnyezet”), ami esetleg pontos definíciókat követelhet meg a kérdés keretében.

A kérdéseknek semlegeseknek kell lenniük, nem szuggerálhatnak és nem provokálhatnak bizonyos válaszokat. Lényeges, hogy zárt kérdések esetében alkalmazzuk a „nem tudom” válaszlehetőséget is, mert ellenkező esetben a megkérdezett a tájékozatlanság leplezésére véletlenszerűen fog a megadott válaszokból választani, ami torzítja az eredményt.

A kérdőívek összeállítása során különös figyelmet kell fordítani a bevezető kérdésekre, amelyeknek érdekeseknek, egyszerűen megválaszolhatóknak kell lenniük, hogy az interjúalanyok elfogódottságát feloldják. Az „érzékeny kérdéseket” (pl. a jövedelmi viszonyokra, vagy más, a személyes szférába, érdekekre vonatkozó kérdéseket) a kérdőív végére célszerű szerkeszteni, amikor a megkérdezett válaszadási kedve nagyobb, ugyanakkor

az interjú esetleges megszakadása nem veszélyezteti a többi, semleges kérdés megválaszolását.

A nagyszámú interjúkészítés megindítása előtt célszerű a kérdőívet néhány személyen „tesztelni”, az esetleges hiányosságok, nem kívánt reakciót kiváltó hatások kiküszöbölése, illetve a kérdőív későbbi, a kiértékelést nehezítő módosításának megelőzése céljából.

A szabad interjú készítését segítik a magnófelvételek, amelyek a minőségi kiértékelést könnyítik meg a kérdező számára, ugyanakkor az interjúalanyban gátlásokat ébreszthetnek. Szükséges ezért a felvétel készítésére előzetesen - az interjú megkezdésekor - engedélyt kérni. A szabad interjú elkészítésekor különös jelentősége van az „atmoszféra-tényezőknek”, ami felkészültséget, gyakorlatot követel meg a készítőtől. Különösen az adatok iránti érdeklődés esetén szükséges, hogy az interjú ne „adatlehívásnak” tűnjön a megkérdezett számára, hanem egyfajta társadalmi interakciónak, felkészült, kompetens emberek beszélgetésének. Javasolt ezért a szabad interjút is beavatott szakembereket tesztelni.

Az interjúk sikeressége nem pusztán az információk megszerzésére hat ki, sikertelenségük csökkentheti a különféle partnerek részvételi kedvét, és az egész tervezési akció, eljárás megítélését is.

Figyelembe kell venni, hogy a különféle társadalmi csoportok válaszási kedve eltérő: általában a középosztályhoz tartozók részvételi kedve a legnagyobb, más társadalmi csoportok megközelítésére gyakran sajátos kommunikációs közeg kialakítása szükséges, élethelyzetük, képességeik, informáltságuk, nyelvhasználatuk figyelembe vételével.

Aktiváló interjú

A módszer és alkalmazása

Az aktiváló interjú az interjúkészítés olyan speciális formája, amely az információszerzés mellett a megkérdezettek gondolkodási és cselekvési folyamatainak megindítását is szolgálja. Ez általában egy szabadon formált kérdéseket tartalmazó beszélgetési vezérfonalat igényel, azzal a jelentős különbséggel a korábban tárgyalt interjúformához képest, hogy itt a kérdéseknek az informálódás mellett arra is alkalmasnak kell lenniük, hogy a megkérdezettek számára „kezdeményező-erővel” kell bírniuk, hogy alakíthassák a résztvevők gondolkodását, és cselekvésre motiváljanak. A kérdezőnek ez esetben nem kell semlegesnek maradnia, az eredmény érdekében kezdeményezőnek kell lennie, anélkül, hogy nyíltan rábeszélő lenne.

Az aktiváló interjú elméleti háttere az akciókutatás módszerére vezethető vissza. Ez olyan tudományos koncepciót jelent, amely nem pusztán feltárja és analizálja a társadalmi struktúrákat és problémákat, hanem hatni is akar rájuk. A résztvevőknek itt saját helyzetük pozitív megváltoztatására kell törekedniük, ezzel széleskörű társadalmi és politikai változási folyamatokat kiváltva.

Tudnivalók, tanácsok

Az aktiváló megkérdezés a tervezési és fejlesztési folyamat számára alapvető információkat biztosít, ugyanakkor együttműködést is teremt a folyamat megvalósítása számára. A kérdező a szabad beszélgetés során alkalmazkodhat a megkérdezett(ek) egyéni helyzetéhez, adott esetben magyarázó információkat adhat a tervezés helyzetével kapcsolatosan, és kérhet a helyi, vagy egyéni sajátosságokról, megvitathatják a fennálló problémák megoldási lehetőségeit, és megtalálhatják a résztvevő polgárok eddig fel nem ismert cselekvési lehetőségeit.

Az aktiváló megkérdezés az érdekek és vélemények feltárásán túlmenően a polgárok részvételi szándékainak erősítését is szolgálja a tervezés további szakaszaiban, így aktiváló, motiváló elemként a különös jelentőségű célcsoportok bevonásának egyik fontos építőeleme lehet.

Ebben az esetben különösen fontosak az általános interjútechnikánál frottak azon kitételei, amelyek szerint a megbeszélési folyamat alakítása során figyelembe kell venni a megkérdezettek érdekeit és életviszonyait. Hangsúlyozásra érdemes az összefüggés, hogy a sikeres aktiválás nyomán teret és lehetőséget kell biztosítani a követő-aktivitások, és az eredmények hasznosítása számára, egyébként a bevontak becsapva, félrevezetve érzik magukat (joggal). Kedvező esetben a minél előbb beindított megkérdezés a további együttműködés, a közös megvalósítás előfeltételévé válik.

Az aktiváló megkérdezés ugyanakkor különösen nagyfokú manipulációs lehetőségekre is módot adhat, ezek ellen a nyilvánosságnak (az eljárást, a kérdező és a kérdezettek szerepét, stb. illető) minél teljesebb megvalósítása adhat eszközt.

Teledemokrácia

A módszer és alkalmazása

A "teledemokrácia" azoknak a módszereknek és eljárásoknak a gyűjtőfogalma, amelyek során a lakossági információcsere, adatgyűjtés, vagy véleménynyilvánítás a korszerű kommunikáció-technológiai eszközök felhasználásával történik.

Különbségek tehetők az egyes módszerek között az alkalmazás célja - pl. lakossági tájékoztatás, szereplők közötti tárgyalás, döntések hatásvizsgálata, stb. -, a használt eszközök - telefon, üzenetrögzítő, fax, teletex, kábeltévé, számítógépes videokonferencia, internet, stb. - és az alkalmazott kommunikációs modell - egyirányú vertikális (pl. a hatóságok és a lakosság között), kétoldalú vertikális (pl. a hatóságok és az együttműködők között), többoldalú horizontális és vertikális (pl. a szereplők között, illetve a hatóságokkal) - szerint.

Tudnivalók, tanácsok

A teledemokrácia módszerét - szemben az Egyesült Államokkal - Európában a településtervezés a legutóbbi évekig nemigen használta, főként a szükséges eszközök egy részének nehéz elérhetősége, magas költsége, és szűk felhasználói köre miatt. Áttörést hozott a módszer alkalmazásában az Internet viharos sebességű térhódítása, amelynek nyomán a Nyugat-Európai nagyvárosok - és rendszerint a kisebb települések is - elkészítették honlapjukat, amelyeken helyet kaptak a várostervezéssel kapcsolatos információk is, az Internet lényegének megfelelően sok esetben lehetővé téve a visszajelzéseket.

A módszer előnyei nyilvánvalók: a honlapon szereplő oldalak, információk egyre többek számára elérhetők (Nyugat-Európában 10-20 % közé teszik a rendszeres Internet felhasználók arányát, Magyarországon 5-10 % közé, de az arány hónapról hónapra nő), bármikor, utánjárás nélkül, otthonról, és a visszajelzések is korlátozás nélkül megtehetők. Megfelelő oldalak és működési modell alkalmazása esetén többoldalú, rendszeres kommunikáció is kialakítható az egyes tervekkel kapcsolatosan. Bár szinte minden európai nagyváros honlapja tartalmaz a várostervezéssel, fejlesztéssel, környezettel kapcsolatos információkat, az Internet legfejlettebb alkalmazási módja a tervezési részvétel szempontjából Bécs honlapján található, (www.magwien.gv.at) ahol igen áttekinthető felépítéssel, az interaktív megoldást is biztosító rengeteg információt találhatnak az érdeklődők az elkészült tervekkel kapcsolatosan éppúgy, mint a készítés alatt állókkal, illetve az ezekhez tervezett kiállítások, fórumok, stb. feltüntetését, az illetékesek nevét, telefonszámát is.

Magyarországon a teledemokrácia eszközeinek alkalmazása folyamatosan fejlődik. A helyi televíziózás - kisebb mértékben a rádiózás - terjedése kapcsán több helyen kerültek megrendezésre a tervezéssel kapcsolatos - gyakran a betelefonálást is lehetővé tevő - műsorok, bár ezek csak kevés helyen rendszeresek, ami az érdeklődés felkeltését és fenntartását nehezíti.

Több városban létesítettek olyan éjjel-nappal ingyenes hívást lehetővé tevő, üzenetrögzítőre kötött "zöld számot" a polgármesteri hivatalban, amelynek tartalmát leírva továbbítják az illetékesekhez. Bár egyre több település rendelkezik saját internet honlappal, ezek tervezési célú, interaktív felhasználására mindeddig (1999. decemberéig) nincs ismert példa.

A teledemokrácia alkalmazási lehetőségei közül kiemelésre érdemesek a tervezéssel, a tervekészítéssel kapcsolatos rendszeres helyi, vagy körzeti műsorok, amelyek szakszerű alkalmazása elősegítheti a tervezésben való aktív és hatékony részvétel érdemi biztosítását, ugyanakkor a kellő időpontban - a tervezés indításakor - való kommunikáció elejét veheti annak a gyakran tapasztalható jelenségnek, hogy a sajtó csak a "balhék" - pl. a megnyilvánuló lakossági ellenállás - esetén érdeklődik a különféle tervek iránt, a korai közzététel, a hozzászólás, véleményalkotás lehetőségének időben való biztosítása itt is sikeresebb, hatékonyabb, megvalósuló tervezést eredményez.

Nagy települések, átfogó tervek esetén jól alkalmazhatók a "zöld számok", hiszen így vélemények, hozzászólások, javaslatok gyűjthetők a más eszközökkel - pl. a helyi újságokban - nagy példányszámban ismertetett, bemutatott tervekkel kapcsolatosan.

Hazánkban is egyre gyakrabban alkalmazzák a telefoninterjúk közvélemény-kutatás eszközeit. Tekintettel a viszonylag jó telefonellátásra, elvi akadály nincs annak, hogy bizonyos tervezési kérdésekben - főleg az információgyűjtés, érdek- és megítélés-feltárás fázisában - a hagyományos kérdőívek helyett a telemarketing eszköztára kerüljön alkalmazásra, amely nemegyszer hatékonyabb lehet a hagyományos módszereknél.

A legígéretesebb, legsokoldalúbb eszközt ma az Internet jelenti, különösen, ha terjedése az eddigi ütemben folytatódik, és az illetékes önkormányzati tervező szervezetek felismerik az interaktív tervezési információcserében rejlő lehetőségeket. Az Internet alkalmazása során - amelytől egyes politológusok, filozófusok a demokrácia-gyakorlás új dimenzióinak megjelenését várják - igen lényeges a naprakészség: nincs bosszantóbb annál, mint amikor az aktualitást ígérő honlapon több hónapos információk, csak lejárt határidők, lezajlott eseményekre szóló meghívók találhatók. Ez természetesen rontja az önkormányzat és a tervezés megítélését, és az együttműködési készséget is.

Információcsere, véleményalakítás

Az információcsere, véleményalakítás eszközei, technikái között meg kell különböztetni a közvetítő eszközöket - szórólap, plakát, kiállítás, helyi újság, televízió, rádió -, és a rendezvényeket, ahol személyes, élő, közvetlen kapcsolat jön létre a szereplők között. Bár a konkrét megoldási módok mások és mások, közös jellemzőjük, hogy mindkét csoport esetén általában a kétirányú kommunikáció megteremtésére indokolt törekedni: a lakossági tájékoztatás önmagában, a hozzászólás lehetőségének biztosítása nélkül ma már rendszerint nem jelent megnyugtató megoldást.

Szórólap és plakát

A módszer és alkalmazása

A szórólapok és a hirdetések, plakátok rendszerint valamilyen eseményre, rendezvényre hívják fel a figyelmet, vagy közérdekű tudnivalókat tesznek közzé az aktuális tervekről, döntésekről, fejlesztésekről, stb. Általában más módszerekkel, eszközökkel kombináltan, egy szélesebb eszköztár fontos részeként kerülnek felhasználásra. Elvben mindkét eszköz célja az összes adott területen élő polgár informálása, de míg a levélszekrényekbe bedobott szórólapokat rendszerint legalább kézbe veszik az érintettek, a plakátok, hirdetések csak megfelelő elhelyezés esetén juthatnak az érintettek tudomására.

Megkülönböztethetők azok a szórólapok és plakátok, amelyek rendezvényekre, tervezési eljárási lépésekre hívják fel a figyelmet, az önálló információkat hordozó hirdetőanyagokat, amelyek pl. egy adott problémára, tématerületre hívják fel a figyelmet, esetenként ú. n. tudatosságnövelő kampány részeként, valamint a kettő közötti olyan hirdetőanyagokat, amelyek azért hívják fel a figyelmet egy adott problémára, hogy a megoldásban, annak tervezésében való részvételi kedvet segítsenek felkelteni egy adott tervezési eljárás során.

Különbségek tehetők - szórólapok esetén - a megszólítani kívánt kör nagysága és a rendelkezésre álló források, más eszközök szerint is., amelyek jelentősen befolyásolják a megvalósítás módját.

Tudnivalók, tanácsok

A szórólapok rendszerint egy kicsit több információt hordozhatnak, mint a plakátok, így alkalmasak lehetnek pl. a fórumok tárgyával kapcsolatos legfontosabb rövid, az érdeklődést felkeltő előzetes információk közzétételére is. A postaláda tartalmát ugyanis az emberek rendszerint alaposabban szemügyre veszik, mint egy köztéri hirdetést, ahol a legfontosabb információk is csak címszavakban, egy szempillantással felfogható módon helyezhetők el.

Ezzel együtt számolni kell azzal is, hogy a reklámküldemények dömpingje mellett a közérdekű szórólapok is gyakran a szemétkosárban kötnek ki.

A hirdetések, plakátok, szórólapok terjesztése során alapvető kérdés a figyelem felkeltése, amely a termék formájával, és elhelyezésével oldható meg. A tervezési információk közzétételénél lényegében a szokásos reklámozási technikákhoz hasonló módszereket kellene alkalmazni, rendszerint a kereskedelmi reklámnál lényegesen kisebb költségvetés mellett. Az egyszerűbb kivitel, a fejletlenebb, kezdetlegesebb sokszorosítási technika általában nem jelent problémát, szerencsés viszont, ha a hirdetés, szórólap megjelenése változatos. A "szövegmezők" rendszerint unalmasak, viszont - a szokásos irodai számítógéppel előállított, monokróm lapok esetén is - segítséget jelenthetnek érdekes fényképek, rajzok, karikatúrák, térképek, illetve nagybetűs feliratok.

Szükséges az egész akció összefüggéseire utaló közös logó, tipográfia alkalmazása, amely szintén megfogja a tekintetet.

A színes, harsány, feltűnő reklámküldemények tengeréből kiemelkedhet a szerényebb külsejű közcélú hirdetés, ha például a szórólapot egy erre önkéntesen vállalkozó szomszéd adja át, illetve a plakátok olyan helyeken is elhelyezhetők, amelyeket a "konkurencia" nem vehet igénybe (pl. házbejáratok, közintézmények hirdetőablaja, boltok bejárata, stb.).

Ne felejtjük azonban el: a hirdetések, szórólapok csak szükséges kiegészítő eszközök jelentenek, és bár igen fontos technikai szerepük van a társadalmi részvétel szervezésében, elkészítésükkel, terjesztésükkel a feladat nincs letudva: az igazi aktivitások kiváltására más megoldásokat kell alkalmazni.

Kiállítás

A módszer és alkalmazása

A kiállítások informálnak egyes témákról, tervekről, projektekről. A tematikus háttér, az összefüggések, a helyzet érdekesebb és érthetőbb megvilágítására képesek a különféle társadalmi csoportok számára, mint a pusztán írásos anyagok (újságcikkek, brosrák, stb.). A kiállítások rendszerint szélesebb eszköztárral dolgozó részvételi eljárások részét képezik.

A kiállítások igen sokfélék lehetnek. Különbözhetnek: koncepciójukban - pl. informáló, interaktív, aktiváló, vándor-, és növekvő kiállítás -, előadásmódjukban - pl. plakát, vagy tervkiállítás, fotódokumentáció, audiovizuális eszközökkel, a látogatók bevonásával, interaktív kiállítási formákkal, stb. -, helyszínükben - pl. speciális kiállítótermekben, középületek előcsarnokában, különféle helyszínek nyilvános helyiségeiben, a szabad téren, stb. -, és összefüggés-rendszerükben - pl. egy átfogó kampány térbeli és tartalmi központjaként, vagy az információk elmélyítését szolgáló állandó kiállításként egy lakóhely-közeli tanácsadóhelyen.

Tudnivalók, tanácsok

A kiállítások alkalmasak arra, hogy átfogó képet nyújtsanak a megfogalmazott elképzelésekről, információkat a tervezési eljárásról, a tartalomról, a problémákról, az alternatívákról, és a szereplők pozícióiról is. Alkalmasak az érdeklődés felkeltésére, és a szakmai információk terjesztésére is.

A hatásos kiállítás előállítása nagy munka- és költségráfordítást igényel. A didaktikai koncepcióalkotás, a célcsoport-orientáltság, az egyéb információs és participációs eszközökkel való összehangoltság szakmai felkészültséget igényel, ugyanakkor a jó szándékkal, nagy ráfordítással készült kiállítások is lehetnek - gyakran apró hibák miatt - hatástalanok.

Hátrányos, visszarettentő lehet a túl sok információ rázúdítása a látogatókra. A kiállítás fő üzenetének az első pillantásokra ki kell derülnie, fokról-fokra többet kínálva a részletekben is elmélyülni kívánóknak. A további érdeklődést elégítik ki az elvihető kiadványok, brosrák. Ügyelni kell a didaktikai koncepció kialakítása során a szövegek, kiegészítő, magyarázó ábrák szerepére: a túl sok, vagy túl kicsi ábrák, szövegek szintén visszariasztó hatásúak. A kiállítás előadásmódjának érdeklődést kell keltenie, és azt fenntartania.

A helyszín nem megfelelő kiválasztása, a kiállítás hiányos hirdetése gyakran előforduló típushibák, amelyek a kiállítás kudarcához vezetnek. Az előkészítés során a helyi egyesületekkel, civil szervezetekkel való együttműködés mind a helyszín megválasztását, mind a leghatékonyabb hirdetési mód megtalálását, ezáltal a kiállítás sikerét segítheti elő.

A kiállítás is jól kombinálható más eszközökkel: a leghagyományosabb megoldásokhoz tartozik a vendégkönyv, ami rendszerint alkalmatlan tényleges információk közlésére, inkább a rokonszenv és ellenszenv fejeződik ki bejegyzéseiben. A kiállítással összekötött fogadóórák, tanácsadás ugyanakkor segíthet az együttműködési kedv növelésében, és hasznos információkhoz segítheti a tervezőket is.

Sajtó, helyi rádió, televízió

A módszer és alkalmazása

A helyi nyomtatott és elektronikus sajtónak a társadalmi részvétel szervezése során igen jelentős szerepe van. A sajtó lehetőséget biztosít a lakosoknak, hogy saját helyi problémáikat, javaslataikat, adalékaikat széles körben nyilvánosságra hozzák - segítve ezekkel az információkkal a tervezési eljárást -, tervezőknek pedig arra, hogy célkitűzéseiket,

elképzeléseiket, vázlataikat korai időpontban nyilvánosságra hozzák - amikor a tervek még jelentősebb munka- és presztízsveszteség nélkül módosíthatók, és kérjék a lakossági véleményeket. Ez a megoldás segíti a különféle - másképpen törvényszerűen bekövetkező - konfliktusok megelőzését, illetve az ilyen esetek minimalizálását.

A sajtókapcsolatok alapvetően fontosak a tervezés minden jelentős, megvitatásra szánt szakaszában: a kezdeti információgyűjtő, mozgósító fázisban éppúgy, mint a tervezői javaslatok ismertetésében, megvitatásában, korrekciójában, kiegészítésben, a különféle akciótervek kialakításában, a megvalósítás szakaszának partnerkereső munkájában.

A tervezéssel kapcsolatos sajtómunka - főként nagyobb települések, városok esetében - lehet rendszeres, például helyi magazinműsorok, újságok rovataként, és lehet eseti, az egyes tervekhez, akciókhoz kapcsolódó.

Tudnivalók, tanácsok

Igen lényeges, hogy a sajtómunka egyes lépései lehetőleg korai időpontban, a tervezés eljárásának megtervezése során szintén kerüljenek megtervezésre, és éppúgy lényeges a sajtóval való korai kapcsolatépítés is.

Ne várjuk az országos sajtó érdeklődését! Az országos kommunikációs eszközök általában az országos érdeklődésre igényt tartható dolgokkal foglalkoznak, a település tervezése pedig nagyrészt helyi ügy, országos üggyé csak akkor válik, ha „jelenség-értékű” problémák, gondok merülnek fel a tervezés során.

A helyi tervekkel kapcsolatos sajtómunka a helyi sajtóba való, legfeljebb a régió sajtótermékeinek érdeklődésére tarthat számot, ideértve a regionális melléklettel bíró országos lapok mellékleteit, az országos televíziók, rádiók regionális adásait is.

Megkönnyíti a sajtómunkát, ha a helyi televízió, újság fenntartásában valamilyen módon az önkormányzat is részt vesz, ilyenkor ugyanis az orgánum vezetése, szerkesztése rendszerint ingyen biztosít megjelenési lehetőséget a közcélú, közérdekű tervezés számára, az egyes - jól előkészített - sajtóanyagok megjelentetése kevéssé függ a szerkesztés egyéb szempontjaitól, mint az üzleti alapon készülő médiumok esetén.

Szerencsés, ha a sajtóban rendszeres rovat foglalkozik a környezettel, annak tervezésével és fejlesztésével, mivel így az érdeklődő olvasók könnyen megtalálják az ilyen információkat, ugyanakkor ez fenntartja, és növeli is a tudatosságot, az érdeklődést a tervezés, és a részvétel iránt. Mérlegelendő persze, hogy milyen gyakran „termelődik meg” közérdeklődésre számot tartható anyag, és a rovat gyakoriságát ehhez kell méretezni.

A sajtó számára rendszerint előnyös, ha előre elkészített írásokat, összefoglalókat kap az adott témáról, a közlendőről. Ez ugyanis munkát takarít meg a szerkesztőknek, ugyanakkor a számukra is világossá teszi, a gyakran bonyolult, vagy nem közismert tervezési folyamatokat, összefüggéseket, és azt, hogy miért van szükség ebben a sajtó közreműködésére. Esetleges további kérdéseit, írásait ezekre az anyagokra tudja építeni, és a „torzítás” veszélye is csökken.

A sajtó közlésmódjának, szempontjainak ismerete viszonylag könnyen elsajátítható, anélkül is, hogy újságíró válna belőlünk. Egy szempont viszont igen lényeges: csak a világosan, közérthetően, az adott eszköz irányvonalába illeszkedően elkészített anyagok számíthatnak joggal a megjelentetésre.

Lakossági fórum

A módszer és alkalmazása

A lakossági fórum a tervezési kommunikációnak az egyik legkorábban kialakult, és - Magyarországon is - legelterjedtebben alkalmazott eszköze, amelyet egyes nyugat-európai országok országos, regionális, vagy helyi előírásai részletesen - és egymástól eltérő módon - is szabályoznak. A lakossági fórum célja a fontos közös ügyek nyilvános megtárgyalása. Magyarországon jogi előírásrendszere általában nincs - az egyetlen konkrét előírás az évente legalább egyszer megtartandó nyilvános közmeghallgatás -, nyugat-európai országokban találkozhatunk olyan előírásokkal is, amelyek szerint például a felvetett állampolgári javaslatokat megadott időn - pl. három hónapon - belül a képviselőtestületnek meg kell tárgyalnia. Lakossági fórumot a tervezéssel összefüggésben - konkrét, megfogható tervezési terület, pl. egy kisebb település, vagy városrész esetén - a munka indításakor és minden fontos tervi lépés alkalmával indokolt tartani.

Tudnivalók, tanácsok

A lakossági fórum viszonylag nagy számú résztvevő számára kerül megtartásra, az érdeklődés, a résztvevők száma és köre azonban mindig esetleges, erősen függ a szervezés és a meghívás körülményeitől (pl. helyszín, időpont, és főleg: a meghívás, értesítés módja).

Ennek megfelelően igen korrekten és alapos előkészítést igényel, továbbá megfelelő levezetést. A tervezési célú lakossági fórumoknak - nevezhetjük tervezési fórumoknak is őket - különbözniük kell a különféle más célokból megtartott - nemegyszer nem kellően előkészített, esetlegesen politikai reklám-, vagy kampánycélokat szolgáló fórumoktól. Ennek megfelelően a tervezési fórumokon olyan munkamódszer(ek)e(t) (pl. ötletbörze) kell választani, amelyek felkeltik az érdeklődést és az aktivitást, biztosítják a résztvevők egyenlő tárgyszerű részvételi, hozzászólási, javaslattevő, vagy információadási lehetőségét, kényszer nélkül is kedvet csinálnak az önkéntes további együttműködéshez, részvételhez.

A fórumok nyilvános rendezvények, amelyeken mindenki részt vehet, szót kaphat. A meghívás módjainak kialakítása során azonban vegyük figyelembe az érintettséget. Egy néhány tömbnyi terület tervezésével kapcsolatos fórumot meghirdethetünk az önkormányzati ingyen-újságban, amelyet az egész városban olvasnak, de a területen lakók számára - akiknek az életviszonyait értelemszerűen rendszerint közelebről érinti a terv - többlet-eszközöket is (pl. plakátokat, szórólapokat, stb.) alkalmazni kell a hatékonyabb figyelemfelkeltés érdekében.

A lefolytatást illetően alapelv, hogy a fórum ne elsősorban a szervezők, szakemberek szereplési alkalmá legyen, hanem minél nagyobb mértékben a polgárok számára biztosítsa a tényleges, érdemi bekapcsolódás, részvétel, javaslattevés, együttműködés lehetőségét.

Ennek megfelelően a bevezetés, a téma ismertetése legyen rövid, lehetőleg a megértést elősegítő egyszerű, érthető illusztrációs anyagokkal, hogy a tényleges vitát a szükséges információkkal megalapozza. A tisztviselők, politikusok, szakemberek tartózkodjanak saját tevékenységük, teljesítményeik részletes ismertetésétől, mert ha a polgárok számára nem marad elegendő idő, úgy az egész akció komolyságát, hasznosságát meg fogják kérdőjelezni.

Általában is törekedjünk a tömörségre, rövidezésre, akkor kérhetünk ugyanis másoktól is tömörséget, ha magunk is kíméljük mások idejét. Azokat a hozzászólásokat, amelyek eltérnek a tárgytól, udvariasan de határozottan - a többiekre való tekintettel - állítsuk le, biztosítva azt, hogy a fórum végeztével a nem feltétlenül közérdekű témákról is beszélhetünk röviden.

A megfelelően szervezett és vezetett fórum a beavatottság, az illetékesség cselekvési lehetőségek érzésével tölti el a résztvevőket, növelve a tervezés iránti bizalmuk mellett a demokráciába vetett hitet is, míg a rosszul szervezettek a bizalmatlanságot, elégedetlenséget, csalódottságot, kiábrándultságot fokozzák. A fórumok alkalmat szolgálhatnak a további aktivitásokra - pl. csoportmunkára - hajlandó szereplők, önkéntesek, lakossági reprezentánsok, együttműködő segítők megtalálására is.

Német vizsgálatok szerint a fórumok rendszeressége egyenesen arányos a megnyilvánuló érdeklődéssel: azokon a településeken, ahol a fórumokban egyfajta folyamatosság van, a lakosság érdeklődése, részvételi kedve - megismerve, megszokva a szabályokat, egyre öntudatosabban, felkészültebben - lényegesen magasabb, mint ott, ahol csak ritkán, esetlegesen tartanak ilyen rendezvényeket.

Lakossági kérdezőóra

A módszer és alkalmazása

Egyes német tartományokban kötelezően, máshol önkéntesen alkalmazott előírás, hogy az önkormányzatok és azok bizottságainak munkája során a lakosság meghatározott időszakokban - a parlamentben, vagy egyes önkormányzatoknál szokásos interpellációs időszakokhoz hasonlóan - rendszeresen és személyesen, közvetlenül kérdésekkel, javaslatokkal fordulhat a képviselőtestülethez, vagy annak bizottságához. A szakirodalom szerint ez a lehetőség kiváló információs csatornát nyit meg a választottak és a választók között. Magyarországon ilyen előírások nincsenek, a jogszabályok csak az ülések nyilvánosságát írják elő - kevés kivételtől eltekintve. Ezzel együtt tapasztalható, hogy nagyobb városokban a képviselők jobban szeretnek „elbújni” választóik elől, különféle technikákkal lehetőleg távol tartva őket a személyes kapcsolattól. Kisebb településeken a személyes választói kapcsolat sokkal élőbb, a testületi ülések lényegesen kevésbé formálisak. Hazánkban sem ritkák azok a kisebb falvak, ahol lényegében minden érdeklődő részt vehet - szót is kaphat - a testületi ülésen, lényegében tanácskozási joggal - rendszerint ennek formális deklarálása nélkül.

Tudnivalók, tanácsok

A módszer Magyarországon annyira esetinek tűnik, hogy különösebb tanácsok összefoglalásának nincs értelme. A nyilvános tervezési eljárás tekintetében azonban esetenként megfontolásra érdemes az a szintén hazai példa, amikor egy település fontos kérdésekről szóló településszerkezeti tervének jóváhagyása olyan nyilvános rendezvényen történt, amelyen először lakossági fórum került sorra, a képviselők részvételével, majd a rendezvény ugyanott a nyilvános testületi üléssel folytatódott, ahol a képviselők a fórumon elhangzottakra is figyelemmel vitatták meg és hagyták jóvá - széleskörű nyilvánosság előtt - a tervet.

Előadó- és vitanap

A módszer és alkalmazása

Az előadó- és vitanapok mindenképp előtérbe kell hozni a meghatározott témák, például fejlesztési, vagy tervi szándékok előzetes megítélésére, az ezek kapcsán felmerülő kérdések, problémák többoldalú megvitatására szolgálnak. Miután viszonylag sok polgár, egyéb érintett, szereplő részvételét teszik lehetővé, a legtöbbször kötetlen, informális légkörben, rendszerint kiegészítő rendezvényként használatosak, előzetes határfelmérő jelleggel, más, a konkrét tervekhez kapcsolódó nyilvános fórumok, megvitatásokat megelőzően. Különbségek tehetők a

rendezvények témája, és a megszólított célcsoport, a rendezvények száma - egyszeri, vagy sorozatos -, illetve a rendezvények jellege - előadások sora, majd hozzászólások, vagy beszélgetés jellegű vita - szerint.

Tudnivalók, tanácsok

Az előadó- és vitanapok semleges keretek között - hiszen az előadások rendszerint általános jellegűek, vagy más települések példáit mutatják - lehetőséget nyújtanak a polgároknak az információszerzésre, a tervezőknek, szakembereknek pedig a különféle elképzelések, javaslatok, indítványok előnyeinek, hátrányainak ismertetésére, és várható fogadtatásuk felmérésére. Ennek megfelelően az ilyen rendezvények különösen akkor lehetnek sikeresek, ha teret biztosítanak a hozzászólásoknak, a témák megvitatásának, a kötetlen véleménycserének is.

A polgárok érdeklődése nagymértékben attól függ, hogy milyen módon és mértékben sikerül az adott témát "polgárközelivé" tenni, érthető formában előadni, ismertetni. A különféle szemléltető eszközök - pl. diák, megtekinthető tervek, helyszínrajzok - használata segíti a megértést. Ha a közönséggel való dialógus lehetőségét kívánjuk megteremteni, kerüljük el az autoriter, egyoldalú információáramlást eredményező megoldásokat, és a kommunikatív lebonyolítást helyezzük előtérbe.

Az előadó- és vitanapok növelik az informáltságot, és alkalmasak a különféle, az adott témában felmerülő kérdések megválaszolására, a különféle lehetséges álláspontok, vélemények kicserélésére.

Informális jellegük miatt előszeretettel szervezik különféle civil szervezetek, helyi egyesületek is, saját elképzeléseik, álláspontjuk megmérettetésére, és érvényre juttatására.

Kirándulás

A módszer és alkalmazása

A máshol bevált gyakorlat, jó példák, sikeres projektek megismerése gyakran igen fontos adalékokkal szolgál. A kirándulások a "jó példa erejével" hatnak. Segítségükkel új ötletek, megoldási lehetőségek nyerhetők, és elősegítik a tapasztalatcserét is.

A kirándulások időtartamukban, távolságukban, és csoportnagyságukban különböznek. Lényeges differenciák adódnak a kirándulás céljából, attól függően, hogy milyen további aktivitások adódnak belőle - pl. saját tervek szakmai előkészítése, meglévő tervek kiértékelése, stb..

Tudnivalók, tanácsok

A kirándulások tekintetében döntő jelentőségű az előzetes és az utólagos szervezési munka (pl. felkészítő találkozó, majd film, illetve diavetítés). A vita mindenkor állása dönti el a csoport összetételét, az eredmények későbbi közös felhasználásának függvényében. Igen fontos a megfelelő csoportnagyság: a helyszínlátogatások mellett a helyi érintettekkel való intenzív információcsere érdekében egy csoport létszáma lehetőleg ne haladja meg a húsz főt.

A program adjon elegendő teret a látottak megvitatására, és a benyomások feldolgozására is. Nélkülözhetetlen, hogy mód nyíljon a szélesebb összefüggésrendszer megismerésére is. Fontos, hogy ne csak "az élet naps oldala" kerüljön bemutatásra, mert ez gyorsan hiteltelenné válik, ugyanakkor a kevésbé jól sikerült megoldások gyakran szintén igen sok tanulság hordozói.

A kirándulások legtöbbször nem csak a laikusok - pl. politikusok, civil szervezeti polgárok, stb. -, hanem a szakemberek számára is számos tanulsággal szolgálnak.

Helyszíni bejárás

A módszer és alkalmazása

A helyszíni bejárások rendszerint a települések, településrészek külső megjelenésének kérdéseivel, problémáival, javítási esélyeivel, tennivalóival foglalkoznak, az érintett polgárok részvételével. Sokféle tématerületen alkalmazhatók, így pl. a városkép-alakítás, az infrastruktúra, a fenntartás, az ökológia, a közlekedés területén is.

A helyszíni bejárások tárgyukat tekintve foglalkozhatnak egy adott terület általános, vagy témaspecifikus kérdéseivel. Különözhetnek továbbá a résztvevők körében - polgárok, illetve szakemberek is, célcsoport-résztvevők, stb. -, a bejárás rendszerében - egyedi, vagy rendszeresen megismételt -, továbbá a szakemberek szerepében - pl. moderáció, bejárás-vezetés, vagy egyszerű ismerkedés a területtel, különösebb szakmai célkitűzések nélkül.

Tudnivalók, tanácsok

A helyszíni bejárás elsősorban a területre vonatkozó tervek jobb megértését, az információk elmélyítését szolgálja, érzékennyé téve a résztvevőket a minőség, a lehetőségek, a problémák és a közösségi tennivalók terén. Alkalmas a tervezési információk elmélyítésére, a lakossági megítélések, álláspontok megvilágítására a szakemberek számára, továbbá - a közös élményszerzés által - a további részvételi kedv növelésére is. A helyszíni bejárás során a polgárok az „adott helyszín szakértőinek” szerepét játsszák, így megfelelően előkészíthet pl. egy „helyi ötletbörze” akciót.

A közösségi részvétel minősége a helyszíni bejárás során döntő mértékben a szakemberek dominanciára való törekvési szándékától függ. A megfelelő megoldás során a „civiliek” megfelelő teret kapnak ismeretanyaguk, helyi szakértelmük átadására, amelyek a tervezési alapoknak fontos elemét képezik. A szakemberek és a civiliek együttműködése már a bejárás előkészítése során megkezdhető: a szükséges háttéranyagok előállítása, a témák kiválasztása, az útvonal meghatározása közös munkával történhet. A bejáró csoport és a szakembere közös utómunkái - a térképek kiértékelése, a megfelelő fotók kiválasztása, az írásbeli összefoglaló megvitatása - segíti a közös tapasztalatok elmélyítését. Minden esetben fontos a bejárás eredményeinek dokumentálása, pl. fényképek, térképek, videofelvételek segítségével, ami megkönnyíti a későbbi hasznosítást.

A csoportoknak nem szabad túl nagyoknak lenniük, a megfelelő és intenzív információcsere érdekében. A moderátornak világossá kell tennie, hogy a nézőpontok, megítélések gyakran igen különbözők, és különösen az eltérő szempontok komolyan vétele teszi hasznossá a bejárást. Nagyobb résztvevőszám esetén célszerű lehet meghatározott feladatokra alcsoportokat kialakítani.

A helyszíni bejárás során a polgárok részvétele nagymértékben függ a célkitűzéstől, és az eredmények hasznosítási módjától. A paletta az egyszerű információcsere-től a közös állapotanalízisen át a konkrét feladatok meghatározásáig terjedhet. A módszer rendszerint erősen motiválja a résztvevőket a konkrét feladatok meghatározásában és megoldásában való részvételre. Gyerekek, fiatalok, vagy nők részvétele sajátos szempontokkal gazdagíthatja a bejárás eredményét.

Együtt-tervezés

Közzététel

A módszer és alkalmazása

A magyar törvényekben is előírt közzététel a formálisan is meghatározott eszközök közé tartozik, azzal a deklarált céllal, hogy a polgárok, érintettek azok szervezetei a jóváhagyás előtt álló tervjavaslatokat megismerhessék, azokhoz észrevételeket, javaslatokat tehessenek, amelyek figyelmen kívül hagyását az előírások szerint indokolni kell. Mivel a törvény a módszer tekintetében a „helyben szokásos mód” kitélt alkalmazza, a részletes, helyben a megvalósítható leghatékonyabb megoldási minimumot célszerű helyi jogszabályban rögzíteni. Mivel más - a településtervezéssel összefüggő - jogszabályok - pl. a környezetvédelmi törvény, amely viszonylag határozottan előírja a (minimumként) követendő eljárást, a környezeti hatástanulmányok esetére, és a közúti közlekedésről szóló törvény végrehajtására kiadott kormányrendelet, amely a rendezési tervek esetében előírt eljárás értelemszerű alkalmazására hivatkozik - is tartalmazzák a tervek nyilvánossági munkájára vonatkozó kitételeket, indokolt a „helyben szokásos mód” helyi szabályaira vonatkozó jogszabályt az ilyen összefüggések figyelembe vételével megfogalmazni, és értelemszerűen, a rendezési tervek társadalmi részvételi eljárásával szükség szerint összehangoltan alkalmazni (kedvezőtlen hatást vált ki, a szervezetlenség látszatát kelti, ha pl. két szervezeti egység területileg igen hasonló témakörben egymástól függetlenül szervez nyilvános rendezvényt).

A közzététel leggyakoribb formája a kifüggesztés - a jogszabály szerint legalább egy hónapra -, tekintettel azonban arra, hogy a jogszabályok csak a minimumot írják elő, célszerű a közzététel során egyéb, az érdeklődést, a részvételi határfokot növelő technikákat is - pl. sajtókampány, kiállítás, fórumok, stb. - összehangoltan, tervszerűen alkalmazni.

Tudnivalók, tanácsok

A kifüggesztés leggyakrabban az önkormányzat épületében történik, rendszerint az előcsarnokban, vagy valamelyik - célszerűen az illetékes szervezeti egységhez közeli - folyosón. Mivel ezek a helyszínek rendszerint nem túl látogatottak, önmagukban alkalmatlanok az érdeklődés felkeltésére, ezért igen fontosak a kísérő intézkedések: a kifüggesztés meghirdetése a helyi sajtóban, illetve plakátokon, szórólapokkal, a megfelelő magyarázatok biztosítása az érdeklődők számára, valamint a vélemények, javaslatok közlési módjának világos megfogalmazása.

Elősegíti az érdeklődés felkeltését, és a megértést a terv legfontosabb részeit, azok magyarázatát tartalmazó összefoglalók, brosúrák, leporellók készítése és terjesztése, amelyeknek lehetőleg a kifüggesztés időszakát közvetlenül megelőzően, vagy annak első napjaiban kell terjesztésre kerülniük, célszerűen a polgárok által látogatott helyeken, mint pl. üzletek, bankok és postahivatalok, templomok, stb. Javítja az érdeklődés fokát, a megértést a hasonló időszakban a helyi újságban, a helyi tévében közzétett figyelemfelkeltő összefoglaló, vagy ezzel összefüggő, hasonló célú vitaműsor. Hangsúlyozni kell viszont, hogy - tekintettel arra, hogy a kifüggesztés tárgya rendszerint olyan rendezési terv, amely jelentősen alkalmas a magántulajdonnal kapcsolatos alkotmányos állampolgári jogok gyakorlásának befolyásolására -, a kifüggesztéssel kapcsolatos tájékoztatók gyakran nem pótolhatják a közzétett terv eredetijének részletes tanulmányozását, hiszen az egyes egyének számára hátrányos tényezők rendszerint az összefoglalóban terjedelmi, vagy műfaji okokból nem szereplő részletekben - pl. építési szabályzat normaszövege, egyes szabályozási tervi vonalak - szerepelnek.

Egyes településeken szokás a közzétett tervek kivonatos kifüggesztése több közterületi hirdetőtáblán is. Ez kiváló figyelem-felkeltő eszköz lehet - ha a táblák forgalmas helyen vannak -, de az előbb említett okból itt is fel kell hívni a figyelmet a teljes javaslat részleteinek fontosságára.

Tekintettel arra, hogy az önkormányzat helyiségei, előcsarnoka, folyosói rendszerint nem kiállító-helyiségnek készültek, és ilyen célra csak igen korlátozottan alkalmasak, egyes esetekben - pl. átfogó tervek, sok tervanyaggal - javasolható a kifüggesztést tényleges - lehetőleg az önkormányzat épületéhez közeli - kiállító-teremben, múzeumban, vagy más, legalább a polgármesteri hivatal nyitvatartási idejében, vagy annál hosszabban szabadon látogatható létesítményben megrendezni.

Mivel a tervek - bármennyire is törekszenek a közérthetőségre - rendszerint óhatatlanul szakmai nyelven, gyakran jogszabály-jellegű megfogalmazásban íródnak, és a térképolvasás sem mindenki számára magától értetődő, feltétlenül szükséges a kifüggesztés helyszínén, vagy annak közvetlen közelében tanácsadást biztosítani, legalább egyes időszakokban, amikor a tervjavaslatot ismerő szakemberek segítenek eligazodni az érdeklődőknek. Ennek tényét, módját, idejét szintén a helyszínen, feltűnő módon közölni kell a látogatókkal. Az önkormányzati épületben való kifüggesztés esetén a megoldás egyszerű, hiszen munkaidőben a hivatal valamelyik illetékes munkatársa rendszerint rövid úton elérhető, más helyiségben való elhelyezésnél - ha állandó ügyeletet nem tudunk biztosítani, pl. egy megfelelően felkészített nyugdíjas szakember formájában - meghirdetett fogadóórákat kell tartani, amikor az érdeklődők eligazítása megtörténhet, hogy észrevételeik megtételére valóban alkalmasak lehessenek. Igen lényeges továbbá az eligazítás az észrevételezés módját tekintve, amelynek általában írásban célszerű történnie. Segíthet előre elkészített észrevételező űrlapok elhelyezése, amely hasznos lehet az észrevételek konkrétságának, érthetőségének növelésében is.

Egyeztető tárgyalás

A módszer és alkalmazása

Az egyeztető tárgyalás szintén formális - jogszabályokban előírt - eszköz az érintettek részvételének, észrevételeik figyelembe vételének, az erről való párbeszéd, vita, és információcsere lehetőségének biztosítására. Megtartása kötelező a rendezési tervjavaslatok mellett a környezetvédelmi hatásvizsgálatok, és a helyi közlekedéshálózati tervjavaslatok esetében is.

A jelenlegi, széles körben tapasztalható eljárással szemben - amikor csak a kifogást emelő véleményezőket, legtöbbször csak az OTÉK-ban felsorolt államigazgatási szerveket hívják meg az egyeztető tárgyalásra - a törvény megfogalmazása szerint a véleményezési eljárás valamennyi érdekeltjét meg kell hívni. Bár a törvény szövege nem egészen világos a „véleményezési eljárás” és az „érdekeltek” tekintetében - vitatható például, hogy az egyes érintett állampolgárokat meg kell-e hívni, vagy a nem szervezeti keretek között megtett lakossági észrevételeket hogyan kell kezelni, és ha igen, akkor hogyan függ össze a véleményezési eljárást követő egyeztető tárgyalás és a közzététel időbeli ütemezése - a társadalmi részvétel biztosításának szemszögéből az a kívánatos, hogy az érintett polgárok, amennyiben észrevételt tettek a tervvel kapcsolatosan, lehetőséget kapjanak az észrevételek megvitatásában történő részvételre is. Bár hivatalos állásfoglalás ez ügyben nem ismert, feltehetően nem kifogásolható, ha az Étv. 9. § a) és b) pontjában felsorolt résztvevők külön-külön eseményre kerülnek meghívásra, ha - ahogyan ez a gyakorlatban a legtöbbször lenni szokott - az észrevételek tárgya alapvetően nem ütközik egymással.

Tudnivalók, tanácsok

Az egyeztető tárgyalás értelme a különféle eltérő vélemények lehetőség szerint összehangolása, a lehetséges kompromisszumok megkötése, még a hivatalos döntések előtt. Alkalmas lehet az esetleges félreértések tisztázására éppúgy, mint a tervjavaslat kisebb - ám egyes társadalmi csoportokat, személyeket súlyosan érintő, esetenként aránytalanul hátrányos - hibáinak kiküszöbölésére. Hasznos az elfogadandó tervvel kapcsolatos különféle ellenállások előzetes felmérésében, illetve az együttműködési készség növelésében is.

Sajátos problémát jelent az egyeztető tárgyalás időpontjának megválasztása: az érintett államigazgatási szervek és önkormányzati szervezetek képviselői általában munkaidőben kívánnak hivatalos tárgyalásokon részt venni, míg a civil szervezetek képviselői számára, akik legtöbbször társadalmi elfoglaltságként végzik tevékenységüket ezek az időpontok gyakran alkalmatlanok. Elfogadható kompromisszumot szokott jelenteni a kora délutáni órákban való - 3-4 óra közötti kezdés, ami a hivatásos résztvevők munkaidejébe esik, és a társadalmi elfoglaltságú meghívottak számára sem teszi lehetetlenné az érdemi részvételt.

Tekintettel arra, hogy a meghívottak ismerik a terveket, az érdekelt államigazgatási és önkormányzati szervek, szervezetek részvételével szervezett egyeztető tárgyaláson még rövid tervismertetést sem célszerű tartani. Indokolt viszont valamennyi - módosítási igényt tartalmazó - véleményt összefoglalóan ismertetni, és kiemelni azokat - ha vannak ilyenek -, amelyek egymásnak ellentmondanak. Azokat a véleményeket, amelyek módosítási igényt nem tartalmaznak - a tervjavaslatban foglaltakkal egyetértenek, vagy, ami különösen gyakori, a megvalósítás során betartandó, jogszabályokban foglalt követelményekre hívják fel a figyelmet - csoportosítva célszerű felsorolni. Javasolt a véleményismertetéseket a módosító indítványokra tett reflexiókkal, illetve az ellentmondó véleményekkel kapcsolatos kompromisszum javaslatokkal zárni. A továbbiakban indokolt a résztvevőket felkérni arra, hogy nyilatkozzanak a véleményükkel kapcsolatos megítéléssel kapcsolatosan, majd célszerű az ellentmondásos vélemények egyeztetését megkísérelni, a kompromisszumkeresés jegyében. Az egyeztető tárgyalás végén indokolt, hogy minden résztvevő tisztában legyen a véleményével kapcsolatos döntéselőkészítői-tervezői állásponttal (a helyi jogszabályként elfogadott változatról a véglegesített, számukra is megküldendő dokumentumból értesülhetnek, amely - ha jogszabálysértő - a közigazgatási hivatalnál megtámadható).

A lakossági észrevételek tárgyalása célszerűen a közzétételt követően valósítható meg, az előbbiektől eltérően inkább fórumszerű egyeztetés keretében. Itt - a résztvevők alacsonyabb informáltsági foka miatt - célszerű rövid - legfeljebb 10-15 perces tervismertetőt tartani, és ezután sort keríteni az államigazgatási és egyéb szervek véleményére, majd a lakossági észrevételekre is, itt is ismertetve az előterjesztők, tervezők állásfoglalását az egyes módosítási igényekkel kapcsolatban. Az elutasításra javasolt igényekkel összefüggésben indokolt külön választani a jogszabályi okokból nem teljesíthető igényeket, a célszerűségi okokból nem teljesítendőktől, amelyeket részletesen meg lehet vitatni, racionális érveléstechnikát alkalmazva. Általában is javasolható, hogy - amennyiben mód van rá - az elutasítás ne pusztán a jogszabályokra való hivatkozással történjen, hanem az adott körülményeket figyelembe véve a jogszabályok helyben is érzékelhető értelmének megvilágításával, tehát az érveket hangsúlyozva, ami rendszerint jobb elfogadást eredményez.

Az elhangzottak lényegét mindkét esetben jegyzőkönyvben kell összefoglalni, és a tervjavaslattal együtt a döntéshozók elé tární, indokolva az egyes indítványok elutasítását.

Ismételten hangsúlyozni kell, hogy a egyeztető tárgyalás a társadalmi tervezés szempontjából rendszerint akkor lehet igazán eredményes, ha az nem egymagában szervezett hozzászólási, véleményalkotási lehetőség, hanem egy többeműű participációs eljárás része. Az általános

javaslatoknak megfelelően ne ragaszkodjunk körmünk szakadtáig saját tervezői elképzeléseinkhez, hanem próbáljuk meg empátiával, megértéssel megérteni a laikus fél álláspontját is, és lehetőség szerint kompromisszumos megoldást keresni.

Petíció, lakossági kezdeményezés

A módszer és alkalmazása

A lakossági kezdeményezés a helyi népszavazás kikényszerítésére irányul, formális - törvényben definiált - eszközként, rendszerint valamilyen önkormányzati döntés meghozatalára, ilyen módon azonban Magyarországon rendkívül ritkán fordul elő. Lényegesen gyakoribb, amikor hasonló célból - informális eszközként - egyszerű aláírásgyűjtő kampányt indítanak magánszemélyek, formális, vagy informális társadalmi csoportok, valamilyen közérdekű - sok embert, nagyobb társadalmi csoportot érintő, egyedi érdekek már nem minősíthető - döntés meghozatalára, vagy a meghozott döntés megváltoztatására.

A módszert helyenként az önkormányzatok - vagy egyes döntéshozók - kezdeményezik, gyakran informálisan, valamilyen felsőbb elhatározással - főleg regionális, vagy országos érdekű környezetvédelmi jelentőségű beruházással, mint pl. atomtemető, veszélyeshulladék-elhelyező, stb. - szemben való ellenállásuk társadalmi háttérét biztosítva, gyakoribb azonban a lakosság önszerveződése saját választott képviselőinek befolyásolása érdekében.

Tudnivalók, tanácsok

A petíció, az aláírásgyűjtés teljesen törvényes, jogszerű eszköz, a gyakorlatban a magas fokú kiábrándultság, csalódottság megnyilvánulása, egyfajta „ultima ratio”, amelynek eredménytelensége esetén a tüntetés, vagy a polgári engedetlenség megnyilvánulása következhet. Szemben az utóbbiakkal az aláírásgyűjtés az együttműködésre való szándék kifejeződését is magában hordozza, és alapja legtöbbször valóban valamilyen fontos, sokakat érintő állampolgári érdeksérelem, ezért - megelőzendő a súlyosabb konfliktusokat - mindenkinek, döntés-előkészítőknek és döntéshozóknak egyaránt érdeke, hogy a petíció minél szakszerűbb legyen, segítsen csatornázni a társadalmi elégedetlenség kifejeződését, és lehetőleg megoldható követeléseket tartalmazzon.

Érdemes ezért segíteni a petíció kezdeményezőit abban, hogy a követelések lehetőleg az önkormányzat illetékességi körébe tartozó, valóban közügynek tekinthető dolgokra vonatkozzanak, és feleljenek meg a parlamentáris demokrácia játékszabályainak.

Tudnivaló ugyanakkor az is, hogy az aláírásgyűjtés mögött gyakran néhány agilis polgár közügynek álcázott egyéni törekvése húzódik meg. Ha ennek a gyanúja merül fel, célszerű a szélesebb nyilvánosság bevonásával vitadélután, lakossági fórumot szervezni a petíció tárgyáról, hogy lemérhető legyen, hogy a kezdeményezésnek mekkora a valódi társadalmi támogatottsága. A sanda szándékú kezdeményezők ilyen esetekben - látva a társadalmi támogatottság csekély voltát, vagy hiányát - nemegyszer elállnak követeléseiktől.

Ha azonban valóban indokolt a kezdeményezés - és a szélesebb körű nyilvánosság bevonása ebben is segítheti az eligazodást -, lehetőleg mindent meg kell tenni a problémák méltányos megoldására.

Alapszabály: a lakossági kezdeményezést semmi esetre sem szabad formális indokkal „lesöpörni az asztalról”, ez ugyanis legfeljebb elodáztatja a nagyobb konfliktusokat, hanem lehetőség szerint az érdemi megoldásra kell törekedni, ami persze nem feltétlenül jelenti a követelések maradéktalan teljesítését. Ne felejtjük el, hogy a petíció - mint a közakarat nyilvános megjelenítése - a választott döntéshozókra rendszerint nagy hatást gyakorol, és ezt

tudva a kezdeményezők gyakran „túlkövetelik” magukat, hogy így javítsák alkupozíciójukat. Ennek ismeretében kell ténylegesen megvizsgálni a kialakult helyzetet, és a kölcsönösen megfelelő megoldást keresni.

Lakossági szószóló

A módszer és alkalmazása

A lakossági szószóló intézménye főként a skandináv országokban nyert teret, és lényegében olyan megbízott személyt jelent, akit a polgárok különféle ügyes-bajos dolgaikban hivatalos eljárás nélkül megkereshetnek, és aki szintén formalitások nélkül továbbíthatja a hozzá beérkezett, méltányolandó szempontokat a döntéshozókhöz, vagy a hivatali illetékesekhez. Magyarországon az intézményt a rendszerváltozás előtt a tömbbizalmi-rendszer jelenítette meg, azóta - bár a lobbizás tevékenysége inkább növekedett - nevesített változata csak igen ritkán fordul elő, bár a módszer - különösen konkrét, az önkormányzat és a lakosság együttműködését igénylő ügyekben - igen hasznos lehet. Jól alkalmazható a lakossági szószóló intézménye az egyes speciális - gyakran hátrányos helyzetű - társadalmi csoportokkal - pl. etnikai kisebbségek, gyerekek, idősek, külföldiek, zöldek - való kapcsolattartásban, konfliktusmegoldásban.

Tudnivalók, tanácsok

A lakossági szószóló intézménye segítheti a folyamatosan keletkező társadalmi konfliktusok szintén folyamatos megoldását, megelőzve azok elmérgesedését. Igen hasznos szerepük lehet a kiéleződött konfliktushelyzetek megoldásában is.

Szerepük rendszerint közvetítő jellegű, és a kölcsönös, többirányú bizalomra épül. Ismert partnerként, segítőtársként léphet fel az önkormányzattal, a hivatali szakemberekkel való kapcsolatban, aki a törvényes, illetve szakmai, vagy politikai korlátok megértésére is képes, és előbb utóbb rutint is szerez az ezek között való eligazodásban. Ugyanakkor az adott társadalmi közeg részeseként képes megfelelő nyelvezettel, gondolkodásmennettel továbbadni az információkat és érveket a képviseltek felé, de feladata az alulról jövő kezdeményezések, indítványok megfelelő formában, megfelelő helyre való továbbítása is, a szükséges döntések meghozatala érdekében.

A településtervezési, fejlesztési gyakorlatban különösen fontos lehet a lakossági szószóló a városmegújítási, rehabilitációs akciók szervezése, előkészítése és lebonyolítása során, és minden olyan esetben, amikor a „középosztálybeli” logika, gondolkodásmód, nyelvhasználat, stb. gátat jelent az adott terület lakosságával való kommunikációban. Az ismert hazai gyakorlat lakossági szószólói az adott környezetben ismert és elfogadott, nagyrészt - de messze nem kizárólag - nyugdíjas korú, aktív személyiségi jegyekkel bíró polgárok voltak. Talán nem véletlen, hogy több egykori népfrentbizalmi is akadt közöttük, ez azonban kifejezetten segítette rendkívül hasznos működésüket, hiszen tapasztalataik voltak az efféle munkában, amit fiatalokat megszegyenítő vitalitással, lelkiismeretességgel végeztek, minden külön díjazás nélkül.

Tanácsadó-testület és bizottság

A módszer és alkalmazása

A tanácsadó testületek és munkabizottságok a politikai döntéshozók és a hivatali szervezetek munkáját segítik a szakmai döntések meghozatalában. A bizottságok az önkormányzati törvényben és az egyes önkormányzatok ügyrendje szerint felállított szakmai csoportok, ahol nem kötelező jelleggel, hanem az egyes helyi önkormányzatok saját döntése szerint vesznek

részt a politikusok mellett különféle szakértők, illetve gyakran civil szervezeti képviselők is. Eltérő a gyakorlat abban a tekintetben, hogy a formálisan nem bizottsági tag résztvevők csak hallgatói lehetnek a nyilvános üléseknek, hogy azután a szerzett információk alapján más úton-módon próbálják befolyásolni a megszülető döntéseket, vagy tanácskozási joggal felruházva közvetlenül is befolyásolhatják a bizottság munkáját.

A tanácsadó testületeket Magyarországon nem szabályozza jogszabály, rendszerint különösen fontos és bonyolult kérdésekben alkalmazzák e megoldást, a döntés-előkészítő munka javítására.

Tudnivalók, tanácsok

A „civil” polgárok részvétele a tanácsadó testületekben és a bizottságokban alkalmas a különféle érdekek megjelenítésére a döntés-előkészítő munkában, ezzel javítva a tervek megvalósulási esélyeit. Lehetőségük nyílik tanácsokat, információkat adni a hivatal és a testület döntéseinek javításához, ezzel megfelelő időben megelőzve a tervezési és döntési konfliktusokat. A civil résztvevők probléma-megoldási tanácsokkal is közreműködhetnek a tervezési és döntési eljárásokban.

Ha csak a szervezetek delegáltjai vesznek részt a grémiumok munkájában, az azzal a veszéllyel jár, hogy a nem-szervezett polgárok érdekei háttérbe szorulnak, és ez - különösen konfliktusokkal terhelt környezetben - további konfliktusokat, illetve a meglévők kiéleződését eredményezheti. Indokolt ezért, hogy az érintettek maguk választhassák ki delegáltjaikat, hiszen ez növeli a bizalmat és a legitimitációt. Ha ez nem lehetséges, olyan személyeket kell meghívni, akik széles körben elismertek, és alkalmasak arra, hogy az érdekeiket nehezen érvényesítő csoportok nevében is szót emeljenek.

A politikusok és a hivatalnokok információs előnye, továbbá a hivatásos résztvevők idejének szűk volta gyakran megakadályozhatja az érdemi, tartós részvételt, ezért célszerű a polgári delegáltak számára megfelelő felkészítő anyagokat rendelkezésre bocsátani. Szabad hozzáférést kell számunkra biztosítani a különféle dokumentumokhoz, tervanyagokhoz, ami gyakran jelentős többletterhet jelent a hivatal számára. A szóbeli információk, szakmai felkészítő beszélgetések segíthetik tájékozottságukat.

Népszavazás

A módszer és alkalmazása

A törvényben meghatározott népszavazás megrendezése tervezési kérdésekben általában igen ritka, hiszen vagy a döntéshozó testületnek kell átadni a döntési jogosultságot a szavazóknak - ami rendszerint csak nagyon fontos, széleskörű támogatást igénylő esetekben fordul elő -, vagy a polgároknak kell igen nagy számban elégedetlennek lennie egy meghozandó döntéssel kapcsolatban ahhoz, hogy a megfelelő számú kezdeményező aláírást összegyűjtsék. Svájc - a legtöbb európai országtól némileg eltérő, a közvetlen demokrácia eszközeinek nagyobb teret engedő jogrendje miatt - kivételnek számít e tekintetben.

Magyarországon rendszerint akkor kerül tervezési kérdésekben helyi népszavazásra sor, ha a képviselő-testület valamilyen nagyjelentőségű külső kezdeményezés nyomán a terveinek módosítását mérlegeli, és a kezdeményezés fogadtatása igen bizonytalan, vagy nagymértékben megosztja a helyi társadalmat. Az a változat is előfordul - főleg a gazdaságfejlesztés és a környezeti érdekek konfliktusával járó kezdeményezés esetén -, amikor a testület gazdálkodási szempontból helyt adna a fejlesztésnek, a helyi lakosság azonban környezetét féltve erős ellenérzésekkel fogadja azt.

Tudnivalók, tanácsok

A népszavazás - tekintettel arra, hogy a szokásos, közvetett demokrácia helyett az adott kérdésben a közvetlen demokrácia gyakorlásának eszközehez nyúl - a politikával igen szoros kapcsolatban álló kérdés, ahol a szakmai szempontok gyakran nem, vagy alig, esetleg eltorzítottan érvényesülnek.

Ilyen esetekben a legtöbbször a racionális gondolkodás mellett/helyett az érzelmi tényezők igen fontos szerepet játszanak. Nagyon fontos ezért olyan előkészítő szakmai rendezvények, egyéb részvételi eszközök bevetése, amelyek szakmai szempontból próbálják megvilágítani a döntés különféle lehetséges változatait, az egyes változatok várható következményeit, előnyeit, hátrányait, hogy az eldöntendő kérdés minél korrektebb formában kerüljön megfogalmazásra. A széleskörű informáltság elősegíti a népszavazáson való részvételi kedvet, ami nem csak az optimális döntés meghozatala érdekében fontos, hanem azért is, mert a túl alacsony részvételi arány érvénytelenné teszi a népszavazást, ami a fölösleges ráfordítások mellett a közéleti patthelyzet fenntartását, a konfliktusok továbbélését és éleződését, az önkormányzat, a településtervezés és -fejlesztés normális menetének megbénulását is magával hozhatja.

A szakmai információknak széles körben érthetőeknek, többoldalúaknak, és elfogulatlanoknak, a lehető legteljesebb mértékben objektíveknek kell lenniük, és nem maradhatnak csak a szűk szakterület síkján, hanem foglalkozniuk kell a szélesebb összefüggésekkel, társadalmi, gazdasági és környezeti tényezőkkel, hatásokkal, variánsokkal egyaránt.

A tervezés során tervszerűen alkalmazott participációs eljárások rendszerint alkalmasak a problémák olyan mérvű felhalmozódására, amelyek népszavazás megtartását igényelnék.

Polgárok közeli tanácsadás

A módszer és alkalmazása

A nagyobb városok központi hivatali épületeiben, a különféle szervezeti egységek labirintusában, bonyolult tagolt viszonyai között a polgárok gyakran csak igen nehezen igazodnak el, és ez nemegyszer távol tartja őket attól, hogy ügyes-bajos dolgaikkal a megfelelő szervekhez forduljanak. Ez a szempont koncipiálta a polgárok számára közeli, megszokott környezetükben való tanácsadás eszközét. A helyszín- és polgárok közeli tanácsadás szakmai információkat, támogatást, és megbízhatóságot kell nyújtaniuk, ugyanakkor alkalmas a közvetlen párbeszéd megteremtésére a tervezők és a polgárok között. Ilyen módon az érintett területre vonatkozó tervezési, fejlesztési szándékok is megtárgyalhatók az adott helyszínen, ami alkalmas a különféle érdekek feltárására, az együttműködési készség, az aktivitás növelésére, és a konfliktusok megelőzésére, vagy csillapítására is.

A polgárok közeli tanácsadás eszközét legtöbbször valamilyen, az adott környéken sokakat érintő, nagyobb akció esetén alkalmazzák, például városrehabilitációk során - külföldi példákat követve már a nyolcvanas években is működtettek ilyen információs irodákat egyes budapesti kerületi tanácsok és ingatlankezelő vállalatok -, vagy különös konfliktushelyzetekben.

Tudnivalók, tanácsok

A polgárok közeli tanácsadás többféle módszert alkalmazhat. Különbségek tehetők:

- a helyszín megoldásában, amely az alkalmanként, valamilyen megegyezés szerinti, rendszeres időpontokban használt nyilvános helyszíntől - pl. iskola, vendéglő - a helyhez

kötött helyszín - pl. építésvezetőségi iroda, civil szervezeti helyiség - állandó, vagy rendszeres használatán keresztül a külön e célra létrehozott állandó helyiségig terjedhet,

- a tanácsadás tartamában - egy akcióra szervezve, vagy állandó rendszerességgel,
- az intézményi megoldásban - pl. az önkormányzati hivatal kitelepült részeként, a megvalósító szervezet által működtetve (lásd a korábbi IKV példát), vagy megbízott független szakértők, illetve társadalmi szervezetek működtetésében.,
- az illetékességben - aszerint, hogy intézkedések megtételére, vagy kezdeményezésére is jogosult, bizonyos keretek között, vagy csak tanácsadó, javaslattevő szerepe van,
- a pénzügyi és személyi feltételekben - amely a rendelkezésre bocsátott szakmai eszközöktől a tanácsadók számáig, képzettségéig, felkészültségéig sokféle szempontot magában foglal,
- a feladatkörben, attól függően, hogy csak az adott akció, illetve szakterület vonatkozásában nyújt-e szolgáltatásokat, vagy egyes más ügyekben - pl. szociális tanácsadás - is,
- a tanácsadás céljában, vagyis aszerint, hogy az egyszerű információnyújtásban, a bizalomerosztásban, illetve a motiváló együttműködés gerjesztésében is vannak-e feladatai.

A polgárközeli tanácsadás Nyugat-Európában gyakran alkalmazott megoldása a „felkereső” tanácsadás, amikor a kiszemelt célcsoport tagjait lakásukon keresik fel, a tervezési, fejlesztési akcióban való részvétel elősegítésére.

A polgárközeli tanácsadóhely létesítése Nyugat-Európában - főként a rehabilitációs akciók kapcsán - bevett gyakorlatnak mondható, hazánkban a rendszerváltozás óta - talán ilyen akciók hiányában - elvétve fordul elő.

A tanácsadóhely igen alkalmas a lakosság támogatásának megnyerésére, az együttműködésre való motiválásra, ugyanakkor fontos szerepe lehet az információk továbbítása által a tervezés és a megvalósítás befolyásolására azért, hogy az eredmény minél közelebb álljon a helyi társadalmi igényekhez, minél sikeresebb legyen.

A polgárközeli tanácsadás célzott motivációs munkája lehetővé teszi a rezignált, passzív közállapotok megváltoztatását, és hozzásegítik a polgárokat ahhoz, hogy megfogalmazzák érdekeiket, megtalálják saját önálló akcióikat, projektjeiket a nagy akción belül. A jó tanácsadás az önszerveződés, önszervezés alapját képezheti, főként a „felkereső” megoldás alkalmazásával, pl. speciális célcsoportok esetén.

Ez a megoldás minden esetben javítja a kommunikációt, a megértést, a polgárok és a „bürokraták” között.

„Helyi ötletek” akció

A módszer és alkalmazása

A helyi ötletek akció Nyugat-Európában a kisebb falvak fejlesztésének, tervezésének participatív megoldásaként alakult ki és terjedt el, de azóta számos helyen alkalmazzák nagyobb települések, városok áttekinthető, megfogható méretű városnegyedek tervezésénél is. Az elmúlt néhány évben Magyarországon is több település készítette el fejlesztési koncepcióját ilyen megoldással. A módszer a polgároknak a tervezés folyamatába való bekapcsolására, és a megvalósítás érdekében való együttműködési kedv, motiváció felkeltésére szolgál.

A lebonyolítás több lépésben, különböző részvételi formák kombinálásával történik:

1. Kapcsolatok kialakítása egy információs délután keretében,
2. A helyi polgárokból konzultációs munkacsoport létrehozása,
3. Közös helyzetelemzés elvégzése, amely főként a helyi polgárok helyismeretére támaszkodik, ebben különös jelentőségük van az úgynevezett SWOT (GYELV) analízisnek, ami a helyi sajátosságok feltárását szolgálja, a település(rész) erős oldalai/lehetőségei, gyenge oldalai/veszélyeztetettsége szempontokra a felmerülő vélemények, álláspontok, elképzelések összegyűjtésével.
4. Közös koncepció kialakítása: e lépés során a település kívánatos közös jövőképeinek megfogalmazása, majd erre épülve a víziónak a megvalósítható intézkedések által történő konkretizálása történik meg.
5. A munka eredményének közzététele, és nyilvános megvitatása, szükség szerinti módosításokkal, esetenként helyszíni bejárással.
6. A vitaszakasz lezárásaként lakossági fórum szervezése.
7. A kialakított koncepció testületi jóváhagyása: a továbbiakban ez szolgál a formális tervek alapjául.

Tudnivalók, tanácsok

A módszer lényegében a széleskörű nyilvánosság előtti és a reprezentatív munkacsoport keretében végzett tevékenységek kombinációját jelenti. Eközben törekedni kell arra, hogy a munkacsoportban valóban minden számba vehető helyi társadalmi csoport képviselve legyen ugyanakkor minden polgár számára adott legyen a hozzászólás, a koncepció alakításának lehetősége. Konfliktusos témákban fennáll a lehetőség a lépésről-lépésre történő haladásra, hogy a szembenállások éle elvehető legyen. A helyi ötletek akciónak feltétele, hogy a résztvevők elvileg készek legyenek a közös munkára, közös lakóhelyük érdekében. Kielezett, megcsontosodott konfliktusok esetén a módszer nemigen alkalmazható.

A munkacsoportban való együttműködés elfogulatlanságot, nyitottságot követel meg, ami gyakran ellentétes a kialakult hatalmi struktúrákkal, helyi rivalizálással. Ilyenkor különös jelentősége van a külső szakértő által történő moderációnak. A moderátor feladata a technikai és módszertani segítség mellett a csoportban fellelhető feszültségek, szembenállások feltárása is, mivel azon gyakran minden mást lehetetlenné tesznek. Eközben ügyelni kell arra is, hogy a résztvevők döntési lehetőségei fennmaradjanak. A helyi ötletek eljárása a szakemberek dominanciája helyett a szervezethez, a résztvevők támogatását, bátorítását igényli.

A módszer aktiváló hatása akkor aknázható jól ki, ha a következő tervezési, megvalósítási lépésekig nem telik el túl sok idő: a résztvevőknek látniuk kell, hogy javaslataik tényleges hozzájárulást jelentettek a közös ügyek előre viteléhez. Szerencsés, ha a hivatalos döntéshozók megerősítik, hogy készek a közösen kialakított eredmény elfogadására.

Adott esetben kiegészíthető a speciális helyzetű csoportokkal - pl. fiatalokkal, gyerekekkel, etnikai kisebbségekkel, kárpótolttakkal, stb. - való részletesebb foglalkozással is.

Jövóműhely

A módszer és alkalmazása

A jövóműhely módszerének alkalmazása a résztvevőkkel közösen történő kívánatos, és lehetséges jövőkép megtervezését - ha az nem is azonnal elérhető -, és megvalósíthatóságának elemzését, a szükséges feltételek és aktivitások meghatározását jelenti.

A jövőműhely eljárása három szakaszra tagolódik:

1. Kritikus szakasz: a kiábrándultság, a kedvetlenség és a negatív tapasztalatok témával kapcsolatos összetevőinek, okainak állapotfelvétele.
2. Fantázia szakasz: a kritikus pontok pozitívvá fordítása és az utópia meghatározása.
3. Megvalósíthatósági szakasz: az utópia felülvizsgálata, realizálható megoldásokká.

A jövőműhely szervezésének többféle változata létezik. Ezek különféle célok elérésére alkalmasa, mint pl. tervekhez konkrét problémamegoldások és ötletek feltárása, egy csoport, vagy szervezet hosszútávú munkájának megtervezése, az apátia, rezignáció elűzése, a polgárok, vagy más szereplők aktiválása, mobilizálása. Ennek megfelelően a jövőműhelyek különbözhetnek egymástól a résztvevői kör összetételében, az időbeli lefolytatásban - egyszeri, vagy több alkalomra elosztott -, az alkalmazott módszerben, ami főként az intuitív-kreatív és a racionális-elemző szakaszok arányának súlyozásában mutatkozik meg.

Tudnivalók, tanácsok

A jövőműhely módszere egyaránt alkalmas a helyi, vagy állami tervezések során a résztvevők bevonására, továbbá civil szervezetek, érdekképviseletek továbbfejlesztésének megalapozására is.

A jövőműhely fantázia szakasza akkor tudja betölteni szerepét, ha a résztvevők valóban nyílt, együttműködő légkörben, hierarchiától és hatalmi korlátoktól szabadon élhetik ki kreatív adottságaikat. A moderációnak ehhez kezdettől fogva nagy súlyt kell helyeznie a személyes, és intenzív kapcsolatok megteremtésére, valamint a kellemes atmoszférára.

A jövőműhely erőssége a kreativitás felszabadítása, akár problémák felhalmozódásáról, akár megoldási lehetőségek kereséséről legyen szó. Egyes résztvevők gyakran húzódoznak a fantázia szakaszban való részvételtől, mondván, hogy az számukra „túl komolytalan”, és egyből a „megléphető megoldásokra” kívánnak rátérni. A moderációnak ilyenkor e szakasz fontosságát hangsúlyozva szilárdan tartania kell magát az eredeti menetrendhez.

A jövőműhely különösen igényli a moderáció alapszabályainak betartását: a kellően résztvevő-orientáltaknak kell lennie, a csoport tartalmi munkáját nem vezetnie, hanem módszertanilag segítenie kell. A viták nyíltságának erősítése érdekében szerencsés, ha a résztvevők mindenki által látható módon írásban is rögzítik érveiket. Az időgazdálkodásnak eléggé nagyvonalúnak és rugalmasnak kell lennie ahhoz, hogy a résztvevők kialakult hangulatához, kívánságaihoz alkalmazkodhasson.

A jövőműhely általában rövid, a tárggyal összefüggő felvezetést igényel, ügyelni kell azonban arra, hogy ez csak a munkaindítást könnyítse meg, de ne hangsúlyozzon kialakult álláspontokat, nézőpontokat. Az egyes fázisokra elegendő időt kell hagyni: ajánlatos egy blokkban szervezve, 3-7 napot a jövőműhely munkájára fordítani, mert egyébként a résztvevők az idő szorításában érzik magukat, amit elsősorban az igen fontos megvalósítási szakasz rovására oldanak fel.

Hogy a jövőműhely benyomásai és tapasztalatai ne süllyedjenek el a mindennapok során, ajánlatos a résztvevőkkel munkájuk eredményét dokumentáltatni. Ez megkönnyíti a hosszútávú munkát, és a hatásos dokumentáció segíti a műhely eredményének politikai elfogadását is. A munka elején ajánlatos közölni a résztvevőkkel, hogy a kitalálendő megoldások, eredmények valóra váltása hosszú időt vesz majd igénybe: így elejét vehetjük a csalódottságnak, motiváció-csökkenésnek. Különösen hatásos, ha a közös munka végén a résztvevők elmesélik, hogy milyen összefüggésekben, és hogyan fogják a jövőműhely eredményeit a saját tevékenységükben felhasználni.

Tervezési cella

A módszer és alkalmazása

A tervezési cella módszere Magyarországon még nem terjedt el, német nyelvterületen nemegyszer alkalmazzák. Olyan polgárok csoportjait jelenti, akiket véletlenszerű eljárással választanak ki, meghatározott időre, megbízási díj ellenében végzett tevékenységre, mindennapos munkájuk alól mentesítve őket, azért, hogy a folyamatkísérő szakemberek segítségével egy adott, előzetesen strukturált, megoldható tervezési, vagy fejlesztési feladatra megoldásokat alakítsanak ki. A polgárok által így kidolgozott elemzéseket, javaslatokat, ajánlásokat a konkrét probléma előterjesztése során döntési segédanyagként a megbízó hasznosítja. Ennek megfelelően polgári tanácsadásnak is nevezik. A folyamat három részre tagolódik:

- előkészítő szakasz (résztevők kiválasztása, a lebonyolítás szervezése, programtervezés),
- megvalósítási szakasz, és
- utómunkálatok (a zárójelentés publikációja, a csoport további információi az esettel kapcsolatosan, stb.).

A résztvevők kiválasztása rendszerezett véletlenszerű eljárással történik, az adott terület 18-70 év közötti polgáraiból, akiket írásban informálnak az eljárás tartalmáról, majd az érdeklődők személyes megbeszélés nyomán dönthetnek a felálló grémiumban való részvételről, és egyúttal megbízási szerződést is kötnek velük. Ezáltal ez a megoldás minden más participációs eszköznél jobban biztosítja a releváns csoportok, ide értve a "participációtól távoli" rétegek egyenlő részvételi esélyét. A polgári tanácsadási munka a résztvevők szakmai informálásából (pl. helyszíni bejárás, előadás, tárgyalás, stb.), vitából (munkacsoportokban és plenárisan) és kiértékelő fázisból áll. A folyamat fontod részét jelentik a munkacsoportok, hiszen ezekben az együttműködés intenzitása magasabb.

A tervezési feladattól, a téma komplexitásától, és a rendelkezésre álló pénztől függően a tervezési cella konkrét alkalmazásai különbözhetnek a csoportnagyságban (15-30 fő között), az időtartamban (3-4 naptól több hétig, lehetőleg egy blokkban szervezve), a tervezési feladatban (egy központi kérdés köré szervezve, vagy különféle scenáriókkal dolgozva) és a polgári tanácsadás mennyiségében is.

Tudnivalók, tanácsok

A módszer alkalmas csoportdinamikai eljárás keretében az összes számbavehető érdek megjelenítésére, mérlegelésére, és közösen eldöntött, szakmai javaslatok kidolgozására. Lehetővé teszi továbbá a polgárok közreműködését elvontabb, szélesebb összefüggéseket tárgyaló tervezési feladatok esetén is (pl. regionális terveknél). A tervezési cella segítheti a tervezési szándékok mérlegelését, várható fogadtatásuk, következményeik, társadalmi hatásaik előrebecslését. Alkalmas politikai szempontból nehéz, vagy kátyúba jutott tervezési folyamatok előremozdítására is.

Figyelembe veendő, hogy a résztvevők rendszerint az előkészítő privát, vagy közhatalmi szervezettől származó információkra vannak ráutalva. Az egyoldalú informálás, és ezzel a csoport manipulálása gátolja a szakmai munkát, és elveszi a részvételi, együttműködési kedvet.

A polgári tanácsadás számára különféle értékelések és döntési folyamatok állnak rendelkezésre, és a csoport számára mindezt nyilvánvalóvá kell tenni. Ez fokozza a folyamat átláthatóságát a kívülállók számára is, és elejét veszi az eredménnyel kapcsolatosan felmerülő kétségeknek. Az előkészítés és a moderáció feladata az is, hogy világossá tegye a

résztevőknek, hogy a feladat megoldható, és az eredmények felhasználhatók lesznek. Ellenkező esetben a résztvevők motivációja hamar alábbhagyhat.

Amennyiben a véletlenszerű kiválasztás dacára - az érintettek vonakodása miatt - egyes csoportok a munkában kevésbé aktívak, a moderáció feladata, hogy olyan munkamódszereket és célcsoport-munkát alkalmazzon, amely a résztvevők képességeire, személyiségére szabott, hogy lehetővé tegye az együttműködést.

Munkacsoport

A módszer és alkalmazása

A munkacsoport több személyből áll, akik folyamatosan dolgoznak egy adott kérdéskör feldolgozásán. Az átmenet, a kapcsolat más részvételi formákkal a feladattól, a tervezési eljárástól függően igen sokféle lehet. Az itt tárgyalt értelemben a munkacsoport alapvetően minősítő eszköz - többek között ez különbözteti meg pl. a műhelymunkától, ami a kooperatív értékelés mellett a döntés meghozatalát is sürgeti.

A munkacsoportokban a polgárok intenzíven megtárgyalhatnak egyes témákat, és a vitában kicserélhetik tapasztalataikat, megismerhetik egymás álláspontját. Közösen állást foglalhatnak egyes témákban, tervi elemekben, és alternatív megoldási javaslatokat is kidolgozhatnak.

A munkacsoportok különbözhetnek egymástól a munka tartalmának lehatárolásában, a résztvevői kör összetételében (laikusok, szakemberek), a szervezés módjában (moderációval, vagy anélkül), és a munka tartósságában (hosszú távon, illetve egy, vagy néhány alkalommal).

Tudnivalók, tanácsok

A munkacsoport főként a belső minősítést és a véleményalkotást szolgálja. A munkacsoport iránti igény gyakran a folyamatban lévő tevékenység során merül fel, pl. egy tanácskozás, vagy egy szeminárium során. Ennek megfelelően igen fontos, hogy a munkacsoport eredményei kellő időben a munka folyamatába beépülhessenek. Csak így válik valóban lehetővé, hogy a résztvevők csoportmunkájának eredményei a tervbe beépíthetők legyenek, és befolyásolják a döntési folyamatot. Ha a politikai döntéshozókkal is együttműködés alakul ki, akkor a munkacsoport aktivitása közvetlenül is felhasználható.

A moderációnak a munka eredményeit rendszeresen nyilvánosságra kell hoznia, a sajtóban, vagy információs rendezvényeken, mivel így a politikai döntés-előkészítő folyamat jobban befolyásolható, továbbá újabb polgárok érdeklődése is felkelthető. Ez arra taníthatja a résztvevőket, hogy hogyan képviseljék érdekeiket offenzíven a nyilvánosság előtt.

Az illetékes szakemberek részvétele a munkacsoportok munkájában nem mindig feltétlenül szükséges. Vannak olyan esetek, amikor fontosabb a saját probléma-felismerés és érdekartikuláció középpontba állítása, és csak a saját pozíciók körvonalainak megtalálása után érdemes a szakmai szempontokra súlyt helyezni.

Célcsoport-részvétel

A módszer és alkalmazása

A különféle polgárok a tervezési részvételi munkában nagyon különböző személyes, társadalmi, anyagi és szociális háttérrel vesznek részt, és ebből fakadóan a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok - pl. nők, gyerekek, idősek, munkanélküliek, etnikai kisebbségek, külföldiek, stb. - érdekei, szempontjai gyakran nem kerülnek előtérbe.

A célcsoport-részvétel ezeknek az alulreprézantált csoportoknak kívánja a csoport sajátosságainak megfelelő módszerekkel, és aktiváló, motiváló, támogató tevékenységgel a lehetőséget biztosítani arra, hogy saját szempontjaik beépülhessenek a tervezésbe, és ezeket másokkal szemben is magabiztosan képviselni tudják.

A célcsoport-részvétel gyakorlati munkája rendszerint megegyezik a már ismertetett módszerekkel - pl. munkacsoport -, de ezek részleteit a célcsoport sajátosságainak megfelelően kell kialakítani, hogy részvételi kedvük növekedjék, és hatékony munkára legyenek képesek.

Tudnivalók, tanácsok

A célcsoportokkal való munka legfontosabb különbségei az adott célcsoportok differenciáiból adódnak. Más megfontolásokat kell szem előtt tartani pl. az idősek, vagy a külföldiek célcsoport-munkájának megszervezése során.

Gondolni kell arra is, hogy az egyes célcsoportok belülről is tagoltak élethelyzeteik, lehetőségeik, érdekkülönbségeik, stb. szerint: az idősek között is több csoport különböztethető meg, pl. a koruk, nemük, egészségi állapotuk, anyagi helyzetük szerint.

A célcsoportok részvételi lehetőségeinek erősítése erőteljesen függ a tervezés tárgyától: egy játszótér tervezése során nyilvánvalóan a gyerekeket, fiatalokat és a gyerekes szülőket, valamint a környék idős embereit célszerű bevonni a munkába.

További különbségek lehetnek a részvételi eljárás időtartamában - pl. egy projekthez fűződő, vagy hosszú távú együttműködés -, a célcsoport segítségével (ilyen esetekben a segítők speciális képzettsége, tapasztalatai meghatározó jelentőségűek lehetnek az eredményesség tekintetében), valamint a munkamódszerekben, hiszen a csoport sajátosságai és a célkitűzések szerint választható pl. inkább elmélet, tárgyilagos, játékos, illetve alkotó jellegű megközelítés és módszer.

Igen lényeges, hogy a moderáció a célcsoport életkörülményeibe beleélje magát. Ez nagyfokú empátikus készséget kíván meg, ugyanakkor viszonylag nagyvonalú időtervezést is. A részvételi eljárás módszereinek, eseményeinek megválasztásánál is igazodni kell a célcsoport sajátosságaihoz. A gyerekek, fiatalok rendszerint jobban szeretik az aktivitást igénylő módszereket, technikákat, míg az idősek általában nagyobb súlyt fektetnek a fesztelen légkörre, stb.

A célcsoport-részvétel szervezése során folyamatosan szem előtt kell tartani, hogy általában hátrányos társadalmi helyzetben lévő csoportokról van szó: ennek megfelelően súlyt kell fektetni arra, hogy érdekeiket, szempontjaikat a tervezés során lehetőleg minél kisebb mértékben „írják felül” más érdekek, szempontok. Rendszerint az adott csoport emancipációja, öntudatának, önsegélyező képességének növelése is a - deklarált, vagy hallgatólagos - célok között szerepel: vegyük figyelembe, hogy ez csak hosszabb folyamat eredményeként, kis lépésekben valósulhat meg, gyors sikerre nem szabad számítani. A csalódottság, az apátia elkerülése érdekében a részsikereket is hangsúlyozni kell, kiemelve azok fontosságát, szerepét a hosszú távú folyamatban.

A gyerekekkel való munka során fennáll a veszélye annak, hogy a tervezés nem őket, hanem azokat a velük kapcsolatban álló felnőtteket szolgálja, akik őket saját érdekükben használják fel. Az ilyen veszélyek elkerülésére a gyerekek természetéhez, érdeklődéséhez illeszkedő módszereket (más idő- és térfogalom, a játék fő tevékenységként, gyors, konkrét változások igénye) kell választani, és őket közvetlenül a tervezésbe bevonni.

Együttműködés, kooperáció

A részvétel és az együttműködés egymástól nagymértékben különböző dolgok: amíg a részvétel egy politikai-adminisztratív döntési folyamatnak alárendelve érvényesíti a „harmadik fél” nézőpontját, az együttműködés olyan tárgyalási és döntési folyamatot jelent, a piac, az állam és a magánháztartások szférájának számos szereplője között. Ők együttesen - bár eltérő súllyal és aktivitással - alakítják az együttműködési folyamatot. A kerekasztal látványában is kifejezi: senki sem ül az asztalfőn, aki fel lenne hatalmazva arra, hogy eldöntse, mi a probléma, és mit kezdjünk vele.

A kooperáció alapja a szempontok kölcsönös megértése, figyelembe vétele. Folyamatai több tekintetben különböznek a részvételnél bemutatottaktól. Ezek közül kiemelésre érdemes az, hogy ezek rendszerint formálisan - jogilag - nem definiáltak, hanem törvényi kötelezettség nélkül, informálisan alakulnak ki, és csak fejlődésük során alakulnak ki formális struktúráik (pl. a PPP - a közhatalom és a magántőke együttműködése - gyakorlásához társasági szerződés). A másik fontos különbség, hogy ezek az eljárások nem feltétlenül nyilvánosak. A kooperációra meghívott résztvevői kör gyakran jól körülhatárolható, és mindig az adott ügytől, a résztvevőktől, a választott eljárásoktól, technikáktól függ a nyilvánosság módja: a mediáció folyamata rendszerint nem igényli a nyilvánosság figyelmét, hanem ennek eredményét teríti széles körben, rendszerint sajtómunkával, míg a fórumok kifejezetten a nyilvánosságra épülnek, akkor is, ha a résztvevők szerepe szilárdan meghatározott. A kooperációs folyamatok eljárásai nagyon sokszor a részvételi technikákra épülnek, azokat alkalmazzák.

Kerekasztal

A módszer és alkalmazása

A kerekasztal mindazok egyeztetését, megbeszélését jelenti egy tervvel, konfliktussal, vagy problémával kapcsolatosan, akiket az ügy érint, illetve akiknek illetékessége van a megoldás terén. A kerekasztalok lehetnek olyan fórumok, ahol a város- és regionális tervezés, illetve a politika és a társadalom különféle kérdéseit megvitatják. Cél a szakmai kérdések feletti párbeszéd folytatása, és konszenzus-orientáltan a megoldások keresése. A kerekasztal fogalma Nyugat-Európában - egyes források szerint a „kerekasztaloknak” Magyarország, Lengyelország, Csehország és az NDK átalakulásában betöltött szerepe miatt is - az elmúlt években nagymértékben felértékelődött. Széles skálán alkalmazható a helyi párbeszéd megteremtésére való törekvéstől kezdve a társadalmi krízishelyzetek megoldásáig. Kapcsolata más részvételi és együttműködési formákkal (pl. fórum, mediáció, munkacsoport, műhelymunka) a gyakorlat szerint folyamatos lehet.

A kerekasztalok különbözhetnek egymástól a résztvevők körében, a szakmai témakörökben (átfogó tervezési és fejlesztési témák, vagy egyes részproblémák), a térbeli vonatkozásokban (városrész, város, kistérség, régió, stb.), a kiinduló politikai szituációtól, a politikai befolyásolás lehetőségétől (ajánlások kidolgozása, döntések előkészítése, vétőjog, stb.), és az időbeli keretektől (korlátozott időre, vagy tartós berendezkedéssel).

Tudnivalók, tanácsok

A kerekasztalok jól szolgálják a(z állam)polgári érdekek súlyának növelését, az egyes tervezési feladatok átfogó megvitatását, a legjobb megoldások közös megtalálása érdekében. Képesek a konfliktusokkal terhelt tervezési és döntési helyzetekben a konstruktív problémamegoldás támogatására.

A kerekasztal résztvevői demokratikusan nem legitimáltak, így a formális döntési jogok természetesen a megfelelő döntéshozó testületnél maradnak. Az asztalnál minden résztvevő egyenrangú, függetlenül politikai, vagy gazdasági erőtől, a képviselt személyek számától, stb., és ezt az asztal formája vizuálisan is hangsúlyozza. A résztvevőknek az őket delegáló szervezetben megfelelő tekintéllyel és súllyal kell bírniuk, hogy a kerekasztalnál meghozott döntéseket „otthon” is elfogadják. Ahol a politikai szempontoknak döntő szerepük van, ott igen lényeges politikusoknak az asztalhoz ültetése is, bár ők gyakran húzódoznak ettől, a döntési kompetenciájuk csökkenésétől tartva. A kerekasztal mellett szót emelő, színvonalas nyilvánossági munka nélkülözhetetlen.

Igen lényeges, hogy a résztvevők érezzék a kerekasztal fontosságát és hasznosságát. Aki úgy érzi, hogy érdekei háttérbe szorulnak, az távol marad a további munkától.

A kerekasztal szilárd, és ismerős részvevői kört igényel ahhoz, hogy a külső kényszerektől mentesen dolgozhasson a kooperatív problémamegoldásban. Az érdekelt polgároknak viszont lehetőséget kell(ene) adni ahhoz, hozzájárulhassanak a munkához, így a nyugat-európai gyakorlatban nemritkán kettős kerekasztal figyelhető meg: egy szűkebb, szilárd résztvevői körrel, esetenként bizalmas tárgyalásokkal, és egy szélesebb körű, amely hozzáférhető az érdeklődők számára, és nyilvánosan ülésezik.

A kerekasztalok a politikai véleményalakításnak az új eszközt adják, más formát adva az irányítók és az irányítottak viszonyának. A folyamat vitáiban természetesen csak a különféle csoportok kiválasztott képviselői vehetnek részt, a többiek azonban szócsökként használhatják őket, befolyásolva az ügyek menetét.

Mediáció

A módszer és alkalmazása

A mediáció (szó szerint fordítva közvetítés) azt a kísérletet jelenti, ami konfliktushelyzetben az összes résztvevő bevonásával tárgyalások útján mindenki által elfogadható megoldást keres. A mediáció összefüggésben áll a tárgyalás technikájával is, amely Nyugat-Európában egyre inkább átveszi a tradicionális igazgatási eljárások helyét, illetve kiegészíti azt.

Fontos ismérvei a mediációnak:

- a konfliktusban érdekelt összes fél részvétele,
- a semleges „harmadik” fél által történő közvetítés, aki élvezzi a többiek bizalmát,
- az egyes szereplők részvétele önkéntes, saját elhatározáson alapul,
- a tárgyalási nézőpont konszenzusorientált,
- a megegyezési kísérletek informálisak, de kiegészítik, vagy helyettesítik a formális vitalehetőségeket (pl. jogvita),
- a mediáció többféle tárgyalási és munkaformában történhet (pl. kerekasztal, műhelymunka, fórum, munkacsoport).

A mediációs eljárás szokásos lépése:

1. A konfliktus feldolgozása, résztvevők azonosítása, az összes releváns szereplő egy asztalhoz ültetése.
2. A konfliktus megnevezése: a különféle nézőpontok, megközelítési módok előadása.
3. A konfliktus megvilágítása: érdekek, hátterek, előítéletek és korlátok láthatóvá tétele.

4. A konfliktusmegoldó potenciál felderítése: a lehetséges megoldási utak feltárása, illetve kifejlesztése, a résztvevők megítélése szerint.
5. A nyereségek számbavétele.
6. A megvalósítás első lépései.
7. Visszacsatolás: a nyereségek esetleges korrekciója, további eljárás kísérlete.

A mediációs eljárások különbözhetnek a konfliktusok kiélezettségében, illetve abban is, hogy hogyan kísérik, illetve - főleg a laikusok, pl. polgári kezdeményezések oldalán - mennyire támogatják szakemberek.

Tudnivalók, tanácsok

A mediáció segítheti az egymással harcoló érdekcsoportokat abban, hogy többoldalúan elfogadható megoldást találjanak problémáikra. Nem feladata viszont a döntőbíráskodás, vagy ítéletmondás. Inkább a résztvevőkön magukon múlik, hogy mennyire készek részt venni az érdekeiknek megfelelő probléma-megoldási mód kimunkálásában. A mediáció ugyanakkor alkalmas a résztvevők számára többletnyereségek előállítására, és a legtöbb környezetalakítási esetben alkalmas a konfliktusok feloldására.

Ennél a technikánál a semleges harmadik léte a konfliktus-feldolgozás fontos ismertetőjegye. Igen fontos kérdés - más eljárások esetén is -, hogy milyen képességekkel kell a mediátornak bírnia. A semlegesség és az elkötelezetlenség jegyei mellett a nyugati szakirodalom szerint hasznos, ha a mediátor személyiséggel, és kisugárzással bír, de legalább ennyire fontos az állóképesség is, hogy meggyőző, rábeszélő munkáját estenként szokatlan helyzetekben is folytatni tudja. A legtöbbször nem a „nagy elnök” működését várják el tőle, „főpapi távolságtartással” a felektől, hanem első sorban a beavatkozást, egy korrekt alkufolyamat lefolytatása, a megfeneklett szituáció ismételt lendületbe hozása érdekében. Ehhez gyakran ügyességre van szüksége a konszenzuseresés során, hogy a tárgyalási csomagok fonálát - amennyire szükséges - saját ötleteivel, javaslataival a konszenzusos konfliktusmegoldás irányába vezesse. A nyugati szakirodalom - a korábbi bizonytalanságok után - egyetérteni látszik abban, hogy a kiváló kommunikációs készség a csoport- és tárgyalásos eljárások során önmagában nem elegendő. Szükség van bizonyos szakmai ismeretekre is, ha nem is feltétlenül a specialisták szintjén. Nyilvánvalóan fontos a széleskörű alaptájékozottság, és a nyitottság az új információk iránt. A speciális ismereteket a projekt során szükség esetén be lehet vonni, de azok csak akkor képesek hatást gyakorolni a résztvevőkre, ha egyszerűen megfogalmazhatók, felfoghatók, érthetők. Azon az ismeretek tehát, amelyek nem kommunikálhatók, hatástalanok. A sikeres mediációs eljárás további előfeltételeket is igényel: önkritikai készséget, őszinteséget, a résztvevők elfogulatlan szemléletét. A definíciós és döntési illetékességet szét kell osztani az érintettek között, akiknek abban a helyzetben kell lenniük, hogy szakmailag megalapozottan vehessenek részt a vitában.

Együttműködési műhely

A módszer és alkalmazása

Az együttműködési műhely módszere egy tervezési feladat intenzív szakmai feldolgozását jelenti, a tervezésben és megvalósításban széleskörűen értelmezetten érdekeltek részvételével (politikusok, hivatalnokok, további szakértők, telektulajdonosok, beruházók, érintettek, stb.). A mindenkori tapasztalatokból és érdekeltségekből kiindulva különféle munkaszakaszok során a közösen megoldandó problémák számára innovatív megoldások keresése folyik.

A különféle együttműködési műhelyek megkülönböztethetők témaválasztásuk, a munkafolyamatba integrált módszerek, és időbeli kereteik szerint.

Tudnivalók, tanácsok

A műhelymegbeszéléseken a különféle tervezési, fejlesztési elképzelésekkel kapcsolatos problémáknak az összes érdekelt részvételével való megvitatása, és a felek által megfelelőnek ítélt megoldás kialakítása történik meg.

A munkaléggörnek lehetőleg nyitottnak, külső kényszerektől mentesnek kell lennie. Előnyös egy olyan térbeli és társadalmi helyzet, amely különbözik a mindennapostól. Ennek elérésében szerepet játszanak a következők:

- a résztvevők kiválasztása (a résztvevő csoportok viszonylag rugalmas, de döntésképes képviselői),
- a résztvevői kör külső résztvevőkkel való „megkeverése”, elkerülendő azt, hogy akik egyébként is gyakran együtt gondolkodnak, most is ugyanabban a körben találkozzanak.
- a rendezvény térbeli-szociális helyzete (más munkanapoktól különbözően),
- a bekapcsolódás a műhelybe, beilleszkedés a csoportba.

Annak biztosítására, hogy a munka fontos eredményei nem vesszenek el, és az egész csoport hasznát vehesse, a vitafolyamatot a megfelelő módon rögzíteni kell. Fontos a műhely időbeli kereteinek olyan megállapítása, hogy az egyes szakaszokban értékelhető részeredmények születhessenek. Ezekből megint feldolgozható, megválaszolható közbenső kérdéseket vetnek fel.

Fontos a közös rendezvények nyilvánosság számára hatásos dokumentálása, a munkafolyamat átláthatóságának biztosítása érdekében. Az érdekeltek számára így fennáll a lehetőség a vita- és döntési folyamat figyelemmel kísérésére, és adott esetben reagálni a történetekre. A nyilvánosságra hozatal által a műhely belső munkájának eredményei egyidejűleg nagyobb megkötöttséget, azonosulást eredményeznek a résztvevők számára.

Fórum

A módszer és alkalmazása

A fórumok lehetőséget nyújtanak a településpolitikai feladatokról és tervekről való informálásra, illetve azoknak a résztvevőkkel való nyilvános megvitatására.

Különbségei lehetnek:

- a kezdeményezés eredete és felkarolása szerint, amely származhat a település első számú, vagy más vezetőjétől, illetve polgároktól, civil szervezetektől, és gondozhatják a hatóságok, független egyesületek, vagy különféle aktorok együttműködésben is,
- szervezési formájuk szerint - pl. egy önálló intézmény szervezésében, vagy más módon -, és időbeli kereteikben (egyszeri rendezvény, rendezvénysorozat, vagy rendszeres egyesületi tevékenység),
- a munkamódszerben és a rendezvény-kínálatban - pl. bizottsági tanácsadás, nyilvánossági munka és rendezvény-kínálat, mint előadások, munkacsoportok, stb.,
- a térbeli kompetenciában - pl. városrész, település, régió,
- a tematikus kötöttségekben - egy adott témára, vagy sokféle témára nyitottnak.

Tudnivalók, tanácsok

A fórumok alkalmasak a polgárok informálására a problémákról, illetve a tervezési elhatározásokról. Lehetőséget teremtenek más szemszögből a szakmai szempontoknak korai szakaszban a tervezési folyamathoz csatlakoztatására, és azok kritikai elemzésére. Biztosítják a politikai vélemény- és szándékképzés közvetlen befolyásolását, ezen belül alternatív tervek, megoldási javaslatok kidolgozását. Ellentétes érdekek esetén teret nyitnak a konfliktusok feloldására, és a kooperatív problémamegoldásra. Mivel nem csak a szervezett érdekcsoportoknak nyújtanak teret, nyitottnak kell lenniük a nem-szervezett, esetenként hátrányos helyzetű polgárok érdekeinek feltárására, a munkába való integrálására. A részvételtől tartózkodó csoportok motiválására gyakran csatlakozó eszközök - pl. célcsoport-részvétel, kiállítás, stb. - szükségesek.

A megalapozott, konstruktív javaslatok érvényre juttatása érdekében indokolt a politikai szándékok kifejezése abban a tekintetben, hogy a fórum eredményeit felhasználják majd az önkormányzat belső munkájában. Az ésszerű döntés-előkészítés érdekében indokolt, hogy a legfontosabb érdekcsoportok képviselői részt vegyenek a fórum munkájában, hogy a döntés szempontjából mértékadó érvek napirendre kerüljenek.

A fórumok munkájának elsősorban konkrét, megfogható témák, problémák megvitatására kell koncentrálnia: az alapvető kérdések részletes megvitatására rendszerint kevésbé alkalmasak.

A politika és az igazgatás érzékelhető információs előnyének csökkentésére gyakran fokozott információáramlás szükséges - pl. munkacsoportok formájában - a polgárok számára, hogy megfelelő felkészültséggel ítélhessék meg a helyzetet. Ellenkező esetben az ilyen fórumok könnyen a „látszatrészvétel”, az informálisan meghozott előzetes döntések legitimációs eszközének hírébe kerülnek.

Szószólói tervezés

A módszer és alkalmazása

A szószólói tervezés az érdekartikulációban nehézkes, rendszerint hátrányos társadalmi helyzetű lakossági csoportoknak az erősítését szolgálja a tervezési folyamatban, pl. csoportok szakmai tanácsadása, támogatása, érdekeiknek a különféle helyi, vagy állami grémiumok előtti képviselete által. Itt tehát a tanácsadás, közvetítés, és érdekképviselet egymással összefüggésben jelentkezik.

A szószólói tervezést mintegy 30 évvel ezelőtt az USA-ban fejlesztették ki. Az elméleti koncepció arra a tapasztalatra épül, hogy a tervezői megközelítés nem értéksemleges. A plurális tervezésnek lehetővé kell tennie minden érdekcsoport számára, hogy értékeit és célkitűzéseit érvényre juttathassa, esetenként alternatív tervet dolgozzon ki a hivatalos változattal szemben. Mivel a részvételi esélyek eltérően oszlanak meg, a gyengébb csoportok fokozott támogatást igényelnek. Az elmúlt húsz évben Nyugat-Európában a módszert a leggyakrabban rehabilitációs akciók során alkalmazták sikerrel, szórványos előfordulásával - elsősorban polgárjogi szervezetek kezdeményezésére - Magyarországon is találkozhattunk.

Tudnivalók, tanácsok

A szószólói tervezés során lényeges különbségek tehetők:

- a megbízási és finanszírozási viszonyokban: Németországban legtöbbször az önkormányzatok finanszírozzák, az Egyesült Államokban, Hollandiában gyakrabban alapítványok, egyesületek biztosítják a képviseletet,

- a munkafeltételekben: van olyan szószólói tervezés, ami heti néhány órára korlátozódik, míg más esetekben folyamatos együttműködés alakul ki a polgáros csoportjai és szakértőik között. Mértékadó az időtartam: a szószólói tervezésben alapvető kölcsönös tanulás folyamata csak tartós, hosszabb munkafolyamatban alakul ki.
- A feladat súlypontját rendszerint a szakmai tanácsadás jelenti. A gyakorlati munkát ezzel szemben gyakran a közösségépítés elemei jellemzik.
- Különböző kiinduló helyzetek fordulnak elő: döntő, hogy mennyire kiélezettek a konfliktusok, illetve, hogy az érintettek érdekei mennyire azonosak, vagy eltérők, léteznek-e szervezett csoportok, és mennyire kooperatív a tervezés folyamata.

A szószólói tervezők esetenként „a székek között ülnek”. Nemritkán pénzügyileg függenek a finanszírozó közhatalmi szervezettől, de egyértelműen klienseik pártján kellene állniuk. Ez esetenként „átalakulásukhoz” vezet, és előbb-utóbb az önkormányzati érdekek védelmezőjévé válhatnak, elveszítve a képviselendő lakossági csoportok bizalmát. A másik oldalról a közösségépítés hagyományos veszélye jelentkezik: a tanácsadó kilépve szerepéből a közösség képviselőjeként lép fel, és túllő a célon. Mindkét eset a polgárok „gyámság alá kerülésével” jár.

Közvetítő szervezetek

A módszer és alkalmazása

Azokban az esetekben, amikor aktív lakossági csoportok, vagy önszervező egyesületek az önkormányzati szervekkel közösen oldnak meg feladatokat, gyakran nehéz a közvetítő feladatok megoldása. Az eltérő gondolkodásmód, munkamódszer, nyelvhasználat jellemző az „eltérő világokra”. Ezeknek a különbségeknek a feloldására, a világok közötti közvetítésre Nyugat-Európában több esetben hoznak létre speciális szervezeteket, amelyeket sokféle néven neveznek el: lényegi feladatuk az egyes területek közötti sorompók, gátak lebontása, és olyan „innovációs ügynökségek” létrehozása, amelyek a különféle szférák - állam, piacok, háztartások - között állnak, és segítik a szükséges közvetítői feladatok megoldását.

A közvetítő szervezeteknek igen sokféle változata létezik, lehetnek pl. polgárok közeli tanácsadó irodák, egyes szakemberek, projekt megbízottak hálózatai, részei egy átfogó tanácsadói hálózatnak, lokális és regionális illetékességgel, stb. Különbségek adódnak a tevékenységi körben, és a közvetítésre szoruló szférákban is.

Tudnivalók, tanácsok

Az új feladatok, munkamódszerek gyakran túlságosan nagy kihívást jelentenek a meglévő intézmények számára. Nyugat-Európában a közélet csaknem minden területén található ezért olyan új szereplőket, amelyek kapcsolatokat létesítenek, segítenek a magunk állította falak lebontásában, a folyamatok moderálásában, vagy a kooperatív értékelési eljárások, és ezáltal az innováció fejlesztésének támogatásában. Ez a feladatkör jellemzi a közvetítő szervezeteket:

- A belső potenciálok, a sajátos helyi adottságoknak megfelelő mozgósítása rendszerint meghaladja a hivatalok erejét, itt a külső szervezetek hatékonyan segíthetnek.
- A különböző, eltérő tevékenységi körű hivatali szervezetek - különösen újszerű feladatok esetén - gyakran igénylik külső koordináció igénybevételét, míg az új rutin kialakul.
- A hiányzó kommunikációs csatornák a magánvállalkozók és a közhatalmi intézmények között szükségessé teszik a közvetítést a kommunikáció érdekében.

- A bizalmatlanság, a félreértések, és a véleménykülönbségek meggátolják a kooperatív problémamegoldást a polgárok csoportjai és a hivatalok között. A „vétlen harmadik”, amelyik mindkét fél bizalmát élvezi, kivezethet ebből a kátyúból.
- Az áttekinthetetlen szakmai világban, illetékességi dzsungelben a polgári kezdeményezések tárgyalóképessé tétele igényli a szakmai segítséget.

A közvetítő szervezetek központi funkciói ennek megfelelően a kapcsolat létesítés és közvetítés a különböző

- szférák (vállalkozások, piacok, hivatalok, lakossági csoportok, és azok sajátosan különböző gondolkodási és munkaformái),
- szakmaterületek (lakás, foglalkoztatás, szociális, egészségügyi, környezeti, kulturális politikák, ingatlanfejlesztés, stb.), és
- tárgyalási szintek (konceptióalkotás, projektrealizálás) között.

A közvetítő szervezeteknek a helyi sajátosságok függvényében igen sokféle megoldási módja ismert, általánosságban néhány irányelv fogalmazható meg:

- A közvetítő szervezeteknek - a többoldalú elismertség érdekében - a függetlenség egyfajta meghatározott szintjével kell rendelkezniük.
- Finanszírozásuk nem lehet egyoldalú, a finanszírozáshoz kötött tanácsadási monopólium elkerülése érdekében.
- A feszültségek közepette tevékenykedő szervezetek működési modelljének dinamikusan alkalmazkodnia kell a helyzet, a feladatok változásához.
- A munkatársaknak ki kell ismerniük magukat a közvetítésre szoruló világok sajátosságai között: a polgárok mindennapi világában éppúgy szót kell tudniuk érteni, mint a különféle hivatalos szervek befolyásolása során.

Helyi partnerségek

A módszer és alkalmazása

A település- és térségi fejlesztés folyamatában az állam, vagy az önkormányzatok, a privát vállalkozások, és más társadalmi szereplők egyedül nem tudnak megoldani. Ilyenkor van szükség az együttműködésre, amelyet a nemzetközi szakirodalom Public-Private-Partnership (3P, a Település és a Tőke Társulása - 3T) néven ismer. Ezeket a magán (nagy) vállalkozások és állami, önkormányzati szervezetek együttműködésével - gyakran közműszolgáltató vállalatok privatizációjával - létrejövő szervezeteket igen gyakran kritizálják, részben működésük csekély átláthatósága, részben az egyenlőtlen teherviselés (közösségi pénz - privát profit) veszélye miatt. Nyugat-Európában is gyakran vetik szemükre, hogy saját szempontjaik érvényre juttatása miatt „eltakarják” munkájukat a széles társadalmi közvélemény elől, amelynek bevonása segíthetné problémáik megoldását. Kevesebb szó esik ugyanakkor arról, hogy másfajta 3P típusú együttműködések is léteznek: egyes európai városokban pl. a település, a munkaügyi központok és a vállalkozók fognak össze a hátrányos helyzetű városnegyedek fellendítésére, vagy a környezeti problémák megoldására. A különbségek megvilágítására itt olyan megoldások kerülnek bemutatásra, amelyekben a helyi polgárok, és/vagy helyi vállalkozók önkormányzati kooperációjának megteremtése a cél.

Tudnivalók, tanácsok

A helyi partnerségek különbözhetnek egymástól:

- a résztvevők számában (egy- vagy több városi szintű problémák megoldásához tucatnyi, vagy annál is több szereplő részvétele szükséges, mások négy-öt közreműködővel is megoldhatók,
- a kooperáció céljában (sok partnerség egyes projektek megvalósítására jön létre, ami fennállásuk időtartamát is behatárolja, mások tartós együttműködésekre alakulnak, amelyek egyes résztevékenységekre, lépésekre bonthatók),
- az együttműködés formájában (a skála igen széles, a közös munkacsoporttól a kerekasztalon keresztül a polgárközeli tanácsadóhely létrehozásáig),
- a megegyezések minőségében (az együttműködők szóbeli megállapodásokat, vagy szimbolikus megegyezésekkel erősíthetik kapcsolatukat, de szerződéses keretek között is működhetnek).

A helyi együttműködések a környezet alakítás minden szintjén működhetnek, bár az átfogóbb - pl. regionális - szinteken meglehetősen ritkák. Viszonylag gyakoriak azokban az esetekben, amikor az együttműködő felek közvetlen érdekeltsége áll fenn a problémák közös megoldásában, hiszen ezek rendszerint megoldás-orientáltak.

A helyi együttműködések indulásakor rendszerint nem minden potenciális partner vesz részt abban, a legtöbbször akkor indul meg az érdeklődés, amikor a tevékenység köre, az együttműködés módja, és az modell működőképessége már nyilvánvaló. Adott esetben érdemes erre felkészülni az együttműködés kezdetén. Ez azt is mutatja, hogy a kooperációt tudatosan társadalmi folyamatként indokolt kezelni. Ennek során figyelembe veendő, hogy a helyi partnerségekben nincsenek hierarchikus viszonyok, azok - különböző szilárdságú - együttműködési hálózatokként működhetnek. Mint más együttműködési formáknál, nagy fontossága van az előfeltételek - mint az átláthatóság, az információkhoz való egyenlő hozzáférés - minden résztvevő irányában történő teljesülésének.

Az esetleges hatalmi, vagy érdekérvényesítési különbségeket - pl. nagyvállalat és kisvállalkozások között - a moderációnak a játékszabályok olyan kialakításával kell áthidalnia, hogy az semmiképpen se jelenthesse a kicsik „jégre vitelét”, vagy kisémmizését. Bizonyos esetekben a polgárok szakmai támogatása is szükségessé válhat. A helyi együttműködések résztvevőinek átlátható szakaszokban, munkacélokban kell megegyezniük, amelyet tényleges együttműködésük során végrehajtanak. Az együttműködést az akció-orientáltság élteti, ezért indokolt lehet egy helyi projektiroda felállítása, a közös munka koordinálására.

Gyakorlati tanácsok

Általános tanácsok

A participáció, a résztvevők bevonásával történő tervezéssel kapcsolatosan számos félreértés, bizonytalanság, téves információ tapasztalható. Mivel a módszer filozófiájában gyökeresen különbözik a hagyományos, dokumentáció-orientált tervezéstől, igen sokan azt gondolják, hogy végrehajtásához különleges ismeretek, felkészültség szükséges.

Nem vitatva azt, hogy nagy, bonyolult, konfliktusokkal terhelt akciók végrehajtásához valóban felkészültségre, tapasztalatokra, ismeretekre van szükség, leszögezhető, hogy átlagos esetben a korábban említett módszerek legnagyobb részének alkalmazása nem igényel különleges képességeket, felkészültséget. Sokkal inkább szükséges az emberi problémák iránti nyitottság, az őszinteség és a segítőkészség, mintsem különféle technikák briliáns ismerete.

Magyarországon, ahol a demokratikus gondolkodás, viselkedésmód még nem mindenki számára magától értetődő, az embereknek a közügyek iránt érdeklődő csoportjai rendszerint hálásak a felkínált lehetőségért, örömmel használják ki azt, és elnézik a kisebb ügyetlenségeket, szervezetlenségeket, ha a jó szándékot, segítőkészséget érzékelik.

Alapelv: csak úgy, mint otthon! Ha egy váratlan helyzetben bizonytalanok vagyunk a helyes eljárás tekintetében, gondoljunk arra, hogy a vendégséget hívtunk, ahol mi vagyunk a házigazdák, a résztvevők a vendégek. Tegyük ugyanazt, amit az adott esetben otthon tennénk. Más esetekben is a társadalmi érintkezés alapvető szabályai az érvényesek, de legyünk tekintettel a résztvevők életkörülményeire, kulturális sajátosságaira. Ne vegyük rossz néven a kisebb nevetlenséget, ha nem rosszindulatból fakad.

Néhány tanács a participáció elkezdéséhez

Kit vonjunk be a tervezési folyamatba?

Mindenkit, akit az akció, a tervezés érint. Mindenki képes arra, hogy információkkal szolgáljon, vagy véleményt nyilvánítson, ha megfelelően elő van készítve rá. A participáció során valószínűleg a "sokan vannak a meghívottak, de kevesen a választottak" szabálya fog érvényesülni: mindenkinek fel kell kínálni a részvétel lehetőségét, és azzal kell együtt dolgozni, akik hajlandók erre. Többletaktivitásokra - pl. személyes meghívásokra - akkor van szükség, ha az önként jelentkezőkből álló csoport nem kellően reprezentálja a terület aktorait, ha fontos csoportok kimaradnának. Célszerű lehet a részvételi lehetőség széleskörű meghirdetése (pl. a helyi újságban) mellett néhány potenciális résztvevő személyes meghívása is.

A nyitottság, a nyilvánosság alapelv, de igazán az ügyhöz közelállók a fontosak. Ez azt is jelenti, hogy egy adott településrész tervezése esetén a település minden lakója, érdeklődője részt vehet a munkában, de a nagyobb erőfeszítések a közvetlenül érintettek részvételének biztosítása terén szükségesek (pl. az újsághirdetés mellett helyi plakátokkal, szórólapokkal).

Hol szervezzük az eseményeket?

Olyan helyre, amely a résztvevők számára jól elérhető, hogy az odajutás minél kevesebb fáradságot igényeljen, és az ismerős környezet bátorítsa a résztvevőket. Szépség nem számít!

Bár természetesen kellemesebb egy szépen berendezett, a koncentrációt elősegítő helyiségben dolgozni, a gyakorlatban szinte minden terem (pl. vállalati ebédlő, iskolai osztályterem, vagy tornaterem, közintézmény nagyterme, vagy aulája) megfelel, ha a résztvevők kényelmesen el tudnak helyezkedni, és az alapvető kellékek - pl. térképek, csomagolópapírok, táblák - elhelyezése, használata, a fűtés, világítás, szellőzés biztosított (ismert olyan eset is, amikor a résztvevők egy autószerelő műhelyben jöttek össze a közös dolgok megvitatására, amelyben néhány széket helyeztek el).

Ha persze a valóban szükséges feltételek (ülőhely, fűtés, világítás, szellőzés) nem biztosíthatók helyben, akkor távolabbra kell helyezni az összejövetelt, amit esetenként a meghívón jobban körül kell írni.

Örökös gondot jelent a résztvevők számának előzetes felbecsülése. Egy átlagos területről - közepes nagyságú faluból, néhány tömbnyi városrészből általában legfeljebb 50-60 résztvevőre számíthatunk, ha viszont konfliktusokkal erősen terhelt a helyzet, nagyobb részvételi arány várható, így a rendezvény helyszínét, lebonyolítását ennek megfelelően érdemes tervezni, felkészülve arra a lehetőségre is, hogy csak néhányan jönnék el.

A lebonyolításról

Általában - ha nem ünnepélyes konferenciákról, demonstratív rendezvényekről van szó - egyszerű eszközök is megteszik. A szemléltető eszközök tekintetében azokat kell előnyben részesíteni, amelyek jól láthatók, megérthetők a résztvevők számára, lehetővé téve az ő aktivitásukat is (pl. falra ragasztott csomagolópapír - olcsó, mindenütt kapható, a festett falra celluxszal rendszerint jól felragasztható -, ami a jegyzetelést, a skiccelést lehetővé teszi, és elvihető a dokumentálás számára, vastag hegyű filctollak - szín nem igazán számít, fő, hogy fogjon, és legyen belőle tartalék, ha mégis kifogyna -, térképek - nem baj, ha nem aktuális, esetleg egy kicsit gyűrött, fő, hogy segítse a térben való eligazodást, a konkrét dolgok megmutatását -, megfelelő nagyságú tervlapok - ha azokat akarjuk megvitatni, nincs bosszantóbb, mint tíz méter távolságról A/3 méretű papírokat nézni). A fejlettebb eszközök - pl. írásvetítő, diavetítő - csak fejlettebb esetekben célszerűek, gyakran több technikai problémát okoznak, mint amennyi hasznukat vesszük.

Fordítsunk időt - nem sokat - a helyszín felmérésére! Jó, ha az ember tudja, milyen közegben fog dolgozni, mit hová tud elhelyezni, stb. Erre persze alkalmas lehet az is, ha egy fél órával előbb érünk a helyszínre, hogy a megfelelő megoldásokat megtalálhassuk.

Elkésni szigorúan tilos!!! - A hivatalos résztvevők - tisztviselők, tervezők, stb. számára. A meghívottak persze késhetnek, és nem haragudhatunk meg ezért rájuk. Ajánlatos - Magyarországon - a meghirdetettnél 10 perccel - nem többel! - később kezdeni a megbeszélést, hogy a tömegesen elkésők ne zavarják a bemelegítést, munkaindítást, ehhez azonban kérjünk engedélyt a pontosan ott lévőkötől.

Az ülésrend szempontjából rendszerint az egyenlőséget hangsúlyozó elrendezés a célravezető. Ha erre nincs mód - pl. iskolai osztályteremben, rögzített padokkal - gesztusokkal fejezzük ki, hogy nem hierarchiában gondolkodunk. Felülhetünk pl. a tanári asztalra, vagy leülhetünk a hallgatósággal egy szintre egy székre. Általában szerencsés, ha igyekszünk közel kerülni a résztvevőkhöz. Lehetőleg kerüljük a magas katedrákat, távol elhelyezett előadói asztalokat, pulpitusokat, stb. Ilyen esetekben menjünk közel a hallgatósághoz.

Bár rendszerint keveset használ, esetenként szükség lehet hangosításra, vagy hangfelvétel-készítésre. Ilyen esetekben is szerencsésebb a mobil mikrofon - amit tovább is lehet adni -,

mint a helyhez kötöttség. Ami fontos: az érthetőség! Beszéljünk eléggé hangosan, és ne hadarjunk! Az esetek többségében ez mikrofon, erősítő nélkül is megy.

A moderátor lehetőleg mozogjon, és csak keveset üljön egy helyben. A szemkontaktus a résztvevőkkel jobban megvalósítható álló helyzetben, a mozgás pedig - pl. lassan sétálva beszélés - segíti a résztvevőket az odafigyelésben. Hasonló szerepe van a vizualizálásnak - az elhangzottak jegyzetelése a csomagolópapírra, vagy táblára, magyarázó ábrák, írka-firkák készítése beszéd közben - is.

Lehetőleg kerüljük a szakmai zsargont, ha mégis használnunk kell, magyarázzuk el, mi mit jelent. A hétköznapi fogalmak használata segíti a megértést, bátorítja a résztvevőket, a mindennapi életből vett hasonlatok - különösen személyes példák alkalmazásával - a feszültséget is oldják.

Legyünk tömörek, és követeljük meg ezt másoktól is! Ha előzetes meghirdetjük, hogy minden hozzászóló három percig beszélhet, öt perc múlva megvonhatjuk a szót a tíz perces kiselőadást tartani kívánótól, de csak akkor, ha mi sem beszéljük túl magunkat. A szakmai ismertetések nagyon rövidek legyenek! Tíz perc, negyedóra a maximum (összesen), a többit inkább kérdésekre válaszolva mondjuk el. (Ha fontos, úgymint megkérdezzük.) Ne tartsunk szakágankénti részletes tervismertetést! Ha sok részletben szeretnénk elmélyedni, inkább készítsünk írásos-képes ismertető anyagot, amit otthon áttanulmányozhatnak, és közöljük a véleményközlés módját (minél egyszerűbbet).

Mivel a résztvevők az adott terület szakértői, nem baj, ha nálunk jobban ismerik a részleteket. A moderátor enyhe tájékozatlansága gyakran megbocsátható, ha nem köteles hivatalból minden részletet ismerni.

Ki legyen a moderátor?

Lehetőleg az adott témában némileg jártas, normális beszédképességű személy (lámpaláz megbocsátható!). Mivel a moderációnak a nyitottságot kell képviselnie, lehetőleg ne moderáljon vezető helyi politikus - ő nyissa meg az ülést, és hangsúlyozza az esemény fontosságát, valamint biztosítsa a résztvevőket, hogy az elhangzottakat lehetőség szerint figyelembe veszik a döntésnél -, és ne legyen moderátor olyan személy sem, akinek az elkötelezettségét a résztvevők megkérdőjelezhetik. Konfliktusokkal, előzetes vitákkal terhelt esetben kizárólag "ártatlan" moderátor jöhet szóba, akinek az adott ügyben nincs elkötelezettsége egyik oldalon sem. Erősen kiélezett helyzetben forduljunk profihoz! Egyéb esetben a normális beszédképességű tervezők is moderálhatnak, ha eléggé nyitottak, és nem csak a "munka végi" lakossági fórumról van szó (akkor ugyanis majdnem mindegy, a bizalmatlanság már adott).

Dokumentáljuk az eredményeket

A megbeszélések dokumentálása nélkülözhetetlen. Lehet röviden is, csak a végeredményt ismertetve, lehet csak a következő ülésen, a résztvevők között szétosztani, de egyébként "a szó elszáll, az írás megmarad". Az írott anyagok növelik a bizalmat, és fejlesztik a tudatosságot. Az ábrák, illusztrációk szintén segítik a megértést, ugyanakkor érdekesebbé teszik az anyagot. Mindenki szeret fényképeket nézegetni (de azért ne vigyük túlzásba)! Az összefoglaló nyilvánosságra is hozható, illetve dokumentálható a tervvel együtt, vagy az előterjesztéshez csatolva. Így lényegesen növeli a legitimitást.

A sikeres moderáció 16 pontja

1. Üdvözd a résztvevői kört, és mutatkozz be!
2. Mondd el a találkozó célját!
3. Ismertesd a napirendet, rögzítsd a tervezett időráfordítást!
4. Rögzítsd a játékszabályokat!
5. Tegy föl néhány vitaindító kérdést!
6. Kövesd a vitát, és lépj közbe, ha valaki eltér a tárgytól!
7. Ne szólítsd fel a résztvevőket rámutatással, hanem figyelj arra, hogy a résztvevőknek nem kötelességük a hozzászólás!
8. Ügyelj arra, hogy ne kezdődjenek „mellékbeszélgetések”, szólj rá a zavarókra!
9. Beszélj azokhoz a résztvevőkhöz, akik még nem szóltak hozzá!
10. Köszönd meg az egyes hozzászólásokat!
11. Használj segédeszközöket - tábla, flip-chart, stb. - a jegyzeteléshez és a vizuális megjelenítéshez!
12. Kérd meg a résztvevőket is, hogy vázolják fel rajzban is javaslataikat!
13. A szétszórt hozzászólók mondanivalóját foglald össze, és kérdezd meg, hogy az összefoglaló tükrözi-e mondandójukat!
14. Ügyelj arra, hogy az ülés végén ki legyenek osztva a feladatok, és vizuálisan is rögzítsd a határidőket!
15. Foglald össze a csoportmunka eredményét, köszönd meg a részvételt, és rögzítsd a következő találkozó időpontját!
16. Érdeklődj a munka végeztével a résztvevők véleményéről (hogyan sikerült a mai közös munkánk?)!

A tapasztalatokat nyújtó hazai példák

- BART-DÉL Projekt - A Budapesti Agglomeráció Déli Térségének Regionális Fejlesztési Konceptiója (URBANISSIMO, 1993-95.)
- AURA (Aszódi Úti Rehabilitációs Akció) Projekt - előkészítő akció és kísérleti épületfelújítás (BUVÁTI Rt., 1994-95.)
- POLISZ Projekt - Budapest ÁRT társadalmi igényfelmérése (17.000 háztartásos területileg reprezentatív vizsgálat a BUVÁTI Rt.- MODUS Kft. együttműködésével, 1994.)
- Áporka Stratégiai Fejlesztési Programja (URBANISSIMO, 1994.)
- Áporka-Újfalú RRT (URBANISSIMO, 1995.)
- Csepel - Kapu a Jövőbe - Távlati Fejlesztési Konceptió (BUVÁTI Rt. 1994-95.)
- Gödöllő, Rögös u. környéke RRT (BUVÁTI Rt.-Planner-T Kft., 1995.)
- Pomáz, Majdánpola-oldal RRT (BUVÁTI Rt., 1995.)
- Csepel-Óváros Projekt (Az Ófalú-Szabótelep rehabilitációjának előkészítése interdiszciplináris felsőoktatási munkaprogram keretében) BUVÁTI Rt.-ELTE-BKE-YMMF, 1995.)
- Budapest XII: Harangvölgy RRT (BUVÁTI Rt., 1995-97)
- Dunaújváros Hosszútávú Fejlesztési Konceptiója, Településszerkezeti és Szabályozási Terve, Helyi Építési Szabályzata BFVT/URBANISSIMO-D, 1997-)
- NAP (Nagyenyed-Alkotás Projekt) rehabilitáció előkészítő akció (BUVÁTI Rt., 1996-98.)
- Borosjenő 2015, Pilisborosjenő Fejlesztési Konceptiója, Településszerkezeti és Szabályozási Terve, Helyi Építési Szabályzata (BFVT Kft., 1998-99.)
- A Budapesti Agglomeráció Területfejlesztési Konceptiója és Stratégiai Programja (Régió 8. konzorcium, 1998-99.)
- Órbottyán 2015, Órbottyán Fejlesztési Konceptiója, Településszerkezeti és Szabályozási Terve, Helyi Építési Szabályzata (BFVT Kft., 1999-)
- Székesfehérvár, Alsóváros, Őrhalmi-szőlők RRT - Program (BFVT Kft., 1999-)

Impresszum

A dokumentációt

Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatal Főépítész Irodájának

támogatásával a

Studio Metropolitana Urbanisztikai Kutató Központ Kht.

készítette

A dokumentum összeállítása során felhasználásra került

- Best of European Cities - Promote the Planning konferencia, Bécs, 1999. szeptember 21-24.
- City in Dialogue - awareness raising campagne & public participation (EA.UE, Berlin, 1999.)
- Der Runde Tisch zur Nachhaltigen Entwicklung (Koordinationsbüro des Runden Tisches zur Nachhaltigen Entwicklung in Berlin-Brandenburg, F. Baumann, B. Günther, E. O. Müller, Ch. Rastig, Berlin, 1999.)
- Informieren, Beteiligen, Kooperieren (Ariane Bischoff, Klaus Selle és Heidi Sinning, Dortmunder Vertrieb für Bau- und Planungsliteratur, Dortmund, 1996.)
- Neue Arbeit für ein zukunftsfähiges Berlin/Brandenburg (Koordinationsbüro des Runden Tisches zur Nachhaltigen Entwicklung in Berlin-Brandenburg, F. Baumann, B. Günther, E. O. Müller, Ch. Rastig, Berlin, 1999.)
- Pulling Together - a Planning and Development Consensus-Building Manual (Urban Land Institute, Washington, 1994.)

egyres részletei, eredményei

A dokumentációt szerkesztette, és az egyes részletekről felvilágosítást ad:

Ongjerth Richárd ügyvezető

Studio Metropolitana Kht.

1052 Budapest Városház u. 9-11.

Tel./fax: 06-1/266-8973

e-mail: metropolitana@mail.matav.hu

© Studio Metropolitana 1999.